

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İKTİDARIN YENİDEN İNŞASI:
BÂBİÂLİ BASKINI

Murat ERDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

MAYIS - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İKTİDARIN YENİDEN
İNŞASI: BÂBİÂLİ BASKINI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Murat ERDOĞAN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

“Bu tez 14/05/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Turgut SUBAŞI	Başarılı
Doç. Dr. Tufan TURAN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞAHİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Murat ERDOĞAN

14/05/2025

ÖN SÖZ

Çocukluk yıllarımdan itibaren duyduğum kitap sevgisinin önemli bir bölümünü tarih kitapları oluşturmuştur. Bu ilgi, uzun bir aradan sonra beni üniversite eğitimine başlamaya teşvik etmiş ve otuz dokuz yaşında akademik hayata adım atmamı sağlamıştır. İlk etapta geçmişte okuduğum kitaplar bana tarihsel birçok konuda bilgi sahibi olduğumu düşündürse de akademik bakış açısını kavramaya başladıkça bu bilgilerin bir kısmının eksik ya da hatalı olduğunu fark etmem, eleştirel bir bakış açısı geliştirmeme ve akademik yöntemlere daha fazla ilgi duymama vesile olmuştur.

Bu farkındalığın en somut yansımalarından biri, Osmanlı tarihinin tartışmalı olaylarından biri olan Bâbîâli Baskını üzerine yoğunlaşmamla ortaya çıkmıştır. Hakkında sınırlı ve dağınık bilgi bulunan bu olayın planlanması ve icrası itibarıyla yeterince derinlemesine incelenmediği kanaatine vardım. Bu durum, konuyu daha sistematik ve kaynak temelli biçimde ele almayı ve alana katkı sağlamayı hedeflediğim bir tez araştırmasına dönüştürdü.

Bu süreçte en büyük şansım, danışman hocam Doç. Dr. Turgut Subaşı gibi hem akademik donanımı hem de insani yönüyle ilham verici bir bilim insanıyla çalışmak oldu. Kendisinin konuya dair bilgi birikimi, yönlendirici tavsiyeleri ve titiz akademik yaklaşımı, çalışmanın metodolojisinden içerik derinliğine kadar her aşamasına değerli katkılar sunmuştur. Kendisine en içten şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, dekanlık gibi meşguliyet gerektiren bir görevde olmasına rağmen müşfik yaklaşımıyla literatüre dair önerileri ve danışman seçimim konusundaki isabetli tavsiyesi ile sürece değerli katkılar sunan Prof. Dr. Serkan Yazıcı'ya da teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde katkı sağlayan anlayışlı ve yardımsever yaklaşımlarıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı çalışanlarına ve Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi'ne, uzun süren araştırma ve yazım sürecinde gösterdikleri sabır, anlayış ve destek için sevgili eşim Emine'ye, kızlarım Safiye ve Ruhugül'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

“Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2024-26-62-12 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.”

Murat ERDOĞAN

14/05/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: 1908-1913 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİNDE	
SİYASAL ORTAM	6
1.1. II. Meşrutiyetin İlanını Kaçınılmaz Kılan Nedenler.....	6
1.2. II. Meşrutiyetin İlanında İttihat ve Terakki Fırkasının Rolü	11
1.3. Ordu ve Siyaset Açmazı	15
1.3.1. Yönetim ve Ordu İlişkileri.....	15
1.3.2. Muhalefet ve Ordu.....	17
1.4. 31 Mart Olayı	18
1.5. 1912 Seçimleri ve Şiddet.....	24
2. BÖLÜM: BÂBÎÂLÎ BASKININI HAZIRLAYAN SÜREÇ.....	29
2.1. Baskının Hazırlık Aşamaları	29
2.2. Bâbîâli Baskınının Nedenleri.....	31
2.2.1. Muhalefetin İttihat ve Terakkiyi Yönetimden Uzaklaştırma Girişimi	31
2.2.2. Yönetimden Uzaklaştırılan İttihat ve Terakkinin Tutumu	35
2.2.3. Baskının Hızlandıran Bir Etken: Edirne'nin Kaybı Endişesi	38
2.3. Baskının Tasarlanması Çalışmaları	44
2.4. Bâbîâli Muhafız Birliğinin Baskına Müdahalesinin Engellenmesi	52
2.5. Baskının Başlaması	54
2.5.1. Bâbîâli Önündeki Olaylar.....	55
2.5.2. Darbecilerin Binaya Girişi ve Nazım Paşa'nın Öldürülmesi.....	57
2.5.3. Sadrazam Kâmil Paşa'nın Tehditle İstifa Ettirilmesi	66
2.6. Baskın Sonrası Mahmut Şevket Paşa Hükümetinin Kurulması	68
2.7. Bâbîâli Baskını ve 'Baskın' Kavramı Üzerine	74
3. BÖLÜM: BÂBÎÂLÎ BASKINININ YANSIMALARI	78
3.1. Kamuoyu ve Bâbîâli Baskını.....	78

3.1.1. Osmanlı Gazetelerinin Baskına Yaklaşımı	79
3.1.2. Yabancı Basının Bâbîâli Baskınına Yaklaşımı	82
3.2. Baskın Sonrası Muhalefetin Karşı Darbe Planları.....	89
3.3. Karşı Darbe: Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve İttihat ve Terakki'nin Otoriterleşmesi.	92
3.4. Muhalefetin Devre Dışı Bırakılması.....	99
3.5. I. Dünya Savaşı ve İttihat Terakki: Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı	102
SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	109
EK.	120
ÖZGEÇMİŞ.....	128

KISALTMALAR

- Bkz.** : bakınız
ev. : Çeviren
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
ed. : editör
haz. : hazırlayan
age. : adı geçen eser
agm. : adı geçen makale

ÖZET	
Başlık: II. Meşrutiyet Döneminde İktidarın Yeniden İnşası: Bâbîâli Baskını	
Yazar: Murat ERDOĞAN	
Danışman: Doç. Dr. Turgut SUBAŞI	
Kabul Tarihi: 14/05/2025	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 119 (ana kısım) + 8 (ek)
II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı Devleti'nin başlangıcı Tanzimat'a dayanan özgürlüklerinin sürdürülmesi bakımından önemli bir dönemeç olsa da bu özgürlükleri muhafaza etmek hususunda verilen sınav başarılı geçmemiştir. Seçimler hakkaniyetle yapılamamış, yasama-yürütme-yargı arasında gözetilmesi gereken kuvvetler ayrılığı layıkıyla uygulanamamış, gücü elinde toplayan hükümet kendisine muhalif olanlara baskı uygulayarak demokrasinin başarıyla işleyebilmesinin önünde ciddi bir engel olmuştur. 1908 yılından 1912 yılı sonlarına kadar siyasi gücü elinde bulundurduktan sonra muhalefete düşen İttihat ve Terakki, kendisini koruyabilmek, bir yandan süren Balkan Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden ülkeyi koruyabilmek ve Edirne'nin düşmana terk edilmesinin önüne geçebilmek için kendilerinin iktidarda olmasını tek çıkar yol olarak görmüştür. Ülkenin içerisinde bulunduğu durumun aciliyeti mevcut hükümetin anayasal çerçevede yıkılmasına imkân vermediğinden, muhalefete düşmenin ardından iktidarca yoğun bir İttihat ve Terakki düşmanlığına maruz kaldıklarından ve kendilerini II. Meşrutiyetin kurucusu hem de muhafızı saydıklarından dolayı tek çare olarak kabineyi bir darbeyle devirmeyi planlamış ve bunda başarılı olmuştur. İttihat ve Terakki'nin kanlı bir darbeyle tekrar siyasi gücü elde etmesinin akabinde yaptığı bu kanunsuz eyleme bir misilleme olarak dönemin sadrazamı muhaliflerce öldürülmüştür. Bu suikasttan kısa bir zaman sonra gerçekleşen Edirne'nin geri alınması İttihat ve Terakki için bir fırsat olmuş ve artık ülke İttihat ve Terakki'nin ve aynı zamanda da devletin bütün gücün üç liderin eline geçmiştir. Ülke Enver, Talat ve Cemal Paşalar yönetimi ele almış, kendi karşıtlarına çok sert tedbirlerle yanıt verilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde başlayan bu otoriter dönem I. Dünya Savaşı'nın bitim yılı olan 1918'ye kadar sürmüştür.	
Anahtar Kelimeler: Bâbîâli Baskını, Babialı Baskını, Bab-ı Ali Baskını, Bâb-ı Âli Baskını, İttihat ve Terakki	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Reconstruction Of Power In The Second Constitutionalist Period: The Bâbüâli Raid	
Author of Thesis: Murat ERDOĞAN	
Supervisor: Assoc. Prof. Turgut SUBAŞI	
Accepted Date: 14/05/2025	Number of Pages: v (pre text) + 119 (main body) + 8 (add)
Although 1908 was an important turning point in terms of the continuation of the freedoms of the Ottoman Empire that had begun with the Tanzimat, it was not a good test in terms of protecting these freedoms. Elections could not be held properly, the separation between the legislative-executive-judiciary could not be successfully implemented by the governments established, and the government that gained power tried to preserve its sovereignty by putting pressure on its opponents. At the end of 1912, the Committee of Union and Progress, which had lost power to its opponents, saw its own power as the only way to overcome the intimidation policy against it and to liberate the country and especially the former capital Edirne, which was under occupation, by taking advantage of the situation due to the sensitivity of the country during the Balkan War. Since they did not see it possible to overthrow the existing government through legitimate means to realise this aim, since they considered themselves the architect and protector of the constitutionalism, and since they considered it inevitable to intervene for the future of the country, they thought of overthrowing the cabinet by force and succeeded in this. After the Committee of Union and Progress seized power with a bloody raid, the Grand Vizier of the period was assassinated by the opposition in response to this unlawful intervention. With the recapture of Edirne, which took place shortly after this murder, the CUP seized the opportunity and adopted a completely authoritarian attitude. The country was governed according to the decisions of the three leaders who held all the power of the Union and Progress and thus the state. Under the leadership of Enver, Talat and Cemal Pashas, very harsh measures were taken against the opposition and the effect of this authoritarian rule continued until 1918.	
Keywords: The Raid of the Porte, İttihat ve Terakki Party, Sublime Porte Raid, Babiali Coup, The Bâbüâli Raid	

GİRİŞ

Tarih yazımında kimi olaylar, dönemin ruhunu yansıtmaya biçimleri ve sonraki gelişmelere etkileri bakımından sıradan hadiselerin ötesine geçerek kritik dönüm noktalarına dönüşür. Bu bağlamda, 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Bâbîâli Baskını, sadece Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki siyasi gelişmeleri değil, aynı zamanda Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye'deki darbe, muhtıra ve kalkışma gibi girişimlerin tarihsel arka planını anlamak açısından da özel bir yere sahiptir. Gerek olayın doğası gerekse sonrasında yaşanan gelişmeler bakımından baskın, siyasal tarihin en dikkat çekici ve tartışmalı hadiselerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, bu denli önemli bir gelişme olmasına rağmen, literatürde baskını tüm boyutlarıyla ele alan müstakil ve derinlikli çalışmaların yok denecek kadar az oluşu, bu araştırmayı hem gerekli hem de anlamlı kılmıştır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, 23 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı Devleti'nin merkez yönetiminde gerçekleştirilen ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fiilî olarak yeniden iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanan Bâbîâli Baskını'nı tüm yönleriyle ele almaktadır. Siyasi tarihin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen bu baskın, sadece bir hükümet değişikliği olarak değil, aynı zamanda Osmanlı'nın son dönemindeki iktidar mücadelelerinin, gizli örgütlenmelerin ve bürokratik yapılanmaların şekillendirdiği bir siyasal dönüşüm olarak değerlendirilmiştir. Baskının gerek dönemin siyasi atmosferi gerekse uygulama şekli bakımından modern darbe tarihine gönderme yapması çalışmanın temel bağlamını oluşturmaktadır. Ayrıca, olayın gerek Osmanlı devlet yapısına gerekse kamuoyunun siyasal algısına olan etkileri de inceleme kapsamına alınmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Bâbîâli Baskını hakkında literatürde bugüne kadar yapılan sınırlı ve yetersiz değerlendirmelerin ötesine geçerek, olayın arka planını, planlanma sürecini, icrasını ve sonuçlarını birincil ve ikincil kaynaklar ışığında derinlemesine analiz etmektir.

Sevda Özbek tarafından Beykent Üniversitesinde yapılmış “Darbeler ve Bab-ı Ali Baskını”¹ başlıklı Yüksek Lisans Tezinde baskına toplamda 7 sayfa ayırdığı ve bunun için de sadece 5 kaynak kitap kullanıldığı için oldukça yetersizdir. Bir diğer Yüksek Lisans Tezi ise “Osmanlı Basınında Babıali Baskınının Temsili”² adıyla Zeynep Bengisu Uğur tarafından yapılmıştır. Bu tez çalışmasında önemli bilgiler olmakla birlikte, çalışma Bâbîâli Baskınının sadece basın ayağına odaklanmış, diğer detaylar göz ardı edilerek değerlendirilmemiştir.

Bu tez çalışmalarının haricinde konuyla ilgili kitap ve makale çalışmaları da mevcuttur. Bunlardan Kerem Çalışkan’ın kitabı, “100 Yılın Darbesi-Babıali Baskını”³ adını taşısa da Lale Devri’nden Cumhuriyet’e kadar uzanan bir dönem değerlendirmesini kapsamakla birlikte Bâbîâli Baskınının detaylarına dair yeterli bir bilgi içermeyip, bilinen söylemlerden öteye gidemediği için de yetersiz kalmıştır. Bir diğer çalışma ise Mustafa Çolak ve Recep Karacakaya’nın “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darbeler”⁴ isimli kitapta yer alan “Bâbîâli Baskını” başlıklı bölümüdür. Bu bölüm, adı geçen iki yazarın bir sempozyumda sunduğu “Bâb-ı Âli’de Bulunan Alman Görevlilerin Yazıları Işığında Babıali Baskını”⁵ isimli bildirisindeki içerikle büyük bir benzerlik arz etmektedir. Bölüm başlıkları dahi aynıdır. Hatta birçok paragrafın virgülüne dahi dokunulmadan sempozyum bildirisinden iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada Alman arşivleri ışığında Bâbîâli Baskını ele alınmış ve olaylar baskın sırasında Bâbîâli’de bulunan alman görevlilerin gözünden nakledilmiştir. Her ne kadar bu çalışma farklı bir bakış açısı sunmuş olsa da Bâbîâli Baskınının tamamını tahlil için tatminkâr bir çalışma değildir.

2022 yılında yayımlanan Hazal Ceren Çeviker’in “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi: 23 Ocak 1913 Babıali Baskını”⁶ başlıklı makalesinde ise Bâbîâli Baskınına sadece bir sayfa ayırmıştır. Muzaffer Albayrak’ın 2012 yılına ait

¹ Sevda Özbek, “*Darbeler ve Bab-ı Ali Baskını*”, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

² Zeynep Bengisu Uğur, *Osmanlı Basınında Bâb-ı Ali Baskınının Temsili*, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

³ Kerem Çalışkan, *100 Yılın Darbesi*, Caretta Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ Cevdet Kırpık, Can Deveci, Tekin Aycan Taşçı (ed.), Mustafa Çolak, Recep Karacakaya, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darbeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2023, s. 281-294.

⁵ Mustafa Çolak - Recep Karacakaya “Bâb-ı Âli’de Bulunan Alman Görevlilerin Yazıları Işığında Babıali Baskını”, *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. Editör Mehmet Canatar, 21-23 Mart 2018, Yozgat, s. 1417-1429.

⁶ Hazal Ceren Çeviker, II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi: 23 Ocak 1913 Babıâli Baskını, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(1), s. 159-170.

makalesi “100. Yılında Balkan Savaşları ve Babıâli Baskını”⁷ başlığını taşısa da içeriğinin çok büyük bir kısmını balkan savaşlarına ayırarak, Bâbîâli Baskınını bir paragrafla anlatmayla yetinmiştir.

Görüldüğü üzere baskınla ilgili olarak gerek yüksek lisans tezlerinde gerekse akademik makale ve kitaplarda yapılan çalışmalarda genellikle ana hatlara değinilmekle yetinilmiştir. Yaptığımız çalışma sonucunda anlaşıldığı üzere tüm hadise başlangıcından bitişine kadar bir saat kadar sürmüştür.⁸ Birinci elden kaynaklar da bu kısa zaman içerisinde olup bitenlere dair tafsilatlı bir izahat yapmadıkları için eser sahipleri devam eden bir tekrar içerisine düşmüşlerdir. Bu tekrarlar, örneğin; bir kronoloji hatasının ısrarla devam ettirilmesi, bir mektubun metninin birçok versiyonunun bulunması gibi olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu durum Bâbîâli Baskınıyla ilgili birçok konu başlığında görüş ayrılıkları yüzünden özellikle baskının tasarlanması ve icrasına detaylarına dair detaylarda somut ve sağlıklı bir sonuca ulaşmayı oldukça güçleştirmektedir.

Çalışmanın Önemi

Bu bağlamda, çalışmanın amacı yalnızca mevcut bilgileri derlemek değil, aynı zamanda kaynaklar arasındaki çelişkileri ortaya koymak, literatürde bugüne kadar yeterince tartışılmamış veya göz ardı edilmiş hususları gün yüzüne çıkarmak ve böylelikle Bâbîâli Baskını hakkında daha bütüncül ve tutarlı bir değerlendirme sunmaktır. Ayrıca, olayın tarihsel bağlamı içerisinde nasıl şekillendiği, bu bağlamda dönemin siyasi ve toplumsal gelişmelerinin nasıl bir zemin hazırladığı da çalışmanın kapsamı dahilinde değerlendirilmiştir.

Bâbîâli Baskını, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki siyasi yapının dönüşümünde önemli bir rol oynadığı hâlde, bugüne kadar bu olayı kapsamlı biçimde inceleyen müstakil akademik çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Mevcut yüksek lisans tezleri, makaleler ve kitaplar ya baskına yüzeysel şekilde değinmiş ya da konuyu sadece belirli yönleriyle (örneğin basın temsili, darbe kavramı içinde sınırlı değerlendirme) ele alarak bütüncül bir çerçeve sunamamıştır. Bu çalışmanın önemini belirleyen temel unsurlardan biri, söz konusu olayla ilgili literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik olmasıdır. Ayrıca,

⁷ Muzaffer Albayrak, “100. Yılında Balkan Savaşları ve Bab-ı Ali Baskını”, *NTV Tarih Dergisi*, Ekim 2012, Sayı: 45, s. 29-51.

⁸ Baskında önemli rol oynayan Sudi Bey'den nakleden Kandemir, bu genel görüşün dışında kalarak; üç çeyrek kala başlayan baskının saat altıda sona erdiğini yazmaktadır. Feridun Kandemir, “Babıâli Vakası”, *Tarih Dünyası*, 1. Seri 195, Cilt: 4, Sayı: 35, 26 Kasım 1952., s. 1403.

çalışmada kullanılan kaynakların çeşitliliği, özellikle birincil kaynakların titizlikle taranması ve bu kaynaklardaki yorumların dönemin siyasi pozisyonlarına göre nasıl farklılık arz ettiğinin ortaya konması, çalışmayı mevcut literatürden ayıran bir diğer önemli unsurdur. Üstelik bu kaynakların çoğu, dönemin tanıkları olan veya doğrudan olaya şahitlik etmiş ya da dönemin ruhunu yansıtan hatırat yazarlarının kaleminden çıkmıştır. Bununla birlikte, söz konusu kaynakların büyük bir kısmının İttihat ve Terakki sempatanlarının ya da karşıtlarının kaleminden çıkmış olması, olayın yorumlanmasında ciddi yanlılıklar yaratmakta; bu durum da çalışmanın eleştirel bir yöntemle ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırma, hem tarihi olayların çok yönlü okunmasına hem de tarih yazımında tarafsızlığın sağlanmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında kaleme alınan birçok eserde, İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında eleştirel bakış açısının etkisini sürdürdüğü ve söz konusu değerlendirmelerin eserlerde belirgin biçimde bu olumsuz eleştirilerin yansımaları somut bir şekilde gözlemlenmektedir. Buna rağmen, dönemi yaşayan birincil kaynaklardan veya döneme dâhil olmayıp sonrasında bu kaynaklardan başarılı bir şekilde derlenmiş ikinci elden kaynaklara ağırlık vererek bir araya getirmeye çalıştığımız bilgilerle sağlıklı bir fikir oluşturabilmeye çalıştıysak da hadisenin bilineninden daha fazla sayıda cevapsız kalan yanları olmuştur. Birinci elden yazılan kaynaklarda da Bâbîâlî Baskını farklı yönleriyle kaleme alınmış, bazı hatırat yazarları ise hadiseye şahit olmalarına rağmen bir iki satırla geçiştirmişlerdir.⁹

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve olayın tarihsel bağlamı içerisinde analiz edilmesi hedeflenmiştir. Öncelikle birincil kaynaklar esas alınmış, Bâbîâlî Baskını bizzat yaşamış kişilerin hatıratları başta olmak üzere olay dönemine ait yazılı belgeler taranmıştır. Bu çerçevede İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi, Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'nin "anı" tasnifi altında bulunan

⁹ Örneğin dönemin şeyhülislamı Cemaleddin Efendi olay esnasında bulunmasına ve süreci baştan sona yaşayanlardan olmasına rağmen hatıratında bu hadiseden çok az bahsetmiştir. Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralar (1908-1913)*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 48.; Yine hadisenin şahitlerinden Yahya Kemal ise yaşanan hadiseyi çok değer verdiği Tevfik Bey'in Bâbîâlî Baskını sırasında gerçekleşen ölümünü merkeze alarak bu ölümü fazlasıyla dramatize eden bir yaklaşımla kaleme almıştır. Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, Fatih Cemiyeti, İstanbul, 1986, s. 103-105.

binlerce kitabın künyesi tek tek incelenmiş; müelliflerin doğum yılları esas alınarak, olay tarihinde on yaş ve üzeri olmaları h linde baskına doğrudan ya da dolaylı şahitlik etmiş olabilecekleri varsayımıyla kaynaklar seçilmiştir. Bu tarama, sadece doğrudan gözlemcilerin değil, aynı zamanda dönemin entelektüel çevresinde yer almış kişilerin yorumlarına da ulaşmayı mümkün kılmıştır.

Çalışmanın bir diğer önemli ayağını saha araştırması oluşturmuştur. Olayın gerçekleştiği mek n olan ve günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılan bina ile çevresindeki sokaklar ve yapılar yerinde gözlemlenmiş, olayın mek nsal boyutları hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca, çalışmaya çok yönlü bir bakış açısı kazandırmak amacıyla, bir polis ve bir gazeteci ile konu mütalaa edilerek farklı disiplinlerden katkılar alınmıştır.

Mevcut literatürde yer alan çelişkili ve ihtilaflı bilgilerin değerlendirilmesinde ise karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmış; tekrar eden hatalar, kronolojik uyumsuzluklar ve farklı kaynaklardaki çelişkili anlatımlar dipnotlar aracılığıyla tartışmaya açılmıştır. Böylelikle olayın planlanması ve icrası başta olmak üzere birçok konuda daha sağlam ve eleştirel bir zemin oluşturulmuştur. Çalışma üç ana bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde II. Meşrutiyet'e giden süreç ile dönemin siyasi atmosferi, ikinci bölümde baskının gelişimi ve sonuçları, üçüncü bölümde ise yerli ve yabancı basının tepkileri ile baskın sonrası kurulan yönetimin faaliyetleri incelenmiştir.

1. BÖLÜM: 1908-1913 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİNDE SİYASAL ORTAM

20. yy. başları, Osmanlı Devleti için hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle yoğun siyasal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Devletin çok uluslu yapısı, artan dış baskılar, ekonomik darboğaz ve modernleşme arayışları, mevcut yönetim anlayışını sorgulayan fikir akımlarının güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu ortamda, merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik mutlakiyetçi politikaların toplumsal talepleri karşılayamaması, yönetime dair yeni bir arayışın kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda II. Meşrutiyet'in ilanı, sadece anayasal düzenin yeniden tesisi değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çok boyutlu krize verilen siyasal bir cevaptı. Bu süreci hazırlayan temel dinamikleri incelemek amacıyla, II. Meşrutiyet'in ilanını zorunlu kılan nedenlere yakından bakmak yerinde olacaktır.

1.1. II. Meşrutiyetin İlanını Kaçınılmaz Kılan Nedenler

1789 yılındaki Fransız İhtilali, dünyadaki mutlak monarşiler için sonun bir başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki bu değişimleri her ne kadar başlangıçta kendi adına uzak bir ihtimal olarak görmüş olsa da Fransız ihtilalinin etkilerini kendi topraklarında, özellikle farklı unsurların yoğunlukta yaşadığı bölgelerde, hissetmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine eşitlik, özgürlük, anayasa ve parlamento gibi kavramlar için adım atmanın hem siyasi hem de ekonomik dengeleri koruyabilmek için şart olduğunu kabul etmeye başlayan Osmanlı Devleti, önce Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla başlattığı bu yolculuğu Kanun-ı Esasi ile devam ettirmiştir. Avrupa ülkelerinden yükselen sesleri azaltmak¹⁰ hem de iç siyaseti etkileyebilmek için ilk anayasa olan Kanun-ı Esasi, padişahın yetkilerini sınırlamasına rağmen, 23 Aralık 1876 da törenle ilan edilmişse de¹¹ ömrü uzun sürmemiş ve 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı ile mecliste kendisi aleyhine her geçen gün yükselen seslerden rahatsız olan II. Abdülhamid, 1878 yılı Şubat ayında Kanun-ı Esasi'nin kendisine tanıdığı yetkiler

¹⁰ Lewis'e göre Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe konma sebebi Avrupalı Devletlerin gözünü boyamaktır. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1993, s. 164.

¹¹ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 319.; Niyazi Berkes bu anayasanın kavram kargaşasında doğduğunu ifade etmiştir. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 319.

çerçevesinde anayasanın yürürlüğünü askıya almış ve Meclis-i Mebusan'ı feshederek yönetimi tek elde toplamıştır.¹²

II Abdülhamid meclisi dağıtarak buradan kendisine karşı yükselen muhalif sesleri susturmayı başarmıştır. Ancak dış borçlar, yüksek vergiler ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler ekonomik açıdan; yolsuzluk, özgürlüklerin kısıtlanması, demokratik ve şeffaf olmayan yönetimle siyasi açıdan; Osmanlı-Rus Savaşının ardından gelen yenilgi, dış tehditlerin artışıyla askerî açıdan tabana kadar inen eleştiriler devam etmekteydi.

Meşrutiyetin askıya alınması kararı kaçınılmaz olarak toplumun çeşitli kesimleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilerin en güçlüsü ve en çok ses getireni ise Jön Türkler olarak bilinen muhalif gruptan gelmiştir. Jön Türk terimi, II. Abdülhamid döneminde mutlak monarşi yönetimine karşı çıkan ve anayasalı parlamenter sistemi yani meşruti monarşi yönetimini savunan kişileri tanımlamak için yaygın olarak kullanılmıştır. Anayasanın uygulanmasının önüne geçerek meclisi tatil etmesinin ardından II. Abdülhamid, gücü kendi tekelinde birleştirmeye başlamıştır. Sadrazamlık da dahil kendisi dışındaki tüm kurumların Tanzimat döneminde sahip oldukları güç ve saygınlığını ellerinden alarak hepsini kendi elinde toplanmıştır. II. Abdülhamid'in bu bağlamdaki ilk hamlelerinden birisi sayılabilecek eylemi ise tahta geçişinde önemli bir rolü bulunan Mithat Paşa'yı, Sadrazamlık görevinin daha iki ayı bile dolmadan, azlettikten sonra tartışmalı bir mahkemenin ardından sürgüne göndermek¹³ olmuştur.

II. Abdülhamid bu hamlesiyle, Mithat Paşa gibi güçlü bir devlet adamını sürgüne göndererek üzerindeki vesayetten kurtulmuş, aynı zamanda Mithat Paşa'nın II. Abdülhamid'in tahta çıkmasında önemli bir aktör olmasına rağmen güvende değilse, kendisi dışında hiçbir kimsenin güvende olamayacağı duygusunu oluşturmayı başarmıştır. Abdülhamid artık kendisine muhalif olan diğer seslere karşı sansür ve sürgünlere ağırlık vererek yerini sağlamlaştırma gayretine girişmiştir. Muhalif düşüncelere hiçbir şekilde izin vermemeye kararlı olan II. Abdülhamid'in bundan sonraki en büyük hedefi Jön Türkler olmuştur.

¹² Georgeon, *age.*, s. 130.

¹³ Midhat Paşa 1881 yılının Haziran ayında Abdülaziz'in ölümünde parmağı olduğu gerekçesiyle üç gün süren yargılama sonucunda Taif'e sürülmüştür. Ancak yapılan yargılamada hakkındaki iddialar kuramsal olup hukuki mesnede dayanmamaktadır. Adem Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Hayatı, İdari Ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016, s. 520.

II. Abdülhamid, bu amaçla mutlakiyetçi yönetimini daha güçlü bir şekilde sürdürebilmek amacıyla bir istihbarat ağı kurmuş ve iki meşrutiyet arası dönemde sıkça kullanılan "jurnal" kelimesini literatüre dahil etmiştir.¹⁴ Padişah, iktidarı süresince genişlettiği telgraf ağı ile de ülke genelindeki gelişmelerden haberdar olmayı hedeflemiş ve bu bağlamda sarayda Hususi Şifre Dairesi'ni kurmuştur. Sultanın başmabeyincisi olan Tahsin Paşa hatıratında II. Abdülhamid'in devletin idaresini sadece saraya bağladığını, bu düzeni sürdürebilmek için de güçlü bir istihbarat ağı oluşturmak için ayrı bir yapılanmaya gittiğini anlatmaktadır.¹⁵

Bu yapıyla birlikte başta valiler, üst rütbeli subaylar gibi önemli görevlerde bulunan birçok devlet adamı, bağlı bulunduğu nezaretlere bilgi verme gereği duymadan direkt olarak sarayla iletişime geçmeye başladılar. Bu durum ise bürokrasiyi işlemez hale getirmiş, yerel yönetimlerin özerkliğini azaltarak bütün gücün padişahın elinde toplanmasına sebep olmuştur. Böylece ülkede anayasalı parlamenter yönetimi isteyen mutlak monarşi karşıtı gençlerle arasında otuz yıl sürecektir olan savaş başlamış oldu.¹⁶

Mutlakiyetçi yönetimini sürdürebilmek için etkin bir sansür sistemi geliştirmesi gerektiğini düşünen II. Abdülhamid, tahta çıktığında yürürlükte olan hukuki altyapıyla yetinmeyerek 1888 yılında Matbaa Nizamnamesi ve 1895 yılında da Matbaa ve Kitapçılara Dair Nizamname¹⁷ ile yetkilerini genişleterek basılı eserler üzerinde tam bir kontrol sağlayamaya çalıştı.¹⁸

Padişah, tebaanın iyiliğini gözeterek doğruyu kendisinin bildiğini düşünmüş ve bu nedenle bir babanın evladını zararlı yayınlardan koruma sorumluluğu olduğunu savunmuştur. Dönemin en önemli dergi ve gazeteleri bile artan sansürden nasibini almıştır. Padişah, kendisine karşıt olabilecek her türlü haber ve kitabı sansürleme veya yasaklama yolunu tercih etmiştir.¹⁹

İlk zamanlarda meşrutiyeti çağrıştıran ibareler barındıran "ihtilal", "vatan", "hürriyet" gibi kelimeler yasaklanmış, akabinde sansürün kapsamı genişletilerek; "tepe", "yıldız",

¹⁴ Jurnal: "Biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötöleme, ihbar yazısı." Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1998.

¹⁵ Tahsin Paşa, *Abdülhamid Yıldız Hatıraları*, Muallim Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931, s. 22.

¹⁶ Berkes, *age.*, s. 368.

¹⁷ Çağrı Çalışkan, *II. Abdülhamid Döneminde Kitaplar Üzerine Sansür Uygulamaları (1876-1909)*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2019, s. 17.

¹⁸ Abdülhamid iktidarının sadece ilk on beş yılında Türkçe basılmış yasaklı kitap sayısının 4000 olduğu bilinmektedir. Georgeon, *age.*, s. 188-189.

¹⁹ Lewis, bu süreci "Abdülhamid devrinin hadım edilmiş gazeteleri" ifadesiyle değerlendirmektedir. Lewis, *age.*, 187.

“burun” gibi istihza içerebilecek kelimeler ve “tahtakurusu” gibi “tahtı kurusun” şeklinde çağrışım yapabilecek, ya da evhamlı kişiliğini etkileyebilecek “dinamo” kelimesini “dinamit” olarak yorumlayabileceği fonetik benzerliği olan kelimeler dahi yasak kapsamına dâhil edilmiştir. Tiyatrolar da aynı sansür anlayışı sebebiyle olumsuz etkilenmiştir.²⁰ Bu işleyen sansür sistemi, halkın doğru bilgiye ulaşmasını engellemiş ve haber ile yorumların yayılmasının önü kesilmiştir.

II. Abdülhamid bilindiği üzere cezalandırma sisteminde idama pek yer vermeyen, bunun yerine sürgünle cezalandırmayı tercih etse de muhaliflerine korku salmayı başarmıştır. Sansürün yanı sıra sürgün cezaları kendisine karşı yükselen sesleri için bir caydırıcılık oluşturmuştur. Sürgün cezasına ilk uğrayanlar arasında Mithat Paşa’nın yanı sıra Kanun-ı Esasi’nin hayata geçmesine vesile olan Süleyman Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi kamuoyu ve devlet sisteminde etkili kimseler olmuştur.²¹ II. Abdülhamid ayrıca sürgün cezasını Jön Türk’ler başta olmak üzere muhalifler üzerinde uygulamaya devam etmiştir. Böylece kendisine karşı olanlar Mısır ve Avrupa’ya kaçmaya, faaliyetlerine bu ülkelerden devam etmeye başlamışlardır.²²

II. Abdülhamid döneminde İttihat ve Terakki başta olmak üzere muhalif gruplar, baskıcı yönetime, basın özgürlüğünün kısıtlanması ve sürgün uygulamalarına karşı ciddi eleştirilerde bulunmaktaydı. Aynı dönemde, Ermeni gruplar ayrılıkçı fikirleri doğrultusunda isyanlar çıkarmış ve Osmanlı Bankası Baskını gibi dikkat çekici eylemlerle uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmeye çalışmışlardır.

Bu eylemlerin failleri, yargı kararıyla idam ve hapis cezalarına çarptırılmış olsa da Batılı devletlerin diplomatik baskıları sonucunda serbest bırakılmışlardır. Tüm bu gelişmeler, meşrutiyet yanlılarının mücadelelerine daha fazla önem vermeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Bu hadiseler sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti yer altından yeryüzüne çıkmaya karar vermiştir.

Bu süreçte Osmanlı Devleti’ndeki ayrılıkçı fikirler yalnızca Ermenilerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Yunanistan, Girit ve Balkanlar’a da yayılmıştır. Müslüman tebaayı da bir arada tutabilmek için uygulamaya çalışılan İslamcılık politikası da istenilen neticeyi vermemiş, Araplar arasında da ayrılıkçı hareketler başlamış ve Kuzey Afrika’da yaşanan

²⁰ Cevdet Kudret, *Abdülhamid Devrinde Sansür*, Milliyet Yayın Ltd. Şti., 1977. s. 52-58.

²¹ Gülsüm Şimşek, *II. Abdülhamid Dönemi Siyasi Sürgünler*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018, s. 34.

²² Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 20.

toprak kayıpları da bu durumun bir parçası olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti'nde rahatsızlık duyan muhalif kesimler, entelektüeller ve ordu mensuplarının meşrutiyete olan taleplerini güçlendirmiştir.

Ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar sadece siyasi meselelerden kaynaklı olmadığı, ekonomideki kötü gidişin Anadolu coğrafyasına da sirayet etmesi de bu süreçte etkili olmuştur. İstanbul'da yaşanan siyasi gelişmeler devam ederken taşrada da otoriteye başkaldırıları başlamıştır. 1906 yılının Ocak ayı sonlarında vergi adaletsizliğinden rahatsız olan halkın Kastamonu'da belediye seçimlerini protestosu ile başlayan ayaklanmaları, Şubat ayında Erzurum'a, çok geçmeden de Samsun, Giresun, Trabzon, Sivas, Kayseri, Musul, Makedonya'ya sıçramıştır.²³ Hükümetin güç kullanarak bastırmaya çalışması, tepkileri daha da artırmıştır. Aykut Kansu'nun "Vergi Ayaklanmaları"²⁴ olarak isimlendirdiği bu isyanlar İttihat ve Terakki'nin Anadolu'da da başarılı bir şekilde örgütlenebilmesinin bir sonucu olmuş ve meşrutiyete giden yolda önemli bir kilometre taşı haline gelmiştir.

Bütün bu gelişmeler ışığında artan meşrutiyet taleplerinin yükselen harareti sonucunda fitili ateşleyen hadise Reval görüşmesi olmuştur. 1908 II. Meşrutiyet hareketinin sembol ismi olan Resneli Niyazi, hatıratında bu görüşmenin ardından yabancı ülkelerin baskısı sonucunda iktidarın sessiz kalışının, öne sürülecek olan bütün tavizleri iktidarın kabul edeceği düşüncesinin hâkim olduğunu ve bu durumun önüne geçilebilmesinin tek yolunun ise bir an önce II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden geçtiğini ileri sürmektedir.²⁵ 9 Haziran 1908'de İngiltere kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikolai buluşup, Reval'de bir görüşme gerçekleştirerek iki ülke arasında Avrupa ve Balkanlar hakkında uzlaşma içerisine girildiğine dair haberler yayıldı.²⁶ Bu haberlerin doğruluğunu sorgulama gereği bile duyulmadan²⁷ İttihat Terakki cephesinde ülke için idam hükmünün verildiği ve

²³ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2002. s. 59.

²⁴ Kansu, *age.*, s.35-97.

²⁵ Resneli Ahmed Niyazi, *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 156.

²⁶ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera Turizm Ticaret A.Ş., 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 92-93.

²⁷ Alkan'a göre; görüşmede iki lider Makedonya'da yapılacak reformları konuşmuş ve iddia edildiği gibi, Osmanlı Devleti'nin paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılmadığı gibi böyle bir konu gündeme dahi gelmemiştir. Necmettin Alkan, "1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi", *Toplumsal Tarih*, C. 175, 2008, s. 48-52.; Devrim Vardar ise konuyu ele aldığı doktora tezinde; Reval görüşmesinde Osmanlı Devleti'nin fiilen paylaşılmasına dair bir harita çizilmemiş olsa da İngiltere ve Rusya arasında yapılan bu görüşme, Osmanlı'nın etkinliğinin sona erdirilmesi yönünde stratejik bir mutabakat olarak değerlendirdiğinden söz etmektedir. Bkz, Devrim Vardar, *Reval Anlaşması ve Osmanlı*

ülkenin paylaşılması kararının resmîyet kazanıp yürürlüğe konması an meselesi olarak yorumlanmıştır.²⁸ Diğer bir deyişle İttihatçılara göre; bu zamana dek İngilizler ile Ruslar arasındaki ihtilâf kullanılarak İngilizlerin desteği sayesinde durdurulabilen Ruslar, Abdülhamid'in Almanlara yakınlık göstermesiyle bu fırsatı değerlendirmeye çalıştı. Bu olumsuz gidişatı düzeltmek için tek seçeneğin II. Abdülhamid'in devre dışı bırakılması ve İngilizlere yakın durarak onları Rusya'dan uzaklaştırma düşüncesi hâkim olmuştur.²⁹ Bu hadise, ihtilalciler için bir işaret olarak yorumlanmıştır.³⁰

1.2. II. Meşrutiyetin İlanında İttihat ve Terakki Fırkasının Rolü

1878 yılında II. Abdülhamid'in, Osmanlı'da meşrutiyet yönetimini askıya alarak mutlak monarşi rejimine geçişi, dönemin siyasi atmosferinde derin izler bırakmıştır. Ancak, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisiyle yeniden yürürlüğe giren meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısını köklü bir şekilde değiştiren önemli bir aşama olmuştur. İkinci Meşrutiyet olarak bilinen bu dönemin başlaması, sadece bir yönetim değişikliğini değil, aynı zamanda Osmanlı'nın modernleşme sürecinin hızlanmasına ve Batı'ya karşı daha farklı bir diplomatik tutum benimsenmesine imkân sağlamıştır. Bu bağlamda, 1878'de askıya alınan meşrutiyetin, 1908'deki yeniden ilanıla ciddi bir devamlılık ve karşılıklı etkileşim göstermesi, Osmanlı'daki politik hareketlerin dinamik yapısını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin³¹ kurucusu İbrahim Temo, Tıbbiye Mektebinin bahçesinde bir teneffüste kendisi gibi tıbbiye öğrencisi olan arkadaşı İshak Sükuti'ye açtığı düşüncelerinde; ülkenin bu şekilde yönetilmeye devam edilmesi halinde yok olacağından endişe ettiğini, memleketin selameti için istişare yapmaktan fazlasının lazım geldiğini, bu sebeple de bir cemiyet kurmanın gerekliliğini ifade etmiştir. Bu esnada

İmparatorluğu'nun Tasfiyesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, c. 2, 4. Baskı, İstanbul, 1986, s. 67-68.

²⁹ Vardar, *age.*, s. 113.

³⁰ Aydemir., *age.*, s. 70.

³¹ Cemiyetin kurulduğu sırada Paris'te bulunan dönemin önde gelen aydınlarından Ahmed Rıza Bey, cemiyete önce İttihad-ı İslâm adı verildiğini ancak daha sonra kendisinin önerisiyle İttihad-ı Osmânî ve İttihad ve Terakki olmasının daha münasip olacağını bildirmesi üzerine bu ismin kabul gördüğünden söz etmektedir. Ahmed Rıza, *Anılar*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2001, s. 30.

sohbete dâhil olan Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşit ile de bu hususta mutabık kalınması üzerine 1889 yılının Mayıs ayında bu dört kişi ile cemiyet teşekkül etmiştir.³²

İttihat ve Terakki, giderek artan üye sayısı ile toplantılar düzenlemiş ve kendilerine referans olarak aldıkları Genç Osmanlıların (Jön Türkler) eserlerini okuyarak fikri altyapısını güçlendirmişlerdir.³³ İttihat ve Terakki, aynı zamanda Tıbbiyyenin dışında Harbiye ve Mülkiye Mektebinde de kendisine taraftar bulmaya devam etmiştir. Lewis ‘in deyimiyle, meşrutiyetin tohumları bu okullarda ekilmeye başlanmıştır.³⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Paris şubesi reisi olan Ahmet Rıza,³⁵ 1 Aralık 1895 tarihinde ilk sayısı çıkan ve İttihat ve Terakki’nin ilk gazetesi olan “Meşveret”,³⁶ Fransız postaları aracılığıyla Abdülhamid’in denetimine takılmadan ülkeye sokulabilmiş, fikirlerinin yayılmasına ve katılımların artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, İttihat ve Terakki, baskılardan kaçan ya da sürgün edilen mensuplarının da etkisiyle yurt dışında çeşitli yerlerde şube sayısını da artırmıştır. Bu durum, birçok Osmanlı entelektüelinin yurt dışında Abdülhamid’e karşı organize olması için fırsat yaratmıştır. Çünkü ülke içerisinde anayasa ve parlamento lehine faaliyet gösterenler Journallerle elde edilen bilgiler çerçevesinde divan-ı harplere gönderiliyor ve bu düşünce suçlularına da sıklıkla sürgün cezası veriyordu.³⁷

Aynı dönemlerde İttihat ve Terakki içerisinde yaşanan fikri tartışma, bir ayrılık doğurmuş ve cemiyeti ikiye bölmüştür. “Abdülhamid istibdadı” olarak tanımladıkları sorun çerçevesinde hemfikir olan İttihat ve Terakki üyeleri, çözüm noktasında ayrılmışlardır. II. Abdülhamid’in yeğeni Prens Sabahaddin’in öncülüğünü yaptığı Âdem-i Merkeziyet olarak ifade edilen ve bölgelerin, geniş yetkilerle donatılmış yerel idarecilerle yönetilmesi gerektiğini savunan kesime karşı merkeziyetçi bir yapıyı öngören kesim Âdem-i Merkeziyet düşüncesine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bu ihtilafa İttihat ve Terakki Cemiyetinin liderliği gibi başka başlıklar da eklenince cemiyet ikiye bölünmüştür. Bu

³² İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 13-14.

³³ Beste Çakmakçaya, *İttihat ve Terakki’nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020, s. 60.

³⁴ Lewis., *age.*, s. 192.

³⁵ Temo, *age.*, s. 70.

³⁶ Azmi Özcan, “Meşveret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 396-398.

³⁷ Ahmet Emin Yalman şöyle anlatmaktadır; “...Journaller, gizli çalışan divan-ı harplere havale ediliyordu. Usuller keyfi idi. Sürgün felaketi her gün, her saat, her ailenin karşısına çıkabilirdi. Bu sebeple politika bakımından ortalıkta bir ölüm sükunu hüküm sürüyordu. Suya, sabuna dokunmak istemeyen her adam, gölgesinden korkuyor, gazeteler Padişah’ın dualarıyla ve ona övgülerle dolu olarak çıkıyor, asıl tenkit ve münakaşa ya gizli temaslara yapılıyor veya yurdun dışındaki Jön Türk gazetelerinde yer alıyordu...” Yalman, *age.*, s. 50-51.

ihtilâftan istifade eden II. Abdülhamid, Mizancı Murat Bey başta olmak üzere bazı İttihat ve Terakki ileri gelenlerini kendi tarafına çekmeyi başarmış; Murat Bey ve benzeri görüşteki cemiyet mensupları, bu süreçte İttihat ve Terakki'ye muhalif bir tutum benimseyerek II. Abdülhamid'in yanında saf tutmuşlardır.³⁸

Yaşanan bu gelişmeyle hayal kırıklığı ve güç kaybına uğrayan İttihat ve Terakki üslubunu sertleştirerek “İnkılâb”, “Vatan”, “İstikbâl”, “Darbe”, “İntikam”, “Tokmak”, “İstirdat” gibi isimlerle yayınlar çıkarmaya başlamışlardır.³⁹

Muhalefetin sertleşen üslubu, yalnızca yazılı ifadelerle sınırlı kalmamış; somut eylem planlarına da dönüşmüştür. Zira meşrutiyetin bir an önce ilan edilmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmış, bu hedefin önündeki en büyük engel ise İbrahim Temo'nun 'mütebid-i azam'⁴⁰ olarak tanımladığı II. Abdülhamid olarak görülmüştür. Bu doğrultuda İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan'a yönelik hem suikast hem de darbe girişimleri planlamış; ancak bu teşebbüsler başarısızlıkla sonuçlanmış ve anayasal düzene geçiş, 1908 Temmuz'una kadar gerçekleşmemiştir.

İttihat ve Terakki, bütün yurttan örgütlenmişse de en güçlü olduğu yer Balkan coğrafyasıdır. Çünkü burada daha güçlü bir tarafa ve serbestliğe sahipti. Balkanlar, başkente mesafesinden dolayı, merkezi otoritenin gücünün daha az hissedildiği bir bölgeydi. Bilhassa Selanik, üçüncü ordu için merkezi bir konumdaydı. İttihatçı düşüncelere sahip komuta kademesinin çoğunlukta Selanik'te olmasının sebeplerinden biri de II. Abdülhamid'in kendisi için risk oluşturabilecek mektepli subayların İstanbul'da tutulmasının riskli olacağı düşüncesidir.⁴¹ Bütün bu sebeplerden dolayı farklı etnik kökene mensup grupların komitacılık faaliyetlerini besleyen ve dış müdahalelerin gölgesindeki bu bölge, İttihat ve Terakki mensupları için bir merkez konumundaydı.

Mevcut yönetimi devirme zorunluluğunu hayata geçirmeye vesile olan hadise⁴² ise daha önce de vurgulandığı gibi 9 Haziran 1908'de İngiltere kralı VII. Edward'ın Rus Çarı II.

³⁸ Aydemir., *age.*, s. 124.

³⁹ Özcan, *age.*, s. 475.

⁴⁰ Temo, *age.*, s. 134-135.

⁴¹ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, 13. Basım, İzmir, 2018, s. 28.

⁴² Vardar, *age.*, s. 117.; Akşin bu konuya genel kanaatten farklı olarak şu şekilde yer verir: “...İşyanlarla Reval görüşmeleri tarihlerinin yakın olması, isyanların hemen Reval'in arkasından olmasından isyanlara Reval'in yol açtığı sonucu çıkarılır. Ancak aslında Haziran-Temmuz 1908'deki isyanların temelinde gizli cemiyetler ve en güçlüleri olan İttihat ve Terakki'nin, Abdülhamid'in gittikçe artan baskısına karşı olmaları ve sarayın hafiyeler ağını sindirmek ve temelde de kendi varlıklarını korumak niyetinde olmaları bulunmaktadır...” Akşin, *age.*, s. 43.

Nikolai ile yaptığı Reval görüşmesidir. Bu görüşme Abdülhamid'in meşrutiyeti ilana mecbur olacağı olaylar silsilesini başlatmıştır. Resneli Niyazi'nin;

“...Bütün bu elemelerin ruhumu sardığı bir sırada Reval mülakatı oluvermişti. Bu toplantıda Rusya ve İngiltere tarafından kararlaştırılan neticeyi düşünerek üç gün üç gece heyecanlar ve helecanlar içinde çırpındım. Ölümünden başka bir kurtuluş yolu göremiyordum. Nihayet kanlarla dolu gördüğüm ufuk, kararmış geleceğinde milletin selâmeti için karşımda bir ışık gibi beliriverdi...”

diyerek istibdada karşı dağa çıkmak fikrini, bu görüşmeden yaklaşık üç hafta gibi kısa bir zaman sonra, yani 3 Temmuz 1908'de⁴³ emrindeki birliği ile hayata geçirmiştir.⁴⁴ Bunun üzerine İttihat ve Terakki, 9 Temmuz'da İstanbul'a çektiği telgrafla derhal meşrutiyetin ilan edilmesini tehditvari denecek kadar sert bir üslupta bildirmiştir.⁴⁵

Padişahın kendisine ve bölgede bulunan II. Abdülhamid yönetiminin üst düzey temsilcilerine karşı suikast kararını⁴⁶ çoktan almış bulunan İttihat ve Terakki, fedaileri aracılığıyla işi şiddete dökmüş ve 7 Temmuz'da, padişahın isyanı bastırmakla görevlendirdiği Şemsi Paşa'yı⁴⁷ öldürmeyi, 12 Temmuz'da Albay Nazım'ı⁴⁸ yaralamayı başarmıştır.⁴⁹ Diğer hedef ise İttihat ve Terakki'ye karşı sarayca gönderilen Şuayb isimli kâtip olmuştur.⁵⁰

Niyazi Bey'in küçük birliği ile başlayan isyan hareketine Selanik ve Manastır'da bulunan ordular da katılmıştır. II. Abdülhamid, son çare olarak İzmir'den yollanan birliklerden medet ummuşsa da karşılık bulamamıştır. Zira bunlar da isyana destek vermişlerdir.⁵¹ Üstelik Rumeli'nin her yanından saraya gönderilen telgraflarda meşrutiyet talepleri dile

⁴³ Resneli, *age.*, s. 211.

⁴⁴ Cemiyetin önemli isimlerinden Ahmed Rıza Bey, Resneli Niyazi ve Enver Bey'in dağa çıkarak hürriyet ilan etmelerini o sırada Paris'te bulunan İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin talimatı üzerine gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Ahmed Rıza, *age.*, s. 31.

⁴⁵ Dönemin mabeyin başkâtibi olan Tahsin Paşa, hatıratında şöyle nakletmektedir “...*Bu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Hünkara verilmiş bir ultimatomdan başka bir şey değildi. Rızayı âliye muhalif ahvalin vukuu demek istenilmeyen şeyin cebren yaptırılacağı demektir. Aynı zamanda Abdülhamidin o havalide istinat edebileceği hiçbir kuvvet kalmadığı da sarihane anlaşıyordu. Nitekim Müşür Osman Paşa kumandası altın da Manastıra memur edilmiş olan kuvvei askeriye Manastıra muvazalet eder etmez Müşür Paşanın bir zabitan heyeti tarafından evinden ve kumandan mevkiinden alınarak Resne dağlarına götürülmesi hüküm ve icra kuvvetinin tamamen cemiyet eline geçmiş olduğuna bir alâmetti...*” Tahsin Paşa, *age.*, s. 264.

⁴⁶ Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 239-241.

⁴⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, c. 4, İstanbul, 1972, s. 361.

⁴⁸ Bu kişi Binbaşı Enver Bey'in eniştesidir. Şemsi Paşa vurulduktan kısa süre sonra hayatını kaybetmiş ise de Albay Nazım yaralı olarak İstanbul'a ulaşmayı başarmıştır.

⁴⁹ Danişmend, *age.*, s. 361.

⁵⁰ Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 20.

⁵¹ Lewis, *age.*, s. 206.

getirilmiştir.⁵² Bütün bu gelişmeler sonucunda II. Abdülhamid'in direnci kırılmış ve tahtında oturma karşılığında yetkilerinin bir bölümünü devretmeye rıza olduğunu ifade etmiştir. Böylece “inkılap”, “ihtilal”, “isyan”, “darbe”, “devrim”, “hürriyetin ilanı”, “Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi”, diye anılan, büyük umutlar bağlanarak⁵³ beklenen gün 23 Temmuz 1908'de gerçekleşmiştir.

1.3. Ordu ve Siyaset Açmazı

Osmanlı Devleti'nde, önceki devirlerde olduğu gibi, ordu ile siyaset arasında yakın bir ilişki süregelmiştir. Devletin askeri gücünü temsil eden ordu, zaman zaman devletin siyasi otoritesine karşı isyan ederek baş kaldırmış, bazen de devlet ileri gelenlerinin, hatta padişahların ölümlerine⁵⁴ sebep olacak kadar siyasete müdahale etmiştir. III. Selim'in yapmak istediği yeniliklerin önünü tıkayan, dolaylı olarak ölümüne sebep olan, II. Mahmut'un modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak gördüğü teşkilat olan yeniçeriler, siyasete dâhil oldukları için birçok soruna sebep olmuşlardı. Elbette yeniçeriliğin ilgası askerin siyasete karışmasının önünü tümüyle kapamamış, bu sorun II. Abdülhamid devrinde de sürmüştür.

1.3.1. Yönetim ve Ordu İlişkileri

İttihat ve Terakki Cemiyeti de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mensupları arasından doğarak kısa sürede Harbiye'ye de sirayet ettiğinden dolayı ordu ile doğrudan ilişkilidir.⁵⁵ Entelektüel düzeyi yüksek olan bu mektepli tabipler ve subaylar arasında başlayan

⁵² Celal Bayar, meseleyi şöyle nakleder; “...Diğer bir telgrafta: “Kanun-ı Esasi'nin kabulünün gecikmesi halinde yüz bin askerle İstanbul üzerine yürüyecekleri, Veliht'a biat ile hutbelerde isminin okutturulacağı,” yazılıyordu. Böylelikle Abdülhamid üzerinde yaratılması istenilen tesir hasıl olmuştu...” Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Sabah Kitapçılık San. Tic. A.Ş., c. 1, İstanbul, 1997, s. 97.; Şakir, bu hareketi “...Abdülhamid' e karşı yaptıkları kupkuru bir blöfle meşrutiyeti ilan ettiren ve aynı hareketle de o hükümdarın saltanatına hitam veren İttihatçılar...” diyerek tanımlamıştır. Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Öldü*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014 s. 21.

⁵³ Dönemi yaşayan bir müellifin, bu beklentinin dozunu ifade eder nitelikteki sözleri şöyledir: “...Çeşitli unsurlara mensub vatandaşlar, sokaklarda birbirine sarıldı, kardeş oldu ya; zannediyorduk ki bütün devletler de Türkiye ile sarmaş dolaş, olarak Bâbîâlî'nin tıraşı uzamış yanaklarını öpecek ve koklayacaklar! Evet temin ederimki bu kadar saf, cahil -ve bir kelime ile - zavallı idik!...” Fazıl Ahmet Aykaç, *Kırpıntı*, Arba Yayınları, 1991, s. 12.

⁵⁴ Genç Osman, III. Selim, Sultan Abdülaziz bu isimlerdendir.

⁵⁵ Cemiyetin üst düzey yöneticilerinden Seyit Bey, İttihat ve Terakki Fırkasının ordudan doğduğunu ifade ederek “ordu baştanbaşa İttihat ve Terakki Fırkasıdır” demiştir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 323.

hareket, kendisine ordu içerisinde büyük taraftar bulmuş ve inkılâp fikirlerini yeşertmeyi başarmıştır.

Abdülhamid ise bu mektepli subayları kendisi için bir tehlike kabul ettiğinden saraydan uzağa, Balkanlara sevk etmiştir. Bu durum, balkanları cemiyet mensupları için bir toplanma merkezi haline getirmiştir.⁵⁶ Osmanlı ordusunda, eski düzenin savunucusu olan askerlerle meşrutiyet taraftarları arasında giderek tırmanan bir gerilim ortaya çıkmış ve bu çatışma, padişahın, özellikle mektepli zabıtlara karşı duyduğu rahatsızlığı derinleştirmiştir. II. Abdülhamid'in bu rahatsızlığı, birikerek, sonunda 31 Mart Vakasına yol açan olayların temelini atmıştır. Padişah, mektepli subayları etkisiz hale getirme amacına yönelik adımlar atarken, Avcı Taburlarının isyanı, ordudaki bu içsel çatışmanın somut bir sonucu olarak patlak vermiştir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki askeri ve idari yapının önemli bir dönüşüm sürecine girdiği bir dönemi işaret etmekte ve aynı zamanda meşrutiyetin siyasi otoritesi üzerindeki etkilerini de yeniden sorgulamaya açmıştır.

Bu kavga'nın arka planındaki alaylı-mektepli kavgası,⁵⁷ Meşrutiyet öncesinden beri süregelen ve meşrutiyet sonrasında daha belirginleşmiştir. Meşrutiyetin ilanına kendilerinin vesile olduğuna inanan ve meşrutiyeti sahiplenen mektepli askerler, alaylı askerleri hakir görmeye başlamışlardır. Bu durum, orduda kalmak isteyen erlerde de rahatsızlık oluşturmaya başlamıştır.

Elbette ki alaylı zabıtlar da durumun farkındaydılar.⁵⁸ Komuta kademesindeki idarecilerinin büyük bir çoğunluğu genç ordu mensuplarından müteşekkil olan İttihat ve Terakki'nin bu gençliği, devlet yönetimindeki tecrübesizliği de beraberinde getirmişse de bu açığı, sivilleri iktidara getirerek doldurmuşlardır. Ancak arka planda daima var olan ordu, İttihatçılardan aldığı cesaretle her zaman siyasete karışmıştır. Çünkü yeni ordunun

⁵⁶ Berkes, meşrutiyet sonrası yaşanan bu değişimi şu şekilde ifade etmiştir: “...Devlet diye korkulan dev (Leviathan) eridi, silindi; yeni bir kuşağın sesi ön plana geçti; kişilerin kişiliği ve birey olarak siyasal hayatta pay sahibi olma olanağının ufukları açılmaya başladı...” Berkes, *age.*, s. 402.

⁵⁷ Esasen o dönemde bu kavga sadece orduda değildi. Eski ile yeninin çatışması günümüzde olduğu gibi geçmişte de birçok alanda mevcuttu. İbrahim Temo hatıratında, 31 Mart günü isyancıların vurduğu bir subayı tedavi etmek üzere dışarı çıktığında isyancılar tarafından durdurulunca, durumu izah etmesi üzerine, kendisine mektepli olup olmadığını sorduklarını, akabinde sakallı bir adamın mektepli olamayacağına kanaat getirilince kendisinin geçmesine müsaade ettiklerini, aksi halde öldürülmesinin muhtemel olduğunu nakleder. Temo, *age.*, s. 191.

⁵⁸ “...Manastır'da Kırmızı Kışla'da birkaç sınıf arkadaşımın hasbıhal ederken tabur kumandanları alaylı binbaşı birdenbire odaya girdi ve aynen şöyle söyledi: — Mektepliler, ne konuştuğunuzu ben biliyorum. Bizim binbaşı eşeğin biri diye beni çektiyorunuz!...” Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 39.

mektepli subayları birer aydın olarak siyasete dâhil olma, memleket istikbalini ilgilendiren konularda fikir beyan etme ve eylem hakkını kendinde görmekteydiler. Bu müdahaleler hem ordunun hem de İttihat ve Terakki'nin eleştirilmesine sebep olmuştur.⁵⁹ Ancak İttihat ve Terakki'nin, ordu desteği olmadan iktidar olabilmesi veya iktidarda kalabilmesi mümkün değildi.⁶⁰

Ordu ile İttihat ve Terakki arasında var olan bağın en somut örneği ise, ordu mensuplarına ettirilen yemindi.⁶¹ Diğer bir deyişle ordu, cemiyet tarafından siyasetin içine çekilmiştir. Bundan rahatsız olan ve seslerini yükselten bazı subaylar ise ülkenin çeşitli yerlerine sürülmek suretiyle etkisizleştirilmeye çalışılmıştır.⁶²

Bu durum, kaçınılmaz olarak hem ordunun siyasete dahil olmasına hem de siyasetin içindeki fikir ayrılıklarının orduda da görülmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu farklı gruplaşma, Halaskâr Zabitan Grubu olarak bilinen oluşumlara zemin hazırlamıştır.

1.3.2. Muhalefet ve Ordu

Alaylı subayların İttihat ve Terakki üyesi zabitlerce dışlanması ve büyük çoğunluğunun ordudan atılması, kaçınılmaz olarak İttihat Terakki'nin karşısındaki muhalefet saflarına geçmesine sebep olmuştur. İttihad-ı Muhammedî Fırkasının yayın organı olarak bilinen Volkan Gazetesi, ordu içerisindeki alaylı-mektepli kavgasının bir felaketle sonuçlanabileceğinden söz ederek uyarılarda bulunmuş ve subayların dine muhalif eylemlerinden şikâyet etmiştir. Ayrıca dine karşı ciddiyetsiz olan ve namaz kılmalarına izin vermeyen İttihatçı zabitlerinden şikâyet eden erlerin gazeteye yolladığı mektupları yayımlayıp ordunun dikkatini çekmiştir.⁶³ Nitekim bu beyanların askerleri etkileyip 31

⁵⁹ Bu dönemde İttihat ve Terakki mensubu olan Mustafa Kemal; "...Ordu artık siyasete karışmamalıdır. Ordu kışlasına dönmelidir ve politikacı da siyaset meydanında kalmalıdır..." şeklindeki beyanıyla cemiyetten tepki toplamış ve kısa bir süre sonra da cemiyetten istifa etmiştir. Bkz. Fethi Tevetoğlu, "Atatürk - İttihat ve Terakki", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. X, sayı 15, Ankara, 1989, s. 616.; Hafız Hakkı Paşa'ya göre cemiyet mensubu bazı subaylar siyasallaşmayı o kadar ileriye götürmüşlerdi ki İttihatçı olmadığı gerekçesiyle Nazım Paşa başarılı olamasın diye kasten savaşmamışlardır. Hafız Hakkı Paşa, *Bozgun*, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 20.

⁶⁰ Akşin, *age.*, s. 124.

⁶¹ "Meşrutiyetin ilgasına dair bir teşebbüs olursa Hürriyet-i vataniyenin korunması için kanımın son damlasına kadar İttihat ve Terakki Cemiyetine yardım edeceğimi ve her kim cemiyet aleyhinde söz söyleme cesaret ederse, kendi elimle öldüreceğim" Akşin, *age.*, s. 151.

⁶² Zekeriya Türkmen, "II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı LXXIX, Aralık 2020, s. 581.

⁶³ M. Ertuğrul Düzağ, "Volkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43. Ankara, 2013, s. 123-125.

Mart vakasına sebep olduğu iddiasıyla bu fırka ve gazete kapatılmış, lideri Kıbrıslı Derviş Vahdeti de idam edilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminin muhalif partilerinden biri olan Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki'nin içinde meydana gelen ihtilâftan doğan ve cemiyetin baş muhaliflerinden, II. Abdülhamid'in yeğeni olan Prens Sabahaddin'in destekçileri tarafından kurulmuş bir partidir. Ordu içerisinde taraftarları olsa da muhalefet ilk yıllarda çok etkin değildir. Ancak zaman içerisinde Ahrar Fırkasının da dahil olduğu cemiyet karşıtları Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında güç birliği yapmasından sonra muhalefet mecliste İttihat ve Terakkiye karşı güçlü bir duruş göstermeye başlamıştır.

31 Mart sonrası İttihatçılar cephesinde oluşan Hizb-i Cedid hareketi, ardından kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve bu fırkanın askeri ayağını oluşturan Halaskâr Zabitan Grubunun (Kurtarıcı Subaylar) kuruluşuna kadar İttihat ve Terakki haricindeki siyasi partilerin ordu içerisinde belirgin bir etkinliği yoktur.⁶⁴

İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurucusu olan İbrahim Temo'nun, cemiyetten ayrılarak parti kurmaya karar vermesi ve 31 Mart'tan kısa bir süre önce Osmanlı Demokrat Fırkasını kurması üzerine o sırada üçüncü ordu komutanı olan Mahmut Şevket Paşa, fırkanın kâtib-i umumisi Fuat Şükrü Bey'e baston göstererek “sizi sopa altında gebertirim” diyerek tehdit etmiştir.⁶⁵

1.4. 31 Mart Olayı

Günümüzde hala üzerine yorumlar ve akademik çalışmalar yapılan bir konu olan 31 Mart vakası,⁶⁶ Tunaya'nın deyimiyle “sebepleri meçhul, ancak gerçek çehresi irtica” olan⁶⁷ amacı, faileri ve sonuçları ile halen tam olarak aydınlatılamamış, muğlak hadiselerden biridir. Ancak ikinci gününde kontrol edilebilir hale gelen bu isyan, durumdan vazife çıkaran İttihatçıların krizi fırsata çevirerek, yetkilerinin büyük bir çoğunluğu alınmış olsa da II. Abdülhamid'in hala tahtta oluşunun tedirginliğinden kurtulmak için güzel bir fırsat

⁶⁴ Bu konuda Tunaya şöyle fikir beyan etmiştir; “...Muhalefet, hemen her işleminde Örfî İdare elbisesi giymiş ittihatçı baskısıyla karşılaştığı ve ordu desteğinden yoksun kaldığı için, bu duruma ancak meclis içindeki temsilcileriyle ‘karşı koyabilmiştir...” Tunaya, *age.*, s. 317.

⁶⁵ Temo, *age.*, s. 210.

⁶⁶ Bu hadise 13 Nisan 1909 tarihinde meydana gelmiş olsa da o dönemde kullanılan Rumi takvimde, bu tarih 31 Mart'a rastladığından, yani Rumi takvim miladi takvim arasındaki farktan dolayı bu şekilde anılmıştır.

⁶⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1998, s. 20.

olmuştur. Her ne şekilde gerçekleşmiş olursa olsun, sonuçları açısından bakıldığında 31 Mart hadisesinin, meşrutiyet tarihimiz ve İttihat Terakki için önemli sonuçları olan bir dönüm noktası olduğu açıktır.

Büyük umutlar bağlanan⁶⁸ 1908 II. Meşrutiyet'in heyecanı halkın çoğunluğunda hala sürmekteyken, tarihin hemen her döneminde rastlanıldığı gibi geleneği koruma ve yeni olana karşı durma arzusu, meşrutiyetin ilanının hemen ardından, bazı çevrelerde de gözlemlenmekteydi. Üzerinden henüz dört ay gibi kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen meşrutiyete karşı olan mutlak monarşi yönetimi taraftarının tepkileri artarak ayaklanmaya dönüşmüş, günümüzde 31 Mart hadisesi olarak bilinen isyana⁶⁹ sebebiyet vermiştir.

İsyana zemin hazırlayan ilk olay Kör Ali hadisesidir. Halıcılar Camisinin Kürt asıllı müezzini Kör Ali, 7 Ekim 1908 de arkasına taktığı pespaye kılıklı, meczup görünümü⁷⁰ 40-50 kişiyle⁷¹ birlikte başlattığı nümayiş sonrası kalabalığı Yıldız Sarayı önüne götürünce, Abdülhamid'in kalabalığın başını çeken bu şahsa ne istediğini sorması üzerine; şeriatın gereği olarak başlarına bir çoban gerektiğini, meyhanelerin kapatılarak Müslüman kadınların dini kurallar çerçevesinde giyinmesini, resimlerin kaldırılmasını ve tiyatroların kapanmasını istemişlerdir. Bunun üzerine padişah şeriatın uygulanıp gereken emirlerin verileceğini, müsterih olmalarını söyleyerek kalabalığı⁷² teskin etmiştir. Sina Akşin, bu kişinin saraya yaranıp çıkar sahibi olabilmek için meşrutiyet muhalifliği yaptığını söylemektedir.⁷³

Meşrutiyetle gelen kazanımlardan kadınlar da istifade etmeye çalışmış ve sosyal yaşama daha çok dâhil olma gayreti içerisine girip, bu konuda birçok girişimde bulunarak bazıları da hayata geçirmişlerdir. Örneğin Abdülhamid, kadınların arabanın içindeyken bile peçelerini örtmelerini istemiş, hatta peçelerin rengi ve kalınlığını dahi belirlemiştir. Ancak kadınlar, II. Meşrutiyetle birlikte gösterilere katılmaya, dernek kurmaya, dil öğrenmeye ve Avrupalı yaşam tarzını benimsemeye başlamışlardır. Neticede Osmanlı

⁶⁸ "...Bizim nesle "hürriyet"in tadını ilk defa onlar tatturdılar; sonra onlar, bu lezzetli şeye doymadan o nimeti ağzımızdan çekip aldılar. Demek 1908 hürriyeti, sahici hürriyet değilmiş. Çünkü hürriyetin sahicisi alınıp verilen bir şey olamaz..." Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*, İletişim Yayınları, 1990, s. 143.

⁶⁹ Aykut Kansu, bu olayı "karşı devrim teşebbüsü" olarak isimlendirmektedir. Aykut Kansu, *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

⁷⁰ Sina Akşin, *age.*, s. 82.

⁷¹ Aydemir, bu sayıyı "meydanda 1000 kadar sarıklı" olarak vermektedir. Aydemir, *age.*, s. 113.

⁷² Aydemir, *age.*, s. 116.

⁷³ Akşin, *age.*, s. 83.

toplumsal yapısı için hızlı sayılabilecek bu değişimin sebep olduğu tepkiler de 31 Mart vakasının oluşması için zemin hazırlayan faktörler arasında yer almıştır.

31 Mart hadisesinin oluşumunda önemli olan bir diğer hadise de hafiyeliğin kaldırılmasıdır. II. Meşrutiyetle birlikte daha özgürlükçü bir toplumsal hayata erişebilmek için, hafiyelik teşkilatı kaldırılmıştır.⁷⁴ Görevden alınan yüz otuz sekiz⁷⁵ hafiyenin tasfiyesi ile oluşan istihbarat zayıflığı sonucunda gelişen olaylar, önceden haber alınarak önleneme şansını kaybetmiştir.

Kutuplaşma ve ayrışma, siyaset sahnesinde de devam etmiştir. Akşin'e göre İttihatçılarla Kâmil Paşa arasındaki anlaşmazlık sürecinde yaşananlar, 31 Mart hadisesinin oluşumunda önemli bir yer tutmaktaydı.⁷⁶ Ayrıca milletvekilleri arasında etnik gruplaşma ve bunu temsilen açılan etnik kulüpler ortamı daha da germiştir.

Bu gelişmeler ve gerilen ortam sonucu Serbesti Gazetesi'nin başyazarı olan Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909 günü bir suikast sonucu öldürüldü ve Serbesti Gazetesi ise bu olayı özgür basının ilk kurbanı olarak manşetine taşıdı.⁷⁷ Katilin tutuklanamaması, İttihat ve Terakkinin bir ajanı olmasına bağlandı ve bu durum ise büyük bir tepkinin oluşmasına sebep oldu.⁷⁸ Artan gerilim 31 Mart vakasıyla özdeşleşen İttihad-ı Muhammedî cemiyetine mensup muhaliflerin sokağa inmesini de beraberinde getirdi.⁷⁹

31 Mart hadisesinin patlak vermesinde baş aktör olarak bilinen İttihad-ı Muhammedî Fırkası hadisenin başlangıcından on gün önce kurulmuştur. İttihad-ı Muhammedî Fırkası kuruluşundan daha önce kendi yayın organı olan Volkan Gazetesi ile fikir ve görüşlerini kamuoyuyla paylaşmaya başlamıştır.⁸⁰ Gazetenin sahibi ve başyazarı olan Derviş Vahdeti

⁷⁴ Bu hususta kaynaklarda fikir birliği olmayıp, birden çok tarih verilse de ortak görüş Temmuz ayı içerisinde kaldırıldığıdır.

⁷⁵ Kansu, *age.*, s. 102.

⁷⁶ Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1994, s. 26-30.; Cemaleddin Efendi'ye göre Kâmil Paşa, iktidarının ilk yıllarında İttihat ve Terakki önderleriyle iyi geçinmeye çalışmışsa da cemiyetin hükümetin dış politikasına aykırı şekilde müdahil olmaya çalışması ve ile İttihat ve Terakki ile ilişkileri kötüleşmiş ve bir süre sonra da istifaya zorlanmıştır. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *age.*, s. 45-46.

⁷⁷ Hasan Fehmi Demir, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Serbesti Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi'nin Misyonu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 48.

⁷⁸ Aydemir, *age.*, s. 130.

⁷⁹ Faik Reşit Unat, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985, s. 46.; Ahmed Rıza ise meclisin azlettiği Kâmil Paşa'nın sadaret mührünü vermemek için ayak diretmesi ve yeni sadrazamın görevi binbir nazla kabul etmesi için geçen zaman zarfında oluşan otorite boşluğunun 31 Mart hadisesine sebebiyet verdiğini ifade etmektedir. Ahmed Rıza, *age.*, s. 42.

⁸⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, "Volkan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43. Ankara, 2013, s. 123-125.

ise İttihat ve Terakki'nin en güçlü muhaliflerinden biriydi. Öyle ki bir yazısında İttihat ve Terakki'ye "yezidler"⁸¹ diyecek kadar sert bir üslup kullanmaktan çekinmemiştir. Muhalefetin dindar kolu⁸² olarak da isimlendirilen Vahdeti, özel günlerde 20 bine⁸³ kadar ulaşan gazetesinin tirajı sayesinde geniş bir kitleye sesini duyurma şansına sahip olmuştur. Kâmil Paşa yönetimini desteklediği için İngiliz yanlısı olarak itham edilen İttihad-ı Muhammedî Fırkası, İttihatçılar tarafından ise istibdat ve irtica çıkırtkanlığıyla suçlanmıştır. Bütün bu suçlamalara karşı Volkan Gazetesi ise kendisini şeriat ve gerçek meşrutiyet taraftarı olarak savunmuştur.⁸⁴

Ülkedeki bu siyasi gerilim ortamı orduya da yansımış, ordudaki alaylı mektepli kavgasını ateşlemiştir. Meşrutiyeti korumak üzere Rumeli'den İstanbul'a getirtilen avcı taburlarının başındaki subayların askerlerini disipline etme konusunda gevşek davranmaları ve bu zabitlerin Beyoğlu'nun cazibesine kapılmaları sonucunda oluşan otorite boşluğunun verdiği fırsatla meşrutiyete karşı ayaklanma başladı.⁸⁵ Bu ayaklanmaların eş zamanlı olarak Anadolu'da başlatılmaya çalışılması, isyancıların Rumeli'den gelebilecek askeri müdahaleye karşı direnme stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Anadolu'daki hareketlerin, Rumeli'deki olası askeri müdahalenin etkilerini dengeleme ve direnişin geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlama amacı güttüğü düşünülmektedir.⁸⁶

İşyan, bu avcı taburlarının subaylarının 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece derdest edilerek devre dışı bırakılmalarından sonra silahlı olarak Meclis-i Mebusanın kuşatılmasıyla başladı.⁸⁷ Şeriat isteriz sloganlarıyla meclis önünde bulunan askerlere sonradan iki yüz kadar din adamının da eşlik ettiği bilinmektedir.⁸⁸ Olay yerinde asker sayısının 3 bin ila 5 bin, dışarıdan gelenlerle birlikte 10 bini aşkın olduğuna dair değişik rakamlar verilmiştir.⁸⁹

Abdülhamid, meseleyi gece haber almış olsa da olayların gelişimini takip etmiş, hadiselerin yeni gelişmeye başladığı esnada müdahil olmak isteyen hassa ordu komutanı

⁸¹ Sıddık Yıldız, *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 50.

⁸² Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, s. 39.

⁸³ Düzdağ, *age.*, s. 123-125.

⁸⁴ Azmi Özcan, "İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.23, İstanbul, 2001, s. 475-476.

⁸⁵ Aydemir, *age.*, s. 121-122.

⁸⁶ Dönemin üst düzey askerlerinden Fahrettin Altay Paşa bu söylemi, "kökü dışarıda" bir oluşum diye tanımlamıştır. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912 - 1922)*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 40.

⁸⁷ Akşin, *age.*, s. 53-54.

⁸⁸ Bayar, *age.*, s. 101.

⁸⁹ Yıldız, *age.*, s. 87.

Mahmut Muhtar Paşa'ya izin vermayerek meselenin barış yoluyla çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰

İsyancıların üç temel talep etrafında birleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki, gerçekleştirdikleri ayaklanma nedeniyle cezai yaptırımlardan muaf tutulmaları yönündedir. Diğer talepler ise, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza'nın görevden alınması ve ordunun komuta kademesindeki bazı subayların değiştirilmesi şeklinde somutlaşmıştır. Ayaklanmanın seyri içerisinde, İstanbul'daki siyasi atmosferin giderek daha da gerginleşmesi üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimleri, güvenlik gerekçesiyle başkenti terk etmek zorunda kalmıştır.⁹¹

İsyan sonucunda Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza ile 1. Ordu komutanı Mahmut Muhtar Paşa istifa etmiştir. Devlet ileri gelenlerinin büyük kısmı bu hengâme içerisinde kabuğuna çekilmeyi seçtiği için en büyük yetki Abdülhamid'e kalmıştır. Harbiye Nazırı ile sadrazamın değişikliği ve isyancıların cezadan muaf olduklarının tebliğini de bu sebeple Abdülhamid yapmıştır. Af, askerlerde sevinç yaratıp saraya giderek padişah lehine tezahürat yapınca, padişahın balkona çıkarak onlara görünmesi, Akşin'e göre hataydı.⁹² Zira bu tavır, isyanın arkasında olduğu kanaatine sebep olmuştur.

İsyancıların baş hedefinde İttihatçılar olduğundan meselenin İttihatçıların başkenti sayılan Selanik'te oldukça büyük etki uyandıracak aşikârdı. Meselenin ciddiyetini Selanik'e çekilen bir telgrafta açıkça görmek mümkündür: “meşrutiyet mahvoldu”⁹³

Selanik için harekete geçme vakti gelmiş olduğundan, bu amaçla oluşturulacak Hareket Ordusu⁹⁴ hazırlıklara başladı. Gönüllü yazımına başladıktan kısa süre sonra 14 Nisan 1909 günü Hareket Ordusu, çeşitli balkan milletlerinden oluşan unsurlarıyla yola çıktı.⁹⁵ Peyderpey gelenlerle birlikte Çatalca'da biriken ordu sayısı giderek artmaya başladı.⁹⁶ Bu sırada meclisin seçerek gönderdiği bir heyet Hareket Ordusu'nu temsil edenlerle buluştu ise de orduyu geri dönmeye ikna edemediler. Ordu İstanbul'a doğru seyir halinde iken 22

⁹⁰ Tansu, *age.*, s. 42.

⁹¹ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 4*, s. 29.

⁹² Akşin, *age.*, s. 30.

⁹³ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949, s. 34.

⁹⁴ Zekeriya Türkmen, “Hareket Ordusu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 125-127.

⁹⁵ Kansu, *age.*, s. 103-104.

⁹⁶ Yirmi beş tabur. Sıddık Yıldız, *age.*, s. 44.

Nisan günü, Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu komutanlığını devralmıştır.⁹⁷ Bu ordunun Hassa Ordusu⁹⁸ ile çatışma olasılığı endişe vermişti.⁹⁹

Hareket Ordusu 22-23 Nisan gecesi birkaç noktadan İstanbul'a giriş yaptı. Bazı noktalarda direnişlerle karşılaşsa da kısa sürede nezaretleri ve önemli resmi binaları ele geçirdi. Yıldız Sarayı ise askerlere zorluk çıkarmadan bir gün sonra teslim olmuştur.¹⁰⁰ Ancak bu çatışmalar esnasında her iki taraftan 400 kişi ölmüş ve 800 kişi de yaralanmıştır.¹⁰¹

25 Nisan günü çatışmalar tamamen kesilmediğinden dolayı İstanbul'da gazeteler basılmamıştır.¹⁰² Aynı gün sıkıyönetim ilan edilerek, bu karar meclis tarafından da tasdik edilmiştir. 26 Nisan'da asayiş sağlanmış, 27 Nisan günü ise ayandan Küçük Said Paşa başkanlığında toplanan meclis, Abdülhamid'in tahttan indirilip İstanbul dışında zorunlu ikamete tabi tutulmasını, yerine ise veliaht V. Mehmet Reşad'ın getirilmesi kararını almıştır.¹⁰³

31 Mart Vakası'nın ardından kurulan Divan-ı Harp mahkemeleri tarafından, II. Abdülhamid'in istihbarat ağına mensup olmakla suçlanan çok sayıda asker ve subay hakkında idam kararı verilmiş ve bu cezalar uygulanmıştır. İdam edilenler arasında en bilinen şahsiyetlerden biri olan İttihad-ı Muhammedî Fırkasının kurucusu, Volkan gazetesi başyazarı olan Derviş Vahdeti gelmektedir. Vahdeti, "Abdülhamid'e Açık Mektup" adlı makalesi gerekçe gösterilerek idam edilmiştir.¹⁰⁴ Olayların arkasındaki isimlerden biri olduğu yönünde şüpheler bulunan İttihat ve Terakki karşıtı Prens Sabahaddin tutuklanmış; ancak İngiliz hükümetinin diplomatik müdahalesi sonucunda serbest bırakılmıştır.¹⁰⁵

⁹⁷ Akşin, *age.*, s.134. Dönemin meclis başkanı olan Ahmed Rıza Bey, hadisenin olduğu gün Mahmut Muhtar Paşa'nın emrindeki askerle birlikte Bâbîâli'ye intikal etme isteğini reddettiğinden söz etmiştir. İsyancılar tarafından aranmasına ve bir süre saklanarak yaşamak zorunda kalmasına rağmen bu kararın doğru olduğunu düşünmektedir. Ahmed Rıza, *age.*, s. 44-45.

⁹⁸ İslâm ve Türk devletlerinde özel muhafız askerlerinden oluşan birlik.

⁹⁹ Padişah, kendisine iki ordunun savaşmasına dair telkinlerde bulunanlara; "...Biliyor musunuz; İngiliz-Fransız donanması, İzmir önlerinde, Rus donanması da Sinop açıklarında dolaşıyor. Eğer İstanbul'da iki asker arasında bir müsademe olur da, bir tek ecnebi vurulursa, bu donanmalar derhal Boğazlardan girebilir. Ben, böyle bir felakete sebep olamam, demişti...." Şakir, *age.*, s. 270.

¹⁰⁰ Türkmen, *age.*

¹⁰¹ Georgeon, *age.*, s. 484.

¹⁰² Akşin, *age.*, s. 207.

¹⁰³ Georgeon, *age.*, s. 485.

¹⁰⁴ Kurşun, *age.*, s. 43.

¹⁰⁵ Akşin, "Türkiye Tarihi", s. 33.

Bu olaylar sonunda Osmanlı Ahrar Fırkası ve İttihad-ı Muhammedî Fırkası kapatılmıştır.¹⁰⁶ Böylece İttihat ve Terakki, iki büyük muhaliften kurtulmuştur.

Sonuç olarak; 31 Mart Hadisesi, yalnızca dini gerekçelere dayalı bir ayaklanma olarak değil, Osmanlı toplumunun II. Meşrutiyet sonrası yaşadığı hızlı dönüşüme karşı gelişen çok yönlü bir tepki olarak de değerlendirilmelidir. Bu isyan, II. Meşrutiyet'in ilanıyları birlikte toplumsal özgürlük alanlarının genişlemesi, özellikle kadınların kamusal yaşamda daha görünür hâle gelmesi ve giderek derinleşen siyasi kutuplaşmanın yarattığı gerilim ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kör Ali Vakası, hafiyelik teşkilatının kaldırılması ve Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin suikasta uğraması gibi olaylar, ayaklanmaya doğrudan zemin hazırlayan gelişmeler arasında sayılabilir. Öte yandan, İttihad-ı Muhammedî Fırkası ve Volkan gazetesi gibi yapıların söylemleri ise isyanın ideolojik temelini beslemiş ve meşrutiyet arayışını desteklemiştir. Öte yandan İttihat ve Terakki söz konusu krizi, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanacak bir fırsata dönüştürmüştür. Bu bağlamda 31 Mart Vakasının, Osmanlı siyasal rejiminde monarşiden meşrutiyete geçişin keskinleştiği bir dönüm noktası olduğunu ortaya koyduğu açıktır. Bu açıdan bakıldığında İttihat ve Terakki'nin II. Abdülhamid'in II. Meşrutiyetle büyük ölçüde kısıtlanmış yetkilerini tümenden yok etmek, diğer bir deyişle darbe yapmak için organize etmiş olabileceği ihtimali akıllara gelmektedir. Zira ortaya çıkan fiili durumdan İttihat ve Terakki'nin yararlandığı da somut bir gerçektir. Ancak İttihat ve Terakki'nin bu tertibin planlayıcısı olduğuna dair kesin bir kanaat oluşturabilecek delillere araştırmamız sürecinde ulaşmak mümkün olmamıştır.

1.5. 1912 Seçimleri ve Şiddet

İttihat ve Terakki, meşrutiyet yolculuğunda 31 Mart badiresini atlatmış, mecliste rakipsiz kalmış ancak 1911'de yapılan ara seçim de ise kan kaybetmiştir. 31 Mart sonrası uygulanan üç yıllık sıkıyönetimle birlikte, İttihatçıların artan sert tutumu, muhalif seslerin daha da yükselmesine sebep olmaya başlamıştır.

Bununla birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşı karşıya olduğu tek sorun muhalif gruplar değildir. 31 Mart Vakası sonrasında etkinliği artan Hareket Ordusu'nun komutanı Mahmut Şevket Paşa, zamanla muhalefete yakın bir pozisyon benimsemiş ve cemiyete mesafeli tutumuyla bilinen İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olarak yer

¹⁰⁶ Tunaya, *"Türkiye'de Siyasal Partiler"*, s. 153.

almıştır. Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezareti'nin bütçesi hususunda İttihat ve Terakki ile yaşadığı görüş ayrılıklarının ardından, cemiyet içindeki muhalif mebuslara açık bir şekilde destek sunmaya başlamıştır.

Meclisteki muhalif mebuslardan Gümülcine mebusu İsmail Bey ve beş arkadaşı, İttihat ve Terakki'den istifa ederek 1910 yılının Şubat'ında Ahali Fırkasını kurmuşlardır.¹⁰⁷ İttihat ve Terakki, bu ayrılığı ciddiye almamış, ancak ertesi yıl buradaki bölünmeden daha büyüğünü yaşamıştır.

Parti içerisindeki muhalif seslerden oluşan Hizb-i Cedit adı verilen grup, mecliste İttihat ve Terakki'ye ağır eleştiriler yöneltmiştir. Hürriyet ve İtilaf fırkası kurulana kadar en ciddi muhalefeti bu grup gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸ Bu hareketin başında bulunan Miralay Sadık Bey'in asıl amacı cemiyetin başına geçmesine engel olan arkadaşlarından muhalif bir parti kurarak intikam almaktır. İttihat ve Terakkiye nazaran muhafazakâr ve gelenekçi olan bu oluşum, ittihatçıların sosyal ve siyasi fikirleriyle çatışmaktaydı.¹⁰⁹ Bu yüzden Kansu, bu oluşumun mensuplarının eski düzen yanlısı olduğunu, neredeyse İttihat ve Terakki'yi böleceklerinden söz etmektedir.¹¹⁰ İttihat ve Terakki, buna çözüm olarak Sadık Bey'i İstanbul dışına tayin ederek çözmek istemişse de Mahmut Şevket Paşa buna yanaşmayınca paşanın bu oluşuma destek verdiği şeklinde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir.¹¹¹

İçeride bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti dışarıda da sorunlar yaşamaktaydı. Akşin'e göre felaketler Trablusgarp Savaşı ile başlamıştı.¹¹² 29 Eylül 1911 da İtalya'nın savaş ilanı, Balkan Savaşı yüzünden ülkede ve mecliste ortamı iyice germiştir. Bu gelişmeler sonunda Hakkı Paşa kabinesi istifa etmiş, yerine ise Sait Paşa hükümeti kurulmuştur.¹¹³

Kasım 1911'de, siyasi muhalefetin kurumsallaşması sürecinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası bir muhalefet partisi olarak kurulmuştur. Tunaya, bu partiyi İttihat ve Terakki

¹⁰⁷ Tunaya, *age.*, s. 235.

¹⁰⁸ Ayşim Petek Yörükoğlu, "*İttihat ve Terakki İktidarı ve Halaskaran-ı Zabitan Grubu (1908-1913)*", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s. 56.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908 – 1914*, çev. Nurcan Yavuz, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd Şti, 5. Baskı, 1999, s. 113.

¹¹⁰ Kansu, *age.*, s. 218.

¹¹¹ Akşin, "*100 Soruda Jöntürkler*", s. 168.

¹¹² Akşin, "*Türkiye Tarihi*", c. 4., s. 37.

¹¹³ Bayar, "*Ben de Yazdım*", c. 2., s. 84.

karşıtlarının birleştiği bir odak noktası olarak nitelendirmektedir.¹¹⁴ Parti, sürekli katılımlarla genişleyerek adeta muhalefetin tamamına yakın bir kısmını bünyesinde toplamayı başarmıştır.

Hariciye Nazırı'nın Londra Sefareti'ne atanmasının ardından hükümet tarafından ara seçim yapılmasına karar verilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kuruluşunun hemen ardından katılacağı 1911 ara seçimlerine büyük umutlarla hazırlanmıştır. Bu seçimler, parti açısından yalnızca 1912 genel seçimleri öncesinde kamuoyuna ve İttihat ve Terakki'ye karşı siyasi gücünü göstermek için bir fırsat olmakla kalmamış, aynı zamanda genel seçim sürecinde izleyeceği stratejiyi belirlemesine imkân tanıyacak önemli bir deneyim olarak görülmüştür. Nitekim 11 Aralık 1911 tarihinde gerçekleştirilen ara seçimlerde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı Tahir Hayrettin Bey 196 oy alarak, yalnızca bir oy farkla İttihat ve Terakki'nin adayı Memduh Bey'i geride bırakmayı başarmıştır. Bu yenilgi İttihat ve Terakki cephesinde telaşa neden olmuştur. İttihat ve Terakki'nin 31 Mart'tan sonra muhalefet karşısında elde ettiği muktedir gücü zaafa uğramış ve rejimin tehlikeye girdiğini düşündürmüştür. İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyetin tartışılmaz öncüsü ve kurucusu olarak görmekten cesaret alarak uyguladığı politikalarının halk nazarında tepki çektiğini gösteren bu sonuçla daha itidalli davranması gerektiğini gösterir bir ihtar niteliğindedir. Hürriyet ve İtilaf açısından ise sadece İttihat ve Terakki karşıtlığı ile girdiği bu yarış kazanması, kısa süre sonra gerçekleşecek olan genel seçimlerde başarı kazanma ihtimalinin artan ihtimalini teyit eder niteliktedir. İttihatçılar, yaşadıkları bu bozgunun ardından kendi taraftarlarını kabineye dâhil etmek istediye de Mahmut Şevket Paşa'nın müdahalesi yüzünden gerçekleşmesi mümkün olmamıştır.¹¹⁵

Ara seçim yenilgisinin ardından İttihat ve Terakki alternatif aramaya başlamıştır. Erken seçime gitme kararı alınmışsa da 1909'daki Kanun-ı Esasi değişikliği buna mâni oluyordu. Erken seçimlerin yolunu açan, aynı zamanda padişahın yetkisini de artıran 35. Madde tartışmaya açıldı.¹¹⁶ Muhalefetin yanaşmadığı bu öneride İttihat ve Terakki ısrar

¹¹⁴ "...İttihat ve Terakkinin karşısındaki tüm muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göl olmuştur..." Tunaya, age., s. 264.

¹¹⁵ Akşin, "100 Soruda Jöntürkler", s. 177.

¹¹⁶ Bayar, age., s. 88.

edince mecliste günlerce süren¹¹⁷ şiddetli tartışmalar yaşanmıştır.¹¹⁸ Toplantı yeter sayısının sağlanamayarak bir nevi görüşmeleri tıkayan muhalefete karşı iknaya çalışan Said Paşa, istifa edeceği tehdidinde bulunmuş ve aynı günün akşamı da istifa etmiştir. Bu istifa sonucunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kendi adayını sadrazamlık için padişaha teklif ettilerse de mecliste çoğunluğa sahip bir fırka olmadıkları için teklifleri reddedilmiştir. Ayan Meclisi'ne 15 Ocak 1911 de havale edilen kanun 5'e karşı 39 oyla kabul edilmiştir.¹¹⁹ Yeni kabine 2 Ocak 1911 de Said Paşa başkanlığında kurulmuş ve ilk gün 35. maddeyi tekrar gündeme taşımıştır. 13 Ocak günü çıkan kanun¹²⁰ ile meclisin ilgilenmesi gereken Arnavutluk, Yemen, Trablusgarp gibi önemli konuların varlığına rağmen üç ay içerisinde seçime gidilmesine karar verilmiş ve meclis feshedilmiştir.¹²¹ Meşrutiyetin ardından yaşanan ilk seçimden sonra İttihat ve Terakki'nin zor sınavı 1912 seçimleri olmuştur. İttihat ve Terakki muhalefeti sindirmek ve güçlü bir şekilde iktidara dahil olmak, Hürriyet ve İtilaf ise İttihat ve Terakki'nin elinden iktidarı alma amacıyla girişeceği bu genel seçimler her ikisi için de önemli bir durak noktası olmuştur. İttihat ve Terakki'nin Bursa vilayeti murahhas-ı mesulü olan Celal Bayar ilk seçimin oldukça sorunsuz, ikincisinin ise çıkar çatışmalarıyla yapıldığını anlatmaktadır¹²² diye yazmış, Yalman ise¹²³ İttihat ve Terakki'nin 1912 seçimlerini kazanma konusunda "ne pahasına olursa olsun" kararlılığını belirtmiştir.

Yürürlükteki mevzuata göre; seçmen listelerinin hazırlanması, Heyet-i Teftişîye tarafından bu listelerin incelenmesi, askı yerleri ile askı sürelerinin belirlenmesi, listelere

¹¹⁷ Tartışmalar kanun layihasının mecliste okunduğu 19 Aralık 1911 günü başlamış, ardından, 21.12.1327 ile 31.12.1327 arasında gerçekleşen oturumların tümünde devam etmiş, birkaç gün sonra da tatil edilmiştir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, I. Devre, II. Cilt, 31. Celse-37. Celse.

¹¹⁸ Hamza Dülger, "1912 Seçimlerinden Bâb-ı Ali Baskını'na Osmanlı Devleti'nde İktidar Mücadelesi", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 23.; İttihat ve Terakki'ye göre bu tartışmalar, kaybetmeleri halinde mebusluk sandalyesine bir daha oturamayacakları kesin olan muhalefet üyeleri tarafından gerçekleştirilen menfaatperest girişimlerden ibarettir. Adnan Gelmez, "Türk Siyasi Hayatında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. 39.

¹¹⁹ Gelmez, *age.*, s. 40.

¹²⁰ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, I. Devre, II. Cilt, 40. Celse, 5 Kânunusani 1327 (1911) Perşembe, s. 553.

¹²¹ Bayar, *age.*, s. 97.; Meclisin feshedilmemesi için tarafsız mebuslarca orta yol bulunmasına dair çabalar olduysa da sadrazamın Kâmil Paşa olmasında direktmeleri yüzünden bir neticeye ulaşılamamıştır. Akşın, *age.*, s. 178.

¹²² "...Meşrutiyet'in ilanını takip eden ilk seçim, balayını andıran bir zevk ve birlik havası içinde sakin geçmişti. Bu ikincisi, bütün ihtirasların kabardığı şahsi ve milli menfaatlerin çarpıştığı bir devreye rastlıyordu..." Bayar, *age.*, s. 100.

¹²³ "...1908 Meşrutiyeti devrinin yalnız adı seçim olan ikinci seçimlerinde İttihad ve Terakki her tarafta adamlarının yüzde yüz derecesinde zorla başarıya uğratmış, bir tek muhalife olsun Meclis'e girmek fırsatını vermemek gafletini göstermiştir..." Yalman, *age.*, s. 210-211.

itiraz süreci, itirazların İstinaf Mahkemesi tarafından değerlendirilmesi ve kararların ilanı gibi aşamalar oldukça zaman alıcıydı. Bu süreçlerin toplamda iki ayı aşkın bir süreye yayılması, Ocak ayında alınan seçim kararına ilişkin kesinleşmiş seçmen listelerinin ancak Mart ayının sonlarına doğru tamamlanabileceği anlamına gelmekteydi.¹²⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti, söz konusu seçimleri her ne koşulda olursa olsun kazanmayı siyasi açıdan zorunlu bir hedef olarak görmüştür.¹²⁵ Zira İttihat ve Terakki'nin yükselen muhalefet sebebiyle oy kaybedeceği öngörülmekteydi.¹²⁶ Gerçekten de İttihat ve Terakki, elinde bulundurduğu gücü, tutuklamalar, siyasi baskılar yapmak amacıyla kullanmış ve bazı örneklerde ise bu baskılar şiddete kadar uzanmıştır. Örneğin Hürriyet ve İtilaf adayı olan Rıza Tevfik Bey, seçim için gittiği bölgede miting düzenlemek istemiş, ancak mevcut kurallar gereği kırk sekiz saat öncesinden bildirmediği için hakkında hapis kararı verilince oldukça tepki çekmiş, tahliyesi sonrasında yine seçim çalışmaları yaptığı sırada bir grup tarafından dövülmüştür.¹²⁷

1912 seçim sürecinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın başvurduğu baskıcı uygulamalar ve benzeri yöntemler, söz konusu seçimlerin kamuoyunda “sopalı seçimler” olarak anılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu seçim sırasında İttihatçılar muhalif basının sesini kısarak, diğer taraftan da ödül ve ayrıcalıklar vadetmek suretiyle oy devşirmeye çalışmıştır.¹²⁸ Ayrıca Rıza Tevfik örneğinde olduğu gibi Hürriyet ve İtilaf adaylarının seçim çalışmalarını baltalamak için çoğu yerde güdümündeki valileri kullanarak elinden geleni yapmıştır.

Mayıs ayı ortalarına kadar süren seçim sonucuna göre, meclisteki İttihat ve Terakki'nin sandalye sayısı 270 olurken, Hürriyet ve İtilaf Fırkası devlet eliyle uygulanan baskı ve şiddet yüzünden meclise sadece 6 mebus sokabilmiştir.¹²⁹ Ülkenin dört bir yanında usulsüz ve gayri hukuki şekilde gerçekleşen seçimler sonucunda amacına ulaşan İttihat ve Terakki, mecliste daha önce elde edemediği kadar büyük bir güç elde ederek aynı zamanda siyasi rakiplerini de susturmayı başarmıştır. Bu seçim hem İttihat ve Terakki hem de ülke için yeni bir milat olmuştur.

¹²⁴ Dülger, *age.*, s. 25-26.

¹²⁵ “...İttihat ve Terakki mutlaka ve ne olursa olsun kazanma kararı almış olacak ki bu seçime sopalı seçim dendi...” Akşin, *age.*, s. 131.

¹²⁶ Kansu, *age.*, s. 295.

¹²⁷ Dülger, *age.*, s. 29-30.

¹²⁸ Ahmad, *age.*, s. 131.

¹²⁹ Akşin, *age.*, s. 178.

2. BÖLÜM: BÂBÎÂLÎ BASKININI HAZIRLAYAN SÜREÇ

Türk tarihinin bilinen en eski başkaldırma olaylarından biri, Hun Devleti kurucusu olan Teoman'ın oğlu Mete tarafından darbe ile devrilmesidir. O günden yakın dönemlere kadar tarihin birçok aşamasında devlet yönetiminin cebren ele geçirilmesi hadisesi görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, yönetim değişiklikleri ve iktidar mücadeleleri, devletin geleceğini şekillendiren kritik anlar arasında yer almıştır. 23 Ocak 1913'te gerçekleştirilen Bâbîâlî Baskını, bu mücadelenin en önemli dönüm noktalarından biri olarak tarihe geçmiştir. Ancak, bu olayın yalnızca bir darbeye dayalı basit bir müdahale olarak değerlendirilmesi yetersiz olacaktır. Bu bölümde sebepleri, planlanması, hayata geçirilmesi ve baskın kavramına kadar Bâbîâlî Baskını'nı ele alacağız.

2.1. Baskının Hazırlık Aşamaları

Her ne kadar Bâbîâlî Baskını'nın görünen en büyük sebebi Edirne'nin kaybı¹³⁰ endişesi olsa da bu durum, iktidarı tekrar ele geçirmek için kullanılan argümanlardan sadece biri olmuştur.¹³¹ 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanında baş aktör olan İttihat ve Terakki, kurulan hükümetlerde her ne kadar etkin bir rol üstlenmişse de, iktidarı tam anlamıyla elinde bulundurabildiğini söylemek güçtür. Meşrutiyetin hemen ardından artan muhalefet ve 1911 ara seçimlerinde yaşanan yenilgi, İttihat ve Terakki'nin özgüvenini ciddi şekilde sarsmıştır.

¹³⁰ İlerleyen zamanda İttihat ve Terakki'nin bu endişede haksız olmadığı anlaşılabacaktır. İttihat ve Terakki muhaliflerinin genel kanaati de payitahtı koruyabilmek için Edirne'nin Bulgarlara terk edilmesinden başka çare olmadığı üzerine kurulmuştur. Cengiz Yolcu, "Dr. Refik Nevzad'ın Bâbîâlî Baskını'ndan Sonra Yayınlanan Risalesi: Ahaliyi Davet!: Ey Millet-i Osmaniye", *Toplumsal Tarih*, sayı. 222, Haziran 2012, s. 60. Yani hükümetin Edirne'den feragat ettiği her iki tarafça da ikrar edilen bir hakikattir; bu görüşe Kâmil Paşa hükümetinin Şeyhülislamı olan Cemalettin Efendi itiraz eder "...Kâmil Paşa kabinesi, hiçbir vakit Edirne'nin Bulgarlara terk ve teslimine râzı olmadı. Büyük Devletlerin tekliflerinde direnmeleri karşısında, Edirne'nin tarafsız bir Müslüman Devleti hâline getirilmesini son notasında belirtmiş ve bunu adı geçen devletlere teklif etmeğe karar vermişti..." Cemalettin Efendi, *age.*, s. 142-143.

¹³¹ Kansu'ya göre bu hadise, cemiyetin kamuoyu yaratmak için bahanesiydi. Kuyaş, *agm.*, s. 27.; Shaw ise bu görüşe muhalif olarak cemiyetin Bâbîâlî Baskını'nın sonrasındaki tutumuna bakıldığında amacın iktidara gelmek değil, Edirne'yi kurtarmak olduğunu söylemektedir. Bu görüşü desteklemek için Mahmut Şevket Paşa gibi siyasi yönelimi olmayan birini sadrazamlığa getirmesini, Enver Bey'in padişahı bütün partilerin temsil edildiği bir kabine istemesini, Cemal Bey'in her kesimden iş birliği istediğini ve yasalar içerisinde kalmak kaydıyla grup toplantılarına devam edebileceklerini bildirmesini ve yeni kabineye yalnızca üç İttihatçı alınmış olmasını göstermektedir. Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2. Kitap Deyince Yayınları, çev. Mehmet Harmanlı, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 353.

Bu gelişmeler dikkate alındığında İttihat ve Terakki, Sina Akşin'in "denetleme iktidarı" kavramıyla tanımladığı gibi,¹³² doğrudan hükümette yer almasa da Meclis çoğunluğu ve bürokratik kadrolar aracılığıyla devletin yönetiminde belirleyici bir konuma sahipti. Bununla birlikte gerek parti içinden gelen eleştiriler gerekse muhalefet partilerinin ve kamuoyunun tepkileri, İttihat ve Terakki'nin mutlak bir hâkimiyet kurmasını engellemiş; iktidar gücünün sınırlandığı alanlar varlığını sürdürmüştür. İttihat ve Terakki'nin iktidarı tamamen ele geçirdiği olay, 23 Şubat'ta gerçekleşen Bâbîâli Baskını olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Nisan 1912'de tamamlanan seçimlerin ardından, 23 Ocak 1913'te gerçekleşen Bâbîâli Baskınına kadar geçen süreçte karşı karşıya kaldığı gelişmeler, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından önceki döneme kıyasla daha çetin bir siyasi ve askerî tablo ortaya koymuştur. Bu dönemde, Balkanlar'da yaklaşmakta olan savaş tehdidi giderek belirginleşirken, aynı zamanda Halaskâr Zabitan ve onun siyasi uzantısı niteliğindeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından örtülü biçimde desteklenen Arnavutluk isyanı da devam etmektedir. Bâbîâli'de ise Halaskâr Zabitanın baskıları sonucunda sebep olduğu Said Paşa hükümetinin istifası gerçekleşmiştir. Tüm bu gelişmelere ek olarak, İttihat ve Terakki liderlerine yöneltilen ölüm tehditlerini içeren mektupların da¹³³ gündeme gelmesi, cemiyetin içinde bulunduğu siyasi baskı ve güvensizlik ortamını daha da derinleştirmiş ve İttihat ve Terakki'yi son derece zor bir duruma sürüklemiştir.

Tüm bu gelişmelerin ortasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü biçimde karşı çıktığı Kâmil Paşa'nın 29 Ekim 1912 tarihinde¹³⁴ sadaret makamına getirilmesi, siyasi gerginliği daha da tırmandırmıştır. Bu süreçte dair ayrıntılı değerlendirmelere ise ilerleyen başlıklarda yer verilecektir.

Hürriyet ve İtilaf'ın desteklediği Kıbrıslı Kâmil Paşa, isyancılarla barış yapıp vatan toprağını vereceği söylentileri yayılmaya başlayınca, Meşrutiyeti tetikleyen Reval

¹³² Kansu, bu ifadeye itiraz ederek, iktidarı devirebilme gücüne sahip bir oluşumun, kendi potansiyelini sadece denetlemek için kullanmasının söz konusu olamayacağını belirtir. Kansu, "1908 Devrimi", s. 19.

¹³³ Kansu, *age.*, s. 357.; Bu tehditlerin tamamen içi boş olduğunu söylemek zordur. Zira Nazım Paşa'nın yaveri Nafiz Bey ile sınıf arkadaşı olan Hasan Vasfi ile paşanın Talat Bey yüzünden ittihatçılara gereğinden fazla eğilim gösterdiği gerekçesiyle Talat Bey'e bir gece yarısı evine dönerken suikast planlanmış ancak hadiseden haberdar olan Prens Sabahaddin'in "...Biz siyasî cinayetleri tel'in ederken... Bunu kendimiz yapalım! Hayır!.." diyerek kesin bir dille karşı çıkması üzerine gerçekleşmemiştir. Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, Arba Araştırma Basın Yayın Tic., İstanbul, 1992, s. 108.

¹³⁴ Danişmend, *age.*, s. 396.

görüşmesi ayarında bir etki yapmış ve Bâbîâli Baskınının gerçekleşmesinin fitilini ateşlemiştir.

2.2. Bâbîâli Baskınının Nedenleri

İkinci Meşrutiyet sonrasında Osmanlı siyasi hayatında belirginleşen kutuplaşma, yalnızca meclis içi siyasi rekabetle sınırlı kalmamış; aynı zamanda ordu bünyesinde de ciddi fikir ihtilafları ve hizipleşmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte siyasi rekabetin askeri yapıya sirayet etmesi, devlet mekanizmasının temel dayanaklarından biri olan ordunun hiziplere ayrılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Halaskâr Zabitan adlı oluşum, sadece bir askeri direniş girişimi olarak değil, dönemin siyaset-asker ilişkilerinin geldiği kırılma noktasının da bir tezahürü olarak değerlendirilmeye muhtaçtır. Bölümün sonunda Bâbîâli Baskını ve bu kavramın tartışmasını yaptığımız başlık içerisinde baskına dair nedenler ifade edilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Muhalefetin İttihat ve Terakkiyi Yönetimden Uzaklaştırma Girişimi

İttihat ve Terakki'nin en büyük siyasi muhalifi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ihtiyaç duyduğu askeri kanat Halaskâr Zabitan grubu adıyla oluşmuştur.¹³⁵ 1912 seçimlerindeki usulsüzlükle gelen huzursuzluk, sadece meclisle sınırlı kalmayarak orduyu da etkilemiş ve askeri ikiye bölmüştür. Öyle ki, bu süreçte Hürriyet ve İtilaf taraftarı subaylar ile İttihat ve Terakki taraftarı subaylar farklı türde kalpaklar takarak saflarını belli etmişlerdir.¹³⁶

1912 yılının ortalarında başkentteki bazı subaylar “Halaskâr Zabitan” isimli bir grup kurmuşlardır.¹³⁷ Süvari Kaymakamı Receb, Kolağası Hilmi, Binbaşı Gelibolulu Kemal, Binbaşısı İbrahim Aşki, Yüzbaşı Kudret, Rozinyol Hüsnü, Hasan Âli ve Tevfik Beyler'den oluşan kurucu kadro¹³⁸ gayrimeşru gördükleri İttihat ve Terakki hükümetini devirerek şaibeden uzak seçimle anayasa çerçevesinde kalmayı amaçlamaktadırlar.¹³⁹ Oluşuma Prens Sabahaddin¹⁴⁰ ve başta Dr. Rıza Nur olmak üzere Hürriyet ve İtilaf

¹³⁵ “...Muhalefet, bir yandan askerin kıışlasına dönmesini isterken, bir yandan da kendisi asker desteğinin arayışı içinde olmuştur...” Tunaya, age., s. 317.

¹³⁶ Tunaya, age., s. 317-318.

¹³⁷ Ahmad, age., s. 134.

¹³⁸ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 565.

¹³⁹ Lewis, age., s. 222.

¹⁴⁰ Akşin, *100 Soruda Jöntürkler*, s. 183. Prens bu toplantılara daha çok maddi olarak destek verdiği bilinmektedir. Amca, Sabahaddin'in Kuruçeşme'deki korusundaki toplantısına bizzat katıldığından söz etmektedir. Amca, age., s. 104.; Prens Halaskar Zabitan ile irtibatını sağlayan kişi Scalieri'dir. Mehmet

Fırkasının yanı sıra Melâmiler Şeyhi Terlikçi Salih Efendi ve müritlerinin de destek verdiği bilinmektedir.¹⁴¹ Tansu'ya göre ise İttihat ve Terakki tarafından tenzil-i rütbeyle maruz kalan subaylar harekete geçerek Halaskâran adını verdikleri bu cemiyetin kurulmasına sebep olmuştur.¹⁴²

Hareketin oluşmasında elbette ki İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu subayların meslekte yükselme başta olmak üzere sahip olduğu avantajın rekabet ortamı oluşturmasının da etkisi vardır. Ayrıca 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki mensubu askerler kullanılarak seçimlere şaibe karıştırıldığı da bilinmekteydi.¹⁴³ Muhtemelen bu sebeptendir ki Halaskâr Zabitanın iddiasına göre temel ilkeleri arasında askerin siyasete dahil olmamasına dair çabalar yer almaktadır.¹⁴⁴ Ancak Şevket Süreyya bu görüşe katılmamaktadır. Ona göre bu oluşumun askerin içerisinde gizli bir şekilde faaliyet gösterdiğini, orduya etki etmemesi ve ordunun siyasete bulaşmaması için çalıştığını ifade etmesine karşın aslında orduya zararı kendilerinin verdiğini ve Balkan Savaşındaki hezimette önemli payları olduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁵ Celal Bayar ise bu oluşumu bir askeri cunta olarak tanımlayarak kişisel çıkar peşinde koşmaktan başka bir amaçları olmayan kimseler olduklarını ifade etmiştir.¹⁴⁶

Şakir'e göre Halaskâr Zabitan'a fikri ve maddi olarak destek veren Prens Sabahaddin'di¹⁴⁷ ve bunların öncelikli amacı İttihat ve Terakki'yi iktidardan düşürmektir. Arnavutluk'ta dağa çıkarak önce kendilerinin başlattığı, ardından bağımsızlık yanlısı Arnavutlarca devam eden isyan dolayısıyla mecliste zaten yüksek olan tansiyondan

Batuhan Zorlu, *Halâskâr Zâbitân Grubu'ndan Edirne'nin Kurtarılmasına İktidar Mücadelesi*, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2024, s. 57.; Çırağan Vakası olarak bilinen hadisenin organizatörlerinden Cleathe Scalieri'nin oğlu olan bu kişi Bâbüâli Baskınının ardından İttihat ve Terakki hükümetine karşı planlan ve icra safhasına geçmeden deşifre olan Taklib-i Hükümet girişiminin de organizatörleri arasında yer almaktadır. Turgut Subaşı ve Murat Erdoğan, "Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü Taklib-i Hükümet", Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), s. 552 – 556.

¹⁴¹ Kuran, *age.*, s. 566.

¹⁴² Tansu, *age.*, s. 42.

¹⁴³ Koray Ergin, "II. Meşrutiyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi", *Cerdus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, c. V, Haziran 2017, s. 438.

¹⁴⁴ Tunaya, *age.*, s. 317.

¹⁴⁵ Aydemir, *age.*, s. 255.

¹⁴⁶ Bayar, *age.*, s. 133.

¹⁴⁷ "...Prens Sabahaddin Bey'in yalısında toplantılar birbirini takip ediyordu. Artık halaskaran grubu namını alan asi zabitan partisinin yaptığı programı, Prens Sabahaddin Bey bizzat tashih ediyor (düzeltiyor). Bunları kendi ikametgahında jelatinle yapılmış bir müstensihde (çoğaltma makinesinde) bastırıyor, sonra da Beyoğlu'nda komiteci bir Ermeni'nin matbaasında binlerce nüsha tabettirerek gizlice her tarafa dağıtıyordu..." Ziya Şakir, *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 201.

yararlanan Halaskâr hareketi, daha önce Mahmut Şevket Paşa'nın uzun süredir istediği ama İttihat Terakki engeli yüzünden meclisten geçiremediği yasanın peşine düşmüştür. Hedefin ilk adımı olarak Mahmut Şevket Paşa'nın ardından¹⁴⁸ Said Paşa kabinesini istifaya zorlamak olmuştur. Said Paşa, meclisten sadece dört muhalif oyla güvenoyu almasına rağmen 17 Temmuz'da padişaha istifasını sunmuştur.¹⁴⁹

Halaskâr Zabitan, bir sonraki adımını 18 Temmuz 1912 günü atmıştır. Askeri Şura, Harbiye Nazırı Nazım Paşa başkanlığında toplantı halindeyken içeriye giren odacı, Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'ya imzasız, pulsuz ve mühürsüz bir zarf vermiştir.¹⁵⁰ Zarfın içerisinde kendilerini Halaskâr Zabitan olarak isimlendiren askeri bir grubunun Said Paşa hükümetine ultimatoma niteliğindeki bildirisi vardır.¹⁵¹ Bildiride meclisin feshedilmesini ve Kâmil Paşa'nın başkanlığında bir hükümetin kurulmasını talep etmişlerdir. Elbette ki bildiriden İttihat ve Terakki'de nasibini almıştır. Kendilerine yönelik çok sert eleştiri ve tehditler içeren mektupla¹⁵² karşılaşan İttihat ve Terakki, mektubun içeriğini kendi arasında görüşerek padişaha sunulması gerektiğine dair karar almıştır.¹⁵³

Nazım, Hadi, Osman ve Hurşit Paşalar saraya giderek padişahla görüşmüş ve orduya seslenen bir bildiri yazılmasının uygun olacağı konusunda uzlaşmışlardır. Padişah, telefonla Said Paşa'ya ulaşarak, kendisinin bu yönde bir bildiri kaleme almasını istemiştir. İstenilen bildiriyi hazırlayan Said Paşa, padişaha sunmuştur. Ancak Nazım Paşa o gece, hazırlanan “Beyanname-i Padişahi” isyancıların cezalandırılacağına dair ifadeleri çıkararak yayımlamıştır.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırlığından, Hurşid Paşa da Bahriye Nazırlığından istifa etmişlerdir. BOA. İ.DUİT. 8/58.

¹⁴⁹ Said Paşa padişaktan “*sana hala güveniyorlar, neden istifa ettin*” sorusuyla karşılaşınca, “*onların bana güveni var ama benim artık onlara güvenim yok*” diyerek cevap vermiştir. Ahmad, age., s. 136.

¹⁵⁰ Bayar, age., s. 133.

¹⁵¹ Aykut Kansu'ya göre, Nazım Paşa bu bildirinin varlığından önceden haberdardı. Kansu, age., s. 362.; Ayrıca “Guardian Gazetesi” de 5 Ağustos sayısında bu bilgiyi doğrular nitelikte haber yapmıştır. Yörükoğlu, age., s. 48.

¹⁵² “...İttihat ve Terakki istibdadının yıkılması ve ordunun siyasete karışmaması. Fakat her şeyi ordu yaptığına ve desteklediğine göre, aynı ordu, bu suretle sebep olduğu kötülükleri de temizleyecektir (yani siyasete karışacaktır). Hükümeti ve Meclisi bertaraf ettikten, bu müesseseleri meşru yollarla tekrar kurduktan sonra, siyasete hiçbir surette müdahale etmeyerek, kendisini memleket müdafasına verecektir...” Aydemir, age., s. 256.

¹⁵³ Bayar, age., s. 134.

¹⁵⁴ Kansu, age., s. 363.; Paşanın bu tavrı Halaskâr Zabitan'a destek verdiği yönünde yorumlanmıştır. Hatta bir görüşe göre Nazım Paşa bu subayların lideriydi. Selahattin Çetiner, *Çöküş Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 120.; Bir diğer çalışma ise bu süreçte Nazım Paşa'nın tarafsız olduğunu yazmaktadır. Hafız Hakkı Paşa, age., s. 21.

Padişahın 19 Temmuz tarihli beyannamesinde bütün orduya hitaben “Asker” tanımıyla başlayarak disiplin ve emre itaatin gerekliliğinden bahsederek buna uymayan askerlerin vatan haini olacaklarını, askerlerin siyasete karışmayıp sadece amirlerinin emirlerini uygulamakla görevli olduklarını hatırlatmaktadır.¹⁵⁵

Nazım, Hadi ve Hurşit Paşalar sadaret için önerdikleri Kâmil Paşa konusunda ısrarcı tavırlarını takınsalar da padişah, seçimini Gazi Muhtar Paşa’dan yana kullanmıştır. Zira Talat Bey, mabeyin başkâtibi Halit Ziya (Uşaklıgil)’ ya padişahın Kâmil Paşa’dan başka kimi seçerse seçmesini istemiştir.¹⁵⁶ Bu tavır üzerine birkaç ay sonra gerçekleşecek Kâmil Paşa’yı iktidardan düşürecek olan Bâbiâli Baskınının gerekçelerini oluşturan rahatsızlığın miktarını ölçmek mümkündür.

22 Temmuz’da baba-oğul kabinesi olarak bilinen Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti göreve başlamıştır. Yeni kabinede ayrıca üç eski sadrazam da bulunduğu “Büyük Kabine” adı ile de anılmaktadır. Yeni hükümetin kuruluşundan iki gün sonra seçilen meclis başkanı Halil Bey (Menteşe) ve mabeyin başkâtibi Halit Ziya’ya Halaskâr Zabitan grubu imzasıyla kırmızı mühürlü birer tehdit mektubu göndermiştir.¹⁵⁷ Halil Bey, mektubu Talat Bey’e göstererek fikrini sormuş, Talat Bey de mektubu ciddiye almayarak polise havale etmesi önerisini kabul etmeyen Halil Bey¹⁵⁸ mektubu okutmuştur.¹⁵⁹ Mektupta özetle Hem İttihat ve Terakki bünyesinde hem de mecliste bulunduğu sırada ülke için zararlı entrikalar çevirdiği için cezalandırılacağını bildirerek tehdit edilmiş, meclisi de Fındıklı Tiyatrosu’na benzetmişlerdir. 48 saat içerisinde meclisi feshetmemesi

¹⁵⁵ Celal Bayar, bu beyannameyi ülkede disiplinli bir ordu kalmadığının ispatı olarak yorumlamıştır. Bayar, *age.*, s. 136.

¹⁵⁶ “...Bizden sonra Kâmil Paşa'nın Sadaret'e gelmesi demek dâhilde bir harp demektir...” Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 591.

¹⁵⁷ Ziya Şakir, bu mektupların Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkisini şöyle nakletmiştir. “...bu talepler öyle bir lisan tarzıyla söyleniyordu ki, her kelimesinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderlerinin hece ve ahengi tebellür ediyordu. Bundan da, bideyaten tam bir hürriyet-i vicdan ve istiklali fikirle teşekkül eden grubun, yavaş yavaş Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın tesiri altına girmekte olduğu anlaşıyordu...” Şakir, *age.*, s. 373.

¹⁵⁸ “Bu mektup Meclis Reisi'ne gönderilmiştir, doğrudan doğruya Meclis'i tehdittir. Millet Meclisi korkmaz. O korktuğu gün anarşi hakim olur. Mektubu Meclis'e arzedeceğim...” Bayar, *age.*, s. 139.; Halaskâr Zabitan mensubu subaylar sadece meclise değil, dönemin padişahı Sultan V. Mehmet Reşat üzerinde de hükümetin düşürülmesine dair bir etki oluşturmuşlardır. Taha Toros, “Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbiâli Baskını”, *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 63.

¹⁵⁹ Mentşe, *age.*, s. 59. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II. Devre, I. Cilt, 1. Celse, 12 Temmuz 1328 Pazartesi (1912), s. 444.; mektubun yankıları ertesi hafta da devam etmiş, Selanik mebusu Mehmet Cavit Bey mecliste bu konuda uzunca bir konuşma yapmıştır. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II. Devre, II. Cilt, 2. Celse, 23 Temmuz 1328 Pazartesi (1912), s. 647-655.

halinde öldürüleceğini bildirmişlerdir.¹⁶⁰ Mektubu okuduktan sonra meclise hitaben kararlılığını göstererek konuşması mecliste alkışlanarak takdir edilmiştir.

Padişah ise Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın talebi üzerine 5 Ağustos günü meclisi feshetmesi¹⁶¹ sonucunda ülkedeki siyasi atmosfer daha da gerilmiştir. Seçime gidilmesi gerekirken Balkanlarda yaşanan durumun hassasiyeti dolayısıyla genel seçimler ertelenmiştir. Feshedilmiş bir meclis, sıkıyönetim idaresinde bir ülke “kanun-u muvakkat”¹⁶² adı verilen geçici kanunlarla idare edilmeye çalışılan bir yasama sistemi ile ayakta durmaya çalışmaktaydı. Balkanlardaki isyanlar ve Trablusgarp'ın kaybedilmesinin üzerine bir de Halaskâr Zabitan grubunun yaptığı bu manevra sonrasında iyice zor duruma düşen Gazi Ahmed Muhtar Paşa için istifa etmek kaçınılmaz olmuştur. Bu istifadan sonra Kâmil Paşa hükümeti görevi devralmıştır.¹⁶³

2.2.2. Yönetimden Uzaklaştırılan İttihat ve Terakkinin Tutumu

Halaskâr Zabitan Grubu'nun gerçekleştirdiği darbenin başarıya ulaşması, 17 Temmuz 1912 tarihinde Said Paşa kabinesinin istifasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, siyasi gerilimi artırmamak amacıyla bu gelişme karşısında sessiz kalmayı tercih etmiş ve kamuoyuna yönelik açık bir tepki göstermemiştir. Ancak bu tutum, cemiyetin sert muhaliflerinden biri olan Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığında yeni bir hükümetin kurulmasının önünü açmış; böylece gelişmeler, İttihat ve Terakki açısından olumsuz bir seyir izlemiştir. Halaskâr darbesinin en kötü tezahürü ise ordunun en kılcal damarlarına kadar işleyen siyaset ve ardından giderek artan kutuplaşmalar dolayısıyla subayından en alt rütbedekilere kadar uzanan hasmane tavırlar ve ordu gibi hassas bir kurumun liyakat sorunu yaşamasına yol açmasıdır.

¹⁶⁰ Halil Menteşe, mektubun kendisine nasıl veya kiminle ulaştığından bahsetmemiş ancak tam metnini verdiği mektubun Halaskaran Zabitan Grubu adıyla yazıldığı bu metinden görülmektedir. Menteşe, *age*, s.59-60. Dört gün önce Askeri Şura toplantı halindeyken gelen odacıyla gönderilen tehdit mektubunun imza, mühür ve pul taşımadığı, kendilerini Halaskar Zabitan olarak tanımlayan bir gruba ait olduğu ifadesi bulunduğu göz önüne alınırsa bu mektubun da aynı usul dahilinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. 159. dipnot.

¹⁶¹ Kansu, *age.*, s. 387.

¹⁶² Tunaya, *age.*, s. 270. 1876 Anayasasına dayanan bu kavram, hükümete meclisin kapalı olduğu zamanlarda meclisin o konuda karar alıncaya kadar kanun yerine geçen kararlar alma yetkisini tanımasıdır.

¹⁶³ Rey'in iddiasına göre Kâmil Paşa kabinesinin kurulmasından yirmi gün sonra İttihad ve Terakki Komitesi'nin faal üyelerinden bazılarının, sadrazam ve bazı vekiller hakkında suikast planlamaya çalıştıkları haberi polisin bilgisine ulaşmıştır. Bunların arasına sokulan bir şahıs, bu teşebbüs hakkında kayıtlara ek olarak, bir de yazılı belge elde etmiştir. Bu sebeple tutuklanan üç veya dört kişi, soruşturma evrakı ile Divan-ı Harbe teslim olunmuştur. Rey, *age.*, s. 239.

İttihat ve Terakki, meclis içerisinde kendisine muhalif olan hemen hemen bütün partilerin bir araya gelerek ihdas ettikleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile bu oluşumun askeri ayağı sayılabilecek Halaskâr Zabitan grubu ile mücadele içerisinde girmiştir. Bu muhalif grup, nazırlara etki ederek sürekli birbirinin yerine getirilerek bir idari kriz çıkarmak ve nihayetinde Gazi Muhtar Paşa'yı hükümeti feshetmeye, istifaya mecbur ederek yerine Kâmil Paşa'nın getirilmesini sağlamayı amaçlamıştır.¹⁶⁴

Diğer taraftan, Halaskâr Zabitan Grubu da meclisin fes edilmesi amacıyla kendilerine yakın askerlerle meclisi kuşatarak mebuslar üzerinde bir baskı oluşturmaya çalışmıştır. Halaskâr Zabitan Grubunun bu eylemini doğru bulmayan ve bunu açıkça ifade eden subaylardan bazıları da tutuklanmıştır.¹⁶⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu süreçte hem Meclis-i Mebusan'daki temsil gücünü hem de hükümet üzerindeki nüfuzunu kaybetmiştir. Meclis çoğunluğuna sahip oldukları gerekçesiyle iktidara daha güçlü bir şekilde döneceklerini öngören cemiyet, bu yanlış hesaplama neticesinde siyasi etkisini büyük ölçüde yitirmiş ve siyaset sahnesinde pasif bir konuma gerilemiştir.

İttihat ve Terakki'ye karşı güç birliği yapan muhalifi grup ise amacına ulaşmış ve 29 Ekim 1912 günü Kâmil Paşa hükümetinin göreve gelmesini sağlamıştır.¹⁶⁶ Bu durum, Hürriyet ve İtilaf ile Halaskâr Zabitan Grubu kadar Arnavut komitacılar için de olumlu bir gelişmeydi, zira iktidarı ele geçiren muhalefet ile Arnavutlar iş birliği içerisindeydi.¹⁶⁷

Gerçi İttihat ve Terakki aleyhine uygulamalar daha Ahmet Muhtar Paşa döneminde başlamıştır. Meclisin fesih kararının tebliğ edildiği gün konuşma yapan Cavit Bey şöyle demiştir;

“... Bugün hangi sokaktan geçseniz jandarmaların müsellağ olarak dolaştıklarını, piyade yahut süvari askerinin etrafı tavaf eylediklerini ve sonra İttihat ve Terakki'nin erbâb-ı namustan olan efradının içtima ettikleri yerlerin ablukalar altına alındığını görüyorsunuz. Bu mudur adalet? Bu mudur müsavat? Bu mudur memlekette temin-i asayiş için yapılacak teşebbüs ve icraat...”¹⁶⁸

İttihat ve Terakki kongresinin yapıldığı günlerde, 3 Eylül 1912 de İttihat ve Terakki Fırkasının yayın organı konumunda olan “Tanin Gazetesi” Divan-ı Harb-i Örfi kararları

¹⁶⁴ Kansu, *age.*, s. 372.

¹⁶⁵ Kansu, *age.*, s. 378.

¹⁶⁶ Tunaya, *age.*, s. 333.

¹⁶⁷ Aydemir, Rıza Nur'un, bu çetecilerin silahlandırılıp finanse edilmesinde meclisteki en güçlü adamlarından biri olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Aydemir, *age.*, s. 257.

¹⁶⁸ Kansu, *age.*, s. 389.

gerekçe gösterilmek suretiyle kapatılarak Hüseyin Cahit Bey de hapsedilmiştir. Bir gün sonra da gazete “Cenin” adıyla Mehmet Cavit Bey tarafından çıkarılmaya başlanmışsa da çok geçmeden bu gazete de kapatılmıştır. Gazete bu defa da Babanzade İsmail Hakkı Bey tarafından “Senin” adıyla çıkmaya başlasa da o da aynı akıbete uğramıştır.¹⁶⁹ İttihat ve Terakki’nin yayınlarına yönelik sert tutum, diğer yayın organları olan “Yeni Gazete” ve “Halk Gazetesi”nin susturulması ile devam etmiş ve basılan matbaalarda İttihat ve Terakki’ye ait basılı materyallere de el konulmuştur.¹⁷⁰

23 Ocak 1913’e kadar sürecek olan İttihat ve Terakki’ye yönelik baskı ve sindirme politikası Kâmil Paşa döneminde de devam etmiştir.¹⁷¹ Paşa, emrindeki asker ve polisler¹⁷² üzerinden ki otoritesini kullanarak İttihatçılar üzerine ciddi baskılar uygulamıştır. Bu amaçla hazırlanan kanun tasarısına göre dâhiliye nazırı bütün partileri kapatmak, keyfi sürgün ve hapis cezaları verebilme yetkisine kavuşmuştur.¹⁷³ Elbette ki bu düzenleme İttihat ve Terakki başta olmak üzere kendilerine muhalif olanlara yönelik bir amaç taşımaktadır.¹⁷⁴ Ancak bu kanun teklifi, her ne kadar teklifin sahibi dönemin Dahiliye Nazırı Reşit Rey ve Sadrazam Kâmil Paşa tarafından desteklenmişse de hükümetin diğer üyelerince kabul görmediğinden yasalaşamamıştır.

Kâmil Paşa Kabinesinin ilk kararı zabıta amirliklerinde görevli İttihat ve Terakki yanlısı subayları Halaskâr Grubuna yakın olan subaylarla değiştirerek kendilerine karşı olası bir müdahalenin önüne geçebilmek olmuştur. Bu esnada devam eden Balkan Savaşı’nda ordu Bulgarlar karşısında zayıf vererek Çatalca’ya kadar çekilmiştir. Ülke gündemi bu konularla meşgul iken İttihat Terakki’ye yönelik şiddetli bir baskı politikası başlamıştır.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Dülger, *age.*, s. 66.

¹⁷⁰ Kansu, *age.*, s. 389.

¹⁷¹ İddiaya göre Bâbîâli Baskınının yapıldığı gün Şura-yı Devlet, cemiyetin önde gelen isimlerinden Hüseyin Cahit Yalçın’ın Duyun-i Umumiye Vekili sıfatıyla yolsuzluk yaptığına dair bir dosyayı incelemektedir. Hükümetin baskısı üzerine yolsuzluk yapıldığına dair karar vermek üzereyken baskının haber alınması üzerine Şura-yı Devlet üyeleri “hele şimdilik bu iş dursun” diyerek evrakı ellerinden bırakmışlardır. Süleyman Kani İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye*, Temel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 448.

¹⁷² Ahmet Muhtar ve Kâmil Paşa hükümetleri, İttihat ve Terakki üyesi amir ve memurları polis teşkilatından ayıklamak için bazı girişimlerde bulunmuşlarsa da tamamıyla başarıya ulaşamamışlardır. İrtem, *age.*, s. 435.

¹⁷³ Bayar, *age.*, s. 149.

¹⁷⁴ Rey, bu kanun teklifini ülkedeki bütün siyasi oluşumların barış imzalanana kadar tüm faaliyetlerinin durdurularak lider kadrosunun sürülmesini ülkedeki huzur ve asayişin temin açısından zorunlu gördüğü için bizzat dile getirmiştir. Rey, *age.* s. 264.

¹⁷⁵ “...Sokaklarda, gazino ve kahvelerde tahkir edilmek için ittihatçılar aranıyor; imza yerlerinde kırmızı mürekkebe batırılmış parmak izleri, tabanca ve mermi resimleri mektuplar yazılarak ittihatçıların evlerine

İttihat ve Terakki, tüm bu baskılara ve hem iç hem dışta yaşanan siyasi krizlere rağmen kongresini yapmaya karar vermiştir. Üstelik 1912 yılı Ağustos ayındaki bu kongre, Selanik'te değil de İstanbul'da yapılmış ve önceki kongreler gibi gizli değil açık olması bakımından da bir ilktir. Bu tavırla İttihat ve Terakki kendisine muhalif veya düşman olanlara mesaj vermiştir.¹⁷⁶

İttihat ve Terakki'ye karşı baskıcı tutum taşra teşkilatlarında da uygulanmıştır. Partinin taşra teşkilatlarına yapılan baskınlar sonucu bazıları kapatılmış, teşkilatlarda bulunan basılı materyallere el konularak, teşkilat mensupları da kitleler halinde tutuklanmıştır.¹⁷⁷ Bu gelişmeler sonucu İttihat ve Terakki üyelerinden bazıları için yurt dışına kaçmak kaçınılmaz olmuştur.

İttihat ve Terakki'nin maruz kaldığı bu baskılar, Balkan Savaşı'nın gidişatı ve Edirne'nin kaybı endişesi İttihat ve Terakki'yi bir maceraya sürüklemiştir. Yap itibarıyla İttihat ve Terakki, tüm baskılara, yoğun taarruzlara ve bir kısım üyelerini yurt dışına çıkarmaya müsaade etmesine rağmen mevcudiyetini sürdürmeyi ve emir komuta zincirindeki alışlagelmiş İttihatçı disiplinini muhafaza etmeyi başaramıştır. Bu yapısı da onun yeniden iktidarı ele geçirmek işini kolaylaştıracaktır.

2.2.3. Baskınını Hızlandıran Bir Etken: Edirne'nin Kaybı Endişesi

Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı dış sorunlar giderek artmaktaydı. İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı, Balkanlar'da Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali ve bu bölgedeki diğer milletlere mensup isyancıların terörist eylemleri hükümeti zor durumda bırakmaktaydı. Bu sorunlar devam ederken Makedonya meselesi de devletin gündemini meşgul etmeye başladı. Yunan, Bulgar, Arnavut, Romen ve Sırp, Balkan topraklarını hedeflemekteydi. Bu hedefin en önemli kışkırtıcılarından biri olan Rusya, Pan-Slavist politikaları doğrultusunda, Slav kabul ettiği bu bölge halkının ağabeyliğine soyunup

birakılıyordu...” Şakir, *age.*, s. 743.; İrtem'e göre bu baskı altında İttihat Terakki harekete geçerek darbeyi gerçekleştirmeseydi üç, beş günlük ömrü kalmıştır. İrtem, *age.*, s. 427.

¹⁷⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. 2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 233-234.

¹⁷⁷ Akşin, *age.*, s. 205.; bu sebeple olsa gerektir ki Yılmaz Öztuna Bâbüâli Baskını için “...23 Ocak 1913 kara kış günü, Kurmay Yarbey Enver Bey, ipten kazıktan kurtulmuş komitecilerle Bâb-ı Âli'yi (başbakanlık) bastı...” diye yazmıştır. Yılmaz Öztuna, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987, s. 31.; Dönemi yaşayanlardan Celal Bayar'ın da evi zorla aranmıştır. “...O ana kadar ihtilal, hatta bir baskın yapmak aklıma gelmemişti. Hükümet'in bu hareketi, yapılması gereken bir işi bana hazırlatmış oldu. Diyebilirim ki bu zorlama ve baskı hareketi Bâbüâli Baskını fikrini uyandıran sebeplerden biri olmuştur...” Bayar, *age.*, s. 151-152.

onları kullanarak Osmanlı'yı, elinde tutmakta zorlandığı bu coğrafyadan çıkarmayı ve okyanuslara inmeyi amaçlamaktaydı.

Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya'nın arabuluculuğu sonrasında Balkanlar'da ıslahat yapılmasına karar vermişti. Ancak talep edilen dört Balkan devletinin kabul edilemez talepler¹⁷⁸ üzerine Osmanlı'dan cevap gelmedi. Bu taleplerine muhatap bulamayan milletlerden Karadağ, 8 Ekim'de, Bulgar ve Sırlar ise 17 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettiler.¹⁷⁹

Savaşın henüz resmen başlamadan, Balkan milletlerinin seferberlik ilan ederek asker toplaması ve savaşın kapıda olduğuna dair somut emarelerin belirmesi sırasında, Darülfünun talebeleri arabulucu ülkelerin hazırladığı ıslahat programını protesto etmek amacıyla bir miting düzenlemek istemişlerdi. Basının savaştan yana söylemlerinin vatansever hislere hitap eden ifadeleri, öğrenciler üzerindeki milli duyguları artırmış ve bu gençler, gazeteciler öncülüğünde sadaret binası avlusuna kadar girerek sadrazamla görüşme talep etmiştir.¹⁸⁰ Bu esnada taşkınlık yapan gençleri teskin eden sadrazam, olayın kansız bir şekilde sonlanmasını sağlamıştır.¹⁸¹

Nazım Paşa'nın Harbiye Nezareti görevine başladığı 1 Ekim'i takiben günde Darülfünun öğrencileri tarafından düzenlenen "Harb Mitingi" İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğini almıştır. 4 Ekim tarihinde Sultan Ahmet Meydanı'nda gerçekleşen bu miting, yaklaşık yirmi bin kişinin katılımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunan önemli bir toplumsal olay olarak tarihe geçmiştir.¹⁸² Ayrıca benzer amaç taşıyan gösteriler 5 Ekim'de Kayseri, 11 Ekim'de de Konya ve İzmir'de yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin savaşı geciktirme stratejisi, onun lehine olabilecek bir dizi siyasi girişimi de beraberinde getirmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında Alman subaylarının yardımıyla orduyu modernize etmek amacıyla çeşitli adımlar atılmış olsa da bu girişimlerin meyvelerini toplamak için henüz erkendi. Osmanlı ordusu, silah, teçhizat ve iaşe bakımından rakiplerinden çok geride olmasa da ikmal konusunda ciddi sıkıntılar

¹⁷⁸ Balkanların her millete göre ayrılması, bağımsız meclisler kurulması, her bölgenin kendi askerini ihdas etmesi ve Osmanlı Devleti'nin Makedonya'dan tahliye edilmesi.

¹⁷⁹ Fahir Armaoğlu Bayar, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 152.; Ziya Şakir'e göre Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, İtalya sorununu ciddiye aldığı kadar Balkan meselesini önemsememiş, devletin gösterdiği bu zaafların Balkan milletlerince takip edilmesi sonucunda yükselen anarşi ile harekete geçerek "balkan felaketi" ne sebep olmuştur. Şakir, *age.*, s. 753.

¹⁸⁰ Akşin, olayın gerçekleştiği esnada askeri bir birliğin takviye olarak yetişmemesi halinde taşkınlık yapan grubun Bâbiâli Baskını bu sırada gerçekleştirebileceğini ileri sürmüştür. Akşin, *age.*, s. 196.

¹⁸¹ Bayar, *age.*, s. 71-72.

¹⁸² Kansu, *age.*, s. 421-422.

yaşamaktaydı.¹⁸³ Siyasi çekişmeler, üst rütbeliler arasındaki düşmanlıklar, görevden alınan subaylar ve terhis edilen erat, Osmanlı ordusunun ardı ardına bozgunlar yaşamasına sebep olmuştur. Bu iç çatışmalar ve kadro değişiklikleri, ordunun savaş kabiliyetini zayıflatmış ve stratejik avantaj kayıplarına yol açmıştır.¹⁸⁴

Osmanlı ordusu, Sırp, Bulgar ve Yunan kuvvetlerine karşı 21-23 Ekim'de Kırklareli'nde, 28 Ekim- 2 Kasım'da Lüleburgaz'da, 22 Ekim'de Kosova'da, 23-24 Ekim'de Komanova'da 14-18 Kasım'da Manastır'da yapılan savaşlarda yenilmiş, Üsküp, Selanik, Manastır, Kalkandelen ise direniş dahi gösterememiştir. Sonuç olarak ordu Çatalca ve Bolayır hattına kadar çekilmek zorunda kalmış, iki haftada Rumeli'nin kaybedileceği belirgin hale gelmiştir.¹⁸⁵

Balkan milletleri arasındaki tarihsel düşmanlıklar ve ihtirasların, onları Osmanlı Devleti'ne karşı uyumlu bir askeri güç oluşturabilecek bir noktaya getiremeyeceği düşünülmüştür. Ayrıca, bu teşebbüsün bir savaş ilanı yapacak kadar büyüyeceği ve yıllarca Osmanlı egemenliği altında kalmış bu bölgelerin böylesine bir başarı elde edebileceği beklenmemiştir.¹⁸⁶ Bu beklenmedik yenilginin sorumlusu olarak, aynı zamanda Başkumandan Vekili unvanına sahip olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa gösterilmektedir. İlginç bir şekilde, Nazım Paşa'nın savaş öncesinde emrine verilecek iki tümen askerle Sofya'ya kadar ilerleyebileceğini defalarca dile getirdiği bilinmektedir. Ancak, savaşın gerçekleri bu öngörülerle uyuşmamış ve Osmanlı Devleti ciddi bir yenilgi yaşamıştır.¹⁸⁷ Sadrazam olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa, yenilginin sorumluluğunu üstlenerek kırk yıldır oturmaya beklediği¹⁸⁸ sadaret koltuğunda üç ayını dahi tamamlayamadan 29 Ekim 1912'de istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁹

¹⁸³ Örneğin Balkan Savaşı'na katılan Ömer Seyfettin, savaş esnasında bu ikmal eksikliğinin özellikle yiyecek içecek konusunda ve çok ciddi boyutta yaşandığını bizzat aktarmıştır. Cepheye gidişinin ardından üç ay kadar sonra esir düşen yazar, Türk ordusunun aksine iase sıkıntısı yaşamadıklarını, Yunanlıların kendisine ekmek ve jambon, ertesi gün ise çay ve konyak verdiklerini bizzat müşahade ederek nakletmektedir. Ömer Seyfettin, *Balkan Harbi Hatıraları*, Dün Bugün Yayınları, İstanbul, 2011, Seyfettin, *age.*, s. 277-278.

¹⁸⁴ Armaoğlu, *age.*, s. 668.

¹⁸⁵ Akşin, *age.*, s. 41.

¹⁸⁶ Hale Şıvgın'a göre bu ittifakın başarıyla gerçekleşmesinde İttihat ve Terakki politikalarının etkisi mevcuttur. Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c. VI, sayı 11, Ankara, 2012, s. 14.

¹⁸⁷ Şakir, *age.*, s. 125.

¹⁸⁸ "...Kendisine sadaret teklif olunduğu zaman, aksakalının en kısa kıllarına kadar heyecanla titremiş: - Kırk seneden beri beklediğim makam, meğer bugün müyesser olacaktı, diyerek hissiyatını izhar etmekten kendini men edememişti..." Şakir, *age.*, s. 742.

¹⁸⁹ Armaoğlu, *age.*, s. 669.; İrtem'e göre bu istifanın ardından Vahdettin, Sultan Reşad ile veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi taht ve haklarından feragate zorlayacak bir baskını planlıyordu ancak savaşın devam

Aynı günün akşamında, seksen yaşını geçmiş, geniş devlet tecrübesine sahip ve İngilizlerle iyi ilişkileri olan Kâmil Paşa, sadrazamlık görevine atanmıştır. Kâmil Paşa ayrıca, İttihat ve Terakki'ye karşı sıkı muhalefetiyle tanınmaktadır.¹⁹⁰ İttihat ve Terakki ise savaşın hüküm sürdüğü bu zamanlarda milli birliğin iç çekişmelerden daha önemli olduğunu ve bu sebeple hükümete bu konuda destek vereceğini söyleyerek Talat Bey dâhil birçok cemiyet mensubu gönüllü olarak askere gitmiştir.¹⁹¹

Çatalca'da oluşturulan savunma hattında, tahkim edilmiş mevzilerde yer alan güçlü Alman Krupp toplarının etkili kullanımı ve Osmanlı donanmasının savunmaya eşlik eden atışları ile düşman toplarının karşılıklı bombardımanı, seslerinin şiddetiyle sarayın cam ve kapılarını sarsmıştır. Bu durum, İstanbul'da yaşayan halkta derin bir korku ve endişeye yol açmıştır.¹⁹² İstanbul'un işgali ihtimaline karşılık olarak, sadrazam padişaha, kendisinin Bursa'ya nakledilmesi gerektiğini bildirmiştir. Ancak, padişah bu teklifi reddetmiş ve askerinin başında şehit olmayı tercih edeceğini ifade etmiştir.¹⁹³

Çatalca hattını yararak İstanbul'a ulaşmayı birkaç kez deneyen Bulgarlar, Türk askerinin etkili savunması ve hattın sağlamlığı sonucunda bu girişimlerden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Nazım Paşa, mütareke konusunda ısrarını sürdürdüğünden, Kâmil Paşa kabinesinde bir telaş hâkim olmuştur. Paşanın bu yöndeki talepleri doğrultusunda çalışmalar hız kazanmıştır. Osmanlı Devleti, mütareke için tek şart olarak "Osmanlı toprak bütünlüğünü dikkate alarak arabuluculuk yapılmasını" öne sürmüş ve bu şart kabul edilirse harekete geçileceği bildirilmiştir.

ettiği sırada çoğunluğu İttihat ve Terakki mensuplarından oluşan ordunun cepheden çekilebileceği ve İstanbul'un zor durumda kalabileceği ihtimalini göz önünde bulundurması yönündeki telkinler dolayısıyla bu planı ertelemek zorunda kalmıştır. Bâbüali Baskınının gerçekleştiğini haber alması üzerine kendisini bu teşebbüsü ertelemeye ikna eden Damat Ferit'e sinirlenmiştir. İrtem, *age.*, s. 420-421.

¹⁹⁰ Akşin, *age.*, s. 41.; Hürriyet ve İtilaf Fırkası mebuslarından Gümülcinelî İsmail Hakkı Bey, Kâmil Paşa ile istediği gibi bir iletişim kuramamış ve fırka üyeleriyle yaptığı toplantı sonrasında Kâmil Paşa'yı bir darbeyle devirerek Nazım Paşa'yı sadarete, kendisini de dahiliye nezaretine gelmesi şartıyla bu plana ikna etmiştir. Hatta bu plana Kâmil Paşa'dan memnun olmayan Reşit Rey de dahil olmuştur. 25 Ocak 1913 olarak belirlenen bu baskın planı, İttihat ve Terakki'nin daha önce davranarak yaptığı Bâbüali Baskınının ardından suya düşmüştür. Özlem Arslan, "*Gümülcinelî İsmail Hakkı ve Siyasi Faaliyetleri*", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 102-103.; Ancak sadrazam ile anlaşmakta zorluk yaşasa da Reşit Rey'in halihazırda dahiliye nazırlığını sürdürdüğü dikkate alındığında Kâmil Paşa'yı devirip yerine kendisinin geçmeyip bu koltuktan feragat etmesinin yanında Gümülcinelî ile yaşadığı hakarete varan ihtilaflar da düşünüldüğünde pek mümkün görünmemektedir. İddiaya göre Gümülcinelinin planladığı darbe, İttihatçıların planladığından iki gün sonra gerçekleşecekti. İrtem, *age.*, s. 417.; Şaban Efendi, Gümülcinelî İsmail Bey'in darbeyi nasıl gerçekleştireceğini sorması üzerine "...Kabinenin mevkii o kadar çürük ki atacağım bir yumruktaki devriliverir!.." cevabını vermiştir. İrtem, *age.*, s. 418.

¹⁹¹ Çavdar, *age.*, s. 222.

¹⁹² Şakir, *age.*, s. 755.

¹⁹³ Kansu, *age.*, s. 438-439.

Cephenin yarılamayacağına kanaat getiren Bulgaristan da ateşkes anlaşmasına sıcak bakmaya başlamış ve hem kendi hem de diğer müttefikleri adına (Yunanlılar hariç) 3 Aralık 1912 de söz konusu mütarekeyi imzalamıştır.¹⁹⁴ Bu anlaşmaya göre savaş sırasında ele geçirilen yerler düşmanın elinde kalacak ve 13 Aralık'ta Londra'daki barış görüşmelerine başlanacaktır.¹⁹⁵ Ancak ateşkes imzalandığı esnada, Edirne, Manastır, Yanya, Üsküp, Selanik muhasara altında kalmıştır.¹⁹⁶

Bu süreçte karşılaşılan bir başka sorun ise Kâmil Paşa'nın, Avrupalı büyük devletleri Osmanlı Devleti lehine harekete geçirebilmek için payitahtın işgali durumunda gayrimüslim tebaasının güvenliğini sağlamakta zorlanabileceklerine dair tehdit etmesiydi. Ancak bu tehditler, beklenenin aksine ters sonuçlar doğurmuştur. Büyük güçler, kendi milletlerini korumak amacıyla bölgeye donanmalarından asker çıkarma girişiminde bulunmuşlardır. Hükümetin onay vermesi üzerine, 18 Kasım'da yabancı donanmalardan üç bin asker bu amaçla karaya çıkmıştır. İngiltere'nin yanı sıra, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Romanya, Hollanda, İtalya ve İspanya askerleri payitahtta güvenliği sağlamak için konuşlanmışlardır. Belirli semtler ve yabancı okullarının yanı sıra, her elçilik kendi güvenliğini sağlamak amacıyla o ülkenin askerlerince muhafaza altına alınmıştır. Ayrıca, donanmalardaki silahlardan da yararlanılmak istenmiş, mitralyöz ve toplar indirilerek şehrin stratejik noktalarına yerleştirilmiştir.¹⁹⁷

Bununla birlikte, başkentte konuşlanmış olan yabancı askerî birlikler ve beraberlerinde getirdikleri silahlar, halk arasında ciddi bir huzursuzluk yaratmış ve genel olarak olumsuz bir tepkiyle karşılanmıştır. Hükümet, bu askerlerin sivil halkla çatışma riski taşımasından endişe duymuş; nitekim özellikle eğlence yerlerinde sergiledikleri disiplinsiz ve taşkın davranışlar, bu endişelerin haklılığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler üzerine hükümet, yabancı askerlerin şehirden çekilmesini talep etmiş; ancak söz konusu talep, ilgili taraflarca dikkate alınmamıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Armaoğlu, *age.*, s. 674.

¹⁹⁵ Çavdar'a göre Bâbü'lî Baskını planlanırken bu konferansta toprak paylaşma konusunda sorun yaşayacaklarını ve bundan dolayı bir silahlı eylem gelişebileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 72.; 1913 Londra Barış Görüşmeleri'nde Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil eden Osmanlı Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi Edirne'nin Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olması dolayısıyla sadece stratejik değil manevi bir değeri olduğundan bahisle bağımsız bir şehir hale getirilip büyük güçlerin kontrolü altında müslüman bir vali tarafından yönetilmesi teklifini getirmiştir. BOA. HR.SYS. 02965/00040.

¹⁹⁶ Bu sırada Selanik'te sürgünde olan devrik sultan Abdülhamid, Selanik'ten tahliye edilmek istenince "bana bir tüfek verin, burada savaşacağım" diyerek buna şiddetle karşı çıkmıştır. Georgeon, *age.*, s. 497.

¹⁹⁷ Kansu, *age.*, s. 463-464.

¹⁹⁸ Akşin, *age.*, s. 204.

Görüşmeler sırasında, Bulgarlar 19 Kasım günü mütareke şartlarını sundu. Bu şartlar, Edirne'nin Bulgaristan'a, İşkodra'nın Karadağ'a ve Yanya'nın Yunanistan'a bırakılmasını içeriyordu. Ayrıca, Çatalca'nın dışında kalan Rumeli topraklarının Osmanlı askerlerinden arındırılması da talep ediliyordu. Ancak, 20 Kasım'da resmî bir açıklama yapan Kâmil Paşa kabinesi, bu şartları kabul edilemez buldu ve savaşa devam edileceğini bildirdi.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti, Düvel-i Muazzama'nın baskısı sonucunda, 1 Ocak 1913 tarihinde Edirne'nin gerisindeki topraklarından vazgeçmeye ikna olmuştur. Ancak bu sefer, Balkan devletlerinin Edirne üzerinde hak iddia etmesi nedeniyle barış görüşmeleri kesilmiş, Avrupalı devletler, Edirne'nin Bulgaristan'a devredilmesi ve Akdeniz'deki adalarla ilgili kararların kendilerine bırakılması konusunda ısrarcı olmuşlardır. 17 Ocak 1913 tarihinde, Avrupalı devletler Bâbîâli'ye müşterek bir nota sunarak Midye-Enez hattının Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesini talep etmişlerdir.²⁰⁰

Ancak bir anda bu kadar çok toprak kaybeden Osmanlı'nın yaşadığı buhran özellikle Edirne'nin terk edilmesine yönelik ısrarlar, ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Hem halkta hem de muhalif ve askeri kesimlerde, durumun düzeltilmesi ve Edirne'nin gayrimüslim yani “gavur” düşmana teslim edilmemesi gerektiğine dair güçlü bir inanç hâkimdir. Edirne'nin eski bir başkent olması, bu rahatsızlığı daha da derinleştirmiştir. Basının birincil gündem maddesi haline gelen bu durumu, halk büyük bir dikkatle takip etmektedir.

İttihat ve Terakki tarafından yayılan, Kâmil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlara vereceği yönündeki söylentiler kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Notanın verileceği günün sabahında, Bâyezid Nuru Osmaniye ve Sultanahmet camilerinin duvarlarına yapıştırılan ilanlarda, hükümetin Edirne'yi gözden çıkarmaması ve savaşa devam edilmesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıca Ayasofya Meydanı ve Dolmabahçe Sarayı önündeki kalabalıklar, aynı sebeplerle Kâmil Paşa'yı istifaya davet eden protestolar düzenlemiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ Kansu, *age.*, s. 463-466.

²⁰⁰ Bayar, *age.*, s. 181.

²⁰¹ Kansu, *age.*, s. 521.; Hükümetin bir an evvel barış yapabilmek için Edirne'yi feda edebileceği söylentileri halkta ve özellikle Enver Bey'e yakın olan subaylarda ciddi rahatsızlık uyandırmışsa da baskın gizli tutulmaktadır. Ahmet Cevat Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, 1990, s. 166.; Rey'e göre bu protesto gösterisi İttihatçıların Bâbîâli'ye ilk hücumlarıydı. Ahmet Reşit Rey, *İmparatorluğun Son Dönemlerinde Gördüklerim Yaptıklarım*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 239.; Fransız La Laterne gazetesi: İttihat ve Terakki'nin organize ettiği düşünülen bu protesto gösterisini “Türkiye’de Darbe Teşebbüsü” olarak başlıklandırarak, Bâbîâli civarında sürekli devriye olarak gezen süvari ve piyade askerleri sayesinde darbenin gerçekleşemediğini ifade etmiştir. La Laterne 18 Ocak 1913, s. 2.; bu konudaki sert yazılarından dolayı Talat ve Cavit Beylerin kısa bir süre tutuklandığından da söz edilmektedir. Taha Toros, “Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadçıların Bâbîâli Baskını”, *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

22 Ocak tarihinde, Meclis-i Mebusan'ın kapalı olmasından dolayı, Meclis-i Ayan, Meclis-i Meşihat ve Harbiye mensuplarından oluşan bir Meşveret Meclisi²⁰² Osmanlı Sarayı'nda toplanmıştır. Söz konusu meclis, Büyük Güçlerin (Düvel-i Muazzama) müdahalelerinin, devletin güvenliği ile iktisadi istikbali çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine kanaat getirmiş; bu doğrultuda alınacak kararların hükümetin yetki ve sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.²⁰³ Bu durum İttihat ve Terakki merkezinde günlerce tartışılmış²⁰⁴ ve gelişmeler ışığında aciliyet arz eden Edirne'nin kurtuluşu, İttihat ve Terakki'de darbe fikrinin oluşması için zemin hazırlamıştır.²⁰⁵

Edirne'nin terk edilmesinin iç politika açısından büyük bir hassasiyet taşıdığının farkında olan Kâmil Paşa İngiliz elçisi Sir Gerard Lowther'a, bu durumun ülkede ciddi tepkilere yol açabileceğini ve hatta iç savaşı tetikleyebileceğini belirtmiştir.²⁰⁶

2.3. Baskının Tasarlanması Çalışmaları

Kâmil Paşa bu konuda haklı gözükmemektedir. Konunun hassasiyeti ülkede iç savaşa sebep olmasa da kamuoyunun ve İttihat Terakki'nin bu meseledeki tepkileri ayyuka çıkarak kendilerince, konunun aciliyetinden dolayı tek çözüm olarak gördükleri hükümet darbesine sebep olmuştur. Bazılarına göre kaçınılmaz veya beklenen²⁰⁷ bu darbeyi Sadrazam Kâmil Paşa koltuğuyla, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ise canıyla karşılamışlardır.

²⁰² Meclis-i Ayan üyesi olduğu için Mahmut Şevket Paşa da davet edilmişse de paşa konunun sorumluluğunun vükela heyetinde olduğu gerekçesiyle toplantıya katılmayı kabul etmemiştir. Ziya Şakir, paşanın bu tavrının arkasında, planlanan baskının başarısından emin olması dolayısıyla İttihat ve Terakki'ye hoş görünme amacı taşıyabileceği düşüncesinin olabileceğinden söz etmektedir. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, s. 109-110.; bu toplantıya Prens Sabahaddin de davet edilmiştir. Aykut Kansu, *age.*, s. 526.

²⁰³ İkdâm, 10 Kanunusani 1328.

²⁰⁴ Taha Toros, 'Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâlî Baskını', Hayat Tarih Mecmuası, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 65.

²⁰⁵ Halil Menteşe, Bâbîâlî Baskınının gerçekleşmemesi halinde Bulgarların Tekirdağ'da kalacağını, Rusların da Birinci Dünya Savaşının başında boğazları işgal edeceklerini yazmıştır. Menteşe, *age.*, s. 157.

²⁰⁶ Dülger, *age.*, s. 86.

²⁰⁷ Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1992, s. 291.

Tevfik Çavdar'ın Bâbîâli Baskını'nı tanımlayan ifadelerine²⁰⁸ bakıldığında gerçekten de İttihat ve Terakki, iktidarın baskısı altında olmasına rağmen Kâmil Paşa'yı ne pahasına olursa olsun devirme amacını taşıması bir macera olarak adlandırılabilir.²⁰⁹

İttihat ve Terakki'nin üst düzey isimleri, memleketin kurtuluşu ve hükümetin devrilmesi için fikirler üretmek maksadıyla birçok toplantılar düzenlemiştir.²¹⁰ Bu konuda çeşitli fikir ayrılıkları olsa da zorla hükümet devirme düşüncesi Talat Bey'de oldukça gelişmiştir.²¹¹ Talat Bey'in Hüseyin Cahit Yalçın'a gönderdiği bir mektupta üç seçenekleri olduğunu; bunlardan ilkinin hükümeti ihtilal yoluyla devre dışı bırakmak, ikinci ihtimal olarak olan biteni seyretmek, üçüncü yol olarak da anlaşılmayı göstermektedir.²¹² Dönemin şartları göz önüne alındığında riskine rağmen kolay sonuç

²⁰⁸ "...Bâbîâli Baskını" diye bilinen hükümet darbesi, planlanması ve uygulanışı açısından aklın zor kabul edebileceği ölçüde cüretkâr, adeta bir macera diye adlandırılabilir. Bugünün bilgisayar olanaklarını kullanarak baskının başarı şansını hesaplamak isteseydik herhalde bulacağımız olasılık böyle bir eyleme girmemizi engelleyecek kadar küçük olacaktı..." Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 238.

²⁰⁹ Macfie'ye göre mevcut kabine istifasını vermiş olsaydı Bâbîâli Baskını gerçekleşmeyecekti. Baskın, barışın ilan edilmesi halinde de yapılacaktı. A. L. Macfie, *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923*, Kitap Yayınevi, çev. Damla Acar, 2003, s. 68.; Bir başka görüşe göre İttihatçılar kabine değişikliği için padişahla görüşmüş ancak müspet cevap alamamaları üzerine iktidarı darbe ile ele geçirmeye karar vermişlerdir. Baran Hocaoglu, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet ilişkileri 1908-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 273.; Dönemin etkili İttihat ve Terakki muhaliflerinden olan Amca, bu ifadeyi şöyle pekiştirmektedir: "...Onlar Bâbîâli'yi basmayı, Nâzım Paşa'yı öldürmek için değil, Kâmil Paşa'yı çekilmeye zorlamak için düşünmüşlerdi..." Kabacalı, *age.*, s. 26.

²¹⁰ Bu konuda dönemi yaşayanlardan biri olan Kazım Nami (Duru) "...Bu Bâbîâli baskınının günlerce, haftalarca, düşünülmüş bir hareket olduğunu, o gün gibi bugün de zannetmiyorum. Biz İttihatçılar birlikte yaptığımız bütün hareketlerimizde, ani ihtiyacın tesiri altında, bulunurduk..." diye yazsa da günümüze ulaşan kaynaklara bakıldığında aksi kanaat oluşmaktadır. Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s. 55.; bu ifadenin aksine, darbeye en ufak detayın dahi planlandığı görüşü de mevcuttur. İlyas Kara, *Yakup Cemil*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005, s. 93.; Şevket Süreyya Özdemir, bu düşüncüyü "son bir talih denemesi" olarak tanımlamıştır. Özdemir, *age.*, s. 382.; Bu toplantılardan biri de Sudi Bey'in evinde kendisinin ve Ömer Naci, Mustafa Necip, Yakup Cemil, Topçu Muhittin'in katıldığı toplantıdır. Bu toplantıda yapılacak olası bir baskın için kolluk kuvvetlerinin içerisinde kendilerine yakın kimselerin elde edilmesi kararı alınmış, bu karar Talat Bey'e de bildirilmiş, söz konusu kimselerin elde edilmesi görevini de Sudi' Bey'e vermiştir. Sudi Bey de bu görevi Tevfik Hadi (daha sonra Kütahya Valisi olmuştur), Arif (daha sonra Çorum Valisi olmuştur), Vehbi ve Osman Bey'ler ile gerçekleştirmiştir. Kandemir, *aqm.*, s. 1403.

²¹¹ Yalçın, bu konuda şöyle yazmaktadır "...Hükümet heyulasını devirmek için bir Bâbîâli baskını tertip edilmek lâzım gelirse, Talât hiç tereddüt etmeden, tabancasını kapar ve bu tehlikeli isyan hareketinin önünde yürürdü. Fakat meselâ, eski Arap harflerini atarak Latin harflerini kabul etmek mevzuubahs olursa Talât bunu yapmak cesaretini göstermezdi..." Hüseyin Cahit Yalçın, *Talat Paşa*, Yedigün Neşriyatı, 1943, s. 57.; Talat Bey'in kafasındaki Bâbîâli Baskınının kadrosu şu şekildedir; İzmitli Mümtaz, "Küçük Efendi" Kara Kemal, Merkezi Umumi'nin Umumi Kâtibi Mithat Şükrü, Prens Sait Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Emin Beşe, Ziya Gökalp, Miralay İsmail Hakkı, Binbaşı Cemal, Dr. Nâzım, Fethi Bey, Mustafa Necip. Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şakir, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2007, s. 114.

²¹² Meşrutiyet Devrine Ait Cavid Bey'in Hatıraları, *Tanin*, 21 Şubat 1944.; Talat Bey'in Cavid Bey'e gönderdiği mektupta Bâbîâli Baskını'nı kastederek "...Nâzım Paşa ile Said Halim Paşayla görüştük. Esaslarda tamamen muvafık kaldık. İtikadımca ser'i, kafi ve pratik yol budur..." diye yazmaktadır. Necmettin Aklan, *Ve Selanik Düştü*, s. 266.

alınabilme ihtimalinden dolayı darbe seçeneğinin Talat Bey tarafından kabul görmesi makul görünmektedir.

Talat Bey'in talimatıyla birkaç gün sonra İstanbul'a çağırılan Celal Bayar, yanına bir arkadaşını daha alarak İstanbul'a gitmiştir. Toplantı gününü beklerken hafiyelerce sıkı bir şekilde takip edildiğinden toplantıya katılmanın İttihat ve Terakki'yi tehlikeye atacağını düşünerek tekrar memleketi Bursa'ya geri dönmüştür.²¹³

Hükümeti darbe ile devirmeye yönelik bilinen ilk toplantı, İttihat ve Terakki mensuplarından Emin Beşe'nin²¹⁴ Vefa semtindeki evinde gerçekleştirilmiştir.²¹⁵ 15 Ocak 1913 günü gerçekleşen bu toplantıya cemiyetin ileri gelenlerinden Talat Bey, Doktor Nazım, Binbaşı Cemal (Paşa), Hacı Adil, Mithat Şükrü, Kara Kemal, Kaymakam (Miralay) İsmail Hakkı, Fethi Bey (Okyar), Sait Halim, Ziya Gökalp, Mustafa Necip, Şükrü Bey katılmış ancak Enver Bey²¹⁶ görevi dolayısıyla İzmit'te olduğundan katılamamıştır.²¹⁷

Toplantıda Talat Bey'in ilk sözü "...Sizin fikrinize geldik; Sadaret mührünü elde etmek lâzım geliyor..." olmuştur.²¹⁸ Katılımcılardan Fethi Bey, görüşlerini açıkladığında, şiddet

²¹³ Bayar, *age.*, s. 4-5. Ancak müellif burada tarih vermediği için geliş ve gidiş zamanlarını tespit etmek mümkün olmamıştır.

²¹⁴ Beşezade Emin Bey. İrtem, *age.*, s. 427.

²¹⁵ Samih Nafiz Tansu, *age.*, s. 129.; Ziya Şakir, bu evi "Vefa Meydanı'nda, meşhur bozacının üst tarafındaki ev" olarak tarif eder. Şakir, *age.*, s. 783.; İrtem ise bu yapıyı konak olarak tanımlar ve burası karakolun karşısındadır. Buranın seçilmesindeki amaç karakolun hemen karşısında bulunan bir yerde devlet aleyhine bir toplantının tertip edileceğine kimsenin ihtimal vermeyişinden dolayıdır. İrtem, *age.*, s. 427.; Şüphesiz ki bu toplantıdan önce baskın fikrini oluşturacak tartışmalar İttihat ve Terakki binasında da yapılmıştır ancak bu toplantılardan Ali Münif Bey dışında bahseden kaynağa rastlanılmadığı için "kuvvetle muhtemel" düzeyinde kalmakta ve içeriğine dair yeteri kadar bilgi edinilememiştir. Taha Toros, "Ali Münif Bey'in Hatıraları: İttihadcıların Bâbiâli Baskını", *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

²¹⁶ Talat Bey, Enver Bey'i toplantıdan haberdar etmek ve katılımını sağlamak için güvenilir adamlarından Mümtaz Bey ile haber göndermişse de yetişememiştir. İrtem, *age.*, s. 427.; bu bilgi doğru ise toplantıya Mümtaz Bey'in (İzmitli Mümtaz) katılamamış olma ihtimali yüksek görünmektedir.

²¹⁷ Şakir, *age.*, s.783. Toplantıya katılanlar konusunda kaynaklarda farklılıklar gözlenmektedir. Bu sebeple genel kanaatte uzlaşılan isimleri esas alınmıştır. Farklı isimler konusunda; Aydemir, bu isimler arasında Sait Halim'in de bulunmasının muhtemel olduğundan bahseder. Aydemir, *age.*, s. 412.; Cavit Bey, Talat Bey'in kendisine gönderdiği mektupta Sait Halim ile darbe konusunda görüşüğünü ve esaslarda mutabık kaldıklarını bildirmiştir. Meşrutiyet Devrine Ait Cavid Bey'in Hatıraları, *Tanin*, 21 Şubat 1944. Ayrıca Doktor Esat Paşa, Doktor Rusuhi (Dikmen) ve Patriyot Ömer. Hikmet Çiçek, *age.*, s. 115.; Kuran bu toplantı tarihini 25 Aralık 1328 olarak vermemekteyse de kitabın kronolojisine uymamaktadır. Kuran, *age.*, s. 590.; ancak aynı müellif bir başka kaynakta bu tarihi genel görüşe uygun olarak 15 Ocak 1913 tarihine karşılık gelen 12 Kanunuevvel 1328 olarak kaydetmiştir. Ahmet Bedevi Kuran, Bâbiâli Baskını", *Tarih Dünyası Dergisi*, c. II, Sayı 14, Kasım 1950, s. 608.

²¹⁸ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 592. Kuran, kitabında böyle yazmış olsa da İttihat ve Terakki karşıtlığı herkesçe bilinirken, bu özel ve gizli toplantıya katılmış olması mümkün değildir. Toplantıda konuşulanlara dair bilgi sahibi olması da İttihat ve Terakki'nin bu konudaki ketumluğu iyi bilindiğinden toplantıda olanlardan birinin kendisine nakletme ihtimali de oldukça düşük görünmektedir.

kullanılması durumunda halkın, onları iktidar hırsıyla hareket eden kimseler olarak göreceğini belirtmiştir. İktidarın ihtilalle değil, meşrutiyetle elde edilmesi gerektiğini vurgulayan Fethi Bey, ayrıca iktidara gelseler dahi Edirne'nin kaybını engelleyemeyecekleri için ihtilale karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir.²¹⁹ Ziya Gökalp ve Said Halim de bu düşünceye destek verecek ılımlı yaklaşımda bulunmuşlardır.²²⁰ Yaşanan fikir ayrılığı ile kesin bir karar alınamamış, bunun üzerine Enver Bey'in de katılabileceği bir başka toplantı yapma gereğine karar verilmiştir.²²¹

Emin Beşe'nin evinde gerçekleşen ikinci toplantı²²² ilk toplantıdakine yakın bir kadro²²³ ile gerçekleştirmiştir.²²⁴ Ancak bu toplantıya Enver Bey katılmış fakat Gelibolu'daki görevi sebebiyle Fethi Bey katılamamıştır.²²⁵ Enver Bey, bir önceki toplantının ertesi günü Talat Bey ile buluşarak ilk toplantıda konuşulanlar hakkında bilgi almıştır. Bu nedenle, incelediğimiz kaynaklarda Enver Bey'in katıldığı ikinci toplantıya dair daha çok kendisinin söyledikleriyle ilgili bilgilere rastlanmaktadır.

Enver Bey, bir önceki toplantıdaki çekincelere hayret ettiğini, şayet ülkenin akıbetinin bu iktidarla iyi olacağına inanıyorlarsa ve hükümete güveniyorlarsa boş yere toplanmanın

²¹⁹ Bayar, *age.*, s. 18.; bu konuda Okyar, Bâbîâlî darbesinin planlandığı sırada Mustafa Kemal'in de bu eyleme karşı çıktığını ifade etmiştir. Osman Okyar, *Fethi Okyar'ın Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 12.; Okyar'ın naklettiği bilgiyi Falih Rıfkı da doğrulayarak Talat Bey'in Bâbîâlî Baskınının öncesinde Gelibolu'ya gelerek Mustafa Kemal'e birlikte çalışmayı teklif ettiğini ancak Mustafa Kemal'in Nazım Paşa'yı öldürme kararına şiddetle karşı çıktığını ifade etmiştir. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, s. 83.

²²⁰ Çavdar, *age.*, s. 244.; diğer bir görüşe göre ise bu isimler baskına sıcak bakmamaktaydılar. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 221.

²²¹ Özdemir, *age.*, s. 382.; Talat Bey, Enver Bey'i toplantıya çağırmakla görevlendirdiği Mümtaz Bey'in hemen hareket etmesi talimatını vermiştir. Enver Bey haberi alır almaz toplantıya katılmak üzere bulabildiği en hızlı vasıta olan bir yük trenine binerek İstanbul'a ulaşmışsa da vakit geç olduğundan bu ilk toplantıya katılamamıştır. Tansu, *age.*, s. 130.; Taylan Sorgun, *İttihat ve Terakki* kitabında bu toplantıda Dr. Bahattin Şakir'in de bulunduğunu yazsa da Şakir'in o sırada Edirne'de bulunması dolayısıyla toplantıya katılması olası görülmemektedir. Hikmet Çiçek, *a.g.e.*, s. 115.

²²² Mustafa Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakki'de Esrar Perdesi*, Örgün Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul, 2004, s. 317. Kuran bu tarihi 28 Aralık 1328 olarak vermiştir. Kuran, *age.*, s. 586.; Ali Münif Bey, gün belirtmeksizin ikinci toplantıyı birincisinin hemen ertesi günü gerçekleştiğinden söz etmişse de merhumun hatıratından derlenerek kitap olarak basılması ölümünden kırk beş yıl sonra gerçekleştiğinden bu bilgide yanlışlık olma ihtimali muhtemel görünmektedir. Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, İsis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 64.

²²³ Kaynaklarda kesin rakam olmamakla birlikte toplantıya katılanların 11 kişi olduğu düşünülmektedir. Tansu, *age.*, s. 132.; Toplantıda bulunanlar arasında adı geçmese de cemiyetin Merkez-i Umumi üyesi Ali Münif Yeğena'nın da Bâbîâlî Baskınının planlayıcıları arasında olduğu iddia edilmektedir. Aziz Kılıç, "Adanalı Bir İttihatçı: Ali Münif Yeğena (1874-1951) ve Siyasi Yaşamı", *History Studies*, Volume 12, Ağustos 2020, İzmir, s. 2008.

²²⁴ Taha Toros'un Ali Münif Bey'den naklettiğine göre padişahın yeni bir hükümet kurulması konusunda ikna edilebileceğini savunanlar da vardır. Taha Toros, "Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâlî Baskını", *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

²²⁵ Bayar, *age.*, s. 18.

manası olmadığını ancak hükümete güvenmiyorlarsa devirmeleri gerektiğini söylemesi üzerine toplantıdakiler hükümete güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine sözüne devam eden Enver Bey hemen yarın hazırlıklara başlanması gerektiğini söyleyince, katılımcılar kendisine darbeyi kimin yapacağı sorusunu yöneltmişlerdir. Bu soru üzerine Enver Bey, 60²²⁶ kadar fedakâr arkadaşıyla²²⁷ bu işi kendisinin başarıyla yapabileceğini ifade etmiştir.²²⁸ Yapılan bu gizli²²⁹ toplantıya katılanların bazılarının onaylaması, bazılarının ise sessiz kalmasıyla darbe fikri onaylanmış oldu.²³⁰ Ancak Enver Paşa, planın detaylarına dair bir açıklama yapmamıştır.²³¹

İkinci toplantıda alınan bir kararla Mahmut Şevket Paşa'nın da sadaret makamına getirileceği üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.²³² Merkez-i Umumi bu amaçla Ali Haydar Mithat, Mithat Şükrü Bleda ve Binbaşı İsmail Bey'i görevlendirmiştir.²³³ Ali Haydar Mithat Bey, diğerlerinden önce paşanın konağına giderek görüştüğünde paşa kendisine; savaşı kazanmak konusunda hiç umutlu olmadığını, şu anda bir darbe yapmanın doğru olmayacağını ifade etmiştir. Haberi Enver Bey'e ulaştıran Ali Haydar Bey, darbe için her şeyin hazırlandığı ve paşanın sadrazamlığına dair kesin kararın verildiğini, an itibarıyla geri dönüşün imkânsızlığını ifade etmiştir.²³⁴ Paşayla konuşmakla görevli olan diğer bir

²²⁶ İddiaya göre bu 60 kişiye Talat Bey liderlik edecektir. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 222.

²²⁷ Çavdar bu kimseleri gözük pek militan ve fedailer olarak isimlendirmiştir. Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 71.

²²⁸ Özdemir, *age.*, s. 382-383.; Müellif, "Bu sözler söylenmiş veya söylenmemiş olabilir" diyerek tereddüdünü ifade etmiştir. Ancak incelediğimiz kaynaklar içerisinde görüş birliği olmamakla birlikte bu içeriğe çok yakın beyanlar nakledilmiştir. Çavdar ise Enver Bey'in kararları etkileyen sözlerinin "şartlar hazırdır ne bekliyoruz" olduğunu ifade eder. Tevfik Çavdar, *age.*, s. 72.

²²⁹ Ziya Şakir, İstanbul Şehremini Cemil Paşa (Topuzlu) tarafından Bâbîâli Baskınının on beş gün öncesinde Dahiliye Nazırı Reşit Bey'e bildirildiğini, buna rağmen herhangi bir önlem alınmadığını belirtmektedir. Ancak, Rey'in iktidarlarını ve canını kaybetme ihtimali karşısında kayıtsız kalmasının imkan dahilinde olmadığı göz önüne alındığında, bu iddianın gerçeği yansıtmadığı söylenebilir. Ziya Şakir, "Mahmut Şevket Paşa", s. 106. Ayrıca bu bilginin İstanbul Şehremini olan Cemil Topuzlu tarafından Rey'e iletildiği ve Topuzlu'nun hatıratında bu minvalde bir bilginin yer almadığını da belirtmekte yarar vardır.

²³⁰ Dönemin tanıklarından Ali Müfit Bey ise bu toplantıda baskının başarıya ulaşmaması halinde nasıl bir yol izleneceği de tartışılmıştır. Taha Toros, "Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâli Baskını", *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

²³¹ Şakir, *age.*, s. 783.; bu toplantıda hükümetin nasıl devrileceğine dair sorulara Enver Paşa'nın "onu bize bırakınız" diyerek cevapsız bıraktığını ifade ederken Tansu, Talat Bey'in toplantıya katılanlara hükümeti devirme planı hakkında etraflıca bilgi verdiğini yazmaktadır. Tansu, *age.*, s. 132.

²³² Akşin, *age.*, s. 208.; bu konudaki diğer bir görüşe göre ise Harbiye Nezareti'ne Nazım Paşa'nın yerine Mahmut Şevket Paşa'yı geçirip, daha sonra ondan aldıkları cesaretle Kâmil Paşa'yı iktidardan düşürme fikri vardı. Meclis-i Ayan mensubu Manastırlı İsmail hakkı ve eski Şeyhülislam Musa Kazım ve eski Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in padişaha bu konuda yaptıkları teklif karşılık görememiş ve bunun üzerine İttihat ve Terakki Bâbîâli Baskını yapmaya mecbur kalmıştır. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 119.

²³³ Bayar, *age.*, s. 19.; Bir başka kaynak ise Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığı kabulü için ikna edenler erkan-ı harp Hüseyin Kadri ve Bursa valisi İsmail Hakkı Bey olmuştur. İrtem, *age.*, s. 429.

²³⁴ "...Harbi kazanmak için hiç bir ümidim yoktur. Yüzde kırk ümidim olsa hiç tereddüt etmez, kendimi ortaya atardım. Bırakınız bu adamlar sarayda toplansınlar, Edirne'yi Bulgarlara vermek yolunda

kişi de Mithat Şükrü Bleda idi. Kendisi muhtemelen Ali Haydar Bey'in gelişinden habersiz olarak paşayı ziyaret etmiştir. Paşanın evinde gerçekleşen görüşmede paşayı ikna etmek için oldukça çaba harcamış, nihayetinde görevi paşaya kabul ettirmiştir.²³⁵

Diğer taraftan devam eden Balkan Savaşı sırasında düşman ordusunun Çatalca'ya kadar ilerlemesi üzerine, büyük devletler Bâbîâli'ye nota vererek Edirne'nin Bulgaristan'a teslim edilmesini talep etmişlerdir. Bu konunun görüşülmesi amacıyla 22 Ocak'ta toplanacak olan Şura-yı Umumi karar verecektir. Büyük devletlere verilecek cevap, İttihat ve Terakki Cemiyeti için büyük önem taşımaktadır. Edirne'nin teslim edilip edilmeyeceğinin müzakere edilmesi dahi, İttihat ve Terakki'nin darbe meşruiyetini destekleyecek ve eğer hükümet Edirne'yi teslim etmeye karar verirse²³⁶ darbenin

kararlarını versinler. Biz, kararı gördükten sonra hadiselerin göstereceği şartlar içinde harekete geçer, o zaman bahsettiğiniz tecrübeyi yaparız. Bana söylediğiniz taşkın fikirler, hep Enver Bey'in kafasından çıkıyor. Çok rica ederim. Şimdi gidiniz, Enver Bey'i görünüz, "Bu dakikada bir hükümet darbesi yapmak kadar hata olamaz," deyiniz..." Ali Haydar Mithat, *Hatıralarım 1872-1946*, Mithat Akçit Yayını, İstanbul, 1946 s. 244.; Akşin, cemiyetin Edirne'nin verilmesi sonrasında Bâbîâli Baskınına hayata geçireceği görüşündedir. Akşin, *age.*, s. 208.; Kuran ise bu gerekçeyi "zahiri ve içfalkar" olarak tanımlamıştır. Kuran, *age.*, s. 588.

²³⁵ "...Mahmut Şevket Paşa çok mütereddit görünüyordu. Bana, «Fakat bu çok tehlikeli bir iş » dedi. Ben kendisini ikna etmeye çalışarak öyle cevap verdim: — Paşam, ne kadar tehlikeli olursa olsun herhalde «Hareket Ordusu» kadar tehlikeli değildir, dedim. Ne var ki o ısrar ediyor ve ileriye dönük fikirler yürütürken: — Teşebbüs muvaffak olmazsa bizim için netice çok vahim olur, diyordu. Ben yine ısrar ettim ve bütün hazırlıklarımızın tamamlandığını, her türlü tedbirin alındığını, hiçbir şeyin tesadüfe bırakılmadığını anlattım ve sonunda şöyle dedim: — Kâmil Paşayı istifa ettirerek sizin sadaret makamına getirilmeniz cemiyetimizde kararlaştırılmıştır Paşam!.. Mahmut odanın içinde mahmuzlarını şakırdatarak bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, bir türlü kararını veremiyordu. Bu dolaşması esnasında durmadan mırıldanıyordu. Bana yaklaştığı zaman neler söylediğini işitiyordum. Tekrarladığı cümle şu idi: «Ya bir aksilik olursa... Ya ummadık, beklenmedik bir hadise zuhur ederse...» Tereddüdünü yenmesi için elimden geleni yapıyor ve dilim döndüğü kadar onu ikna etmeye çalışıyordum: — Paşam, merak etmeyin her şey düşünüldü ve programlandı. Hatta Bâbîâli'nin telefonlarını dahi keseceğiz, böylece kimsenin karşı koymaya imkânı olmayacak... Uzun uzun düşündü, kafasında ölçtü biçti nihayet «Allah muvaffak etsin!» diyerek sadrazamlığı kabul ettiğini bildirdi..." Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 74-75.; Mahmut Şevket Paşa sadaretin kendisine verilmesi ve Talat Bey'in kabinede bulunmamasını şart koşmuş, merkez-i umumi de bu karara itiraz etmemiştir. İrtem, *age.*, s. 429.; Ziya Şakir'e göre ise sadece Talat Paşa değil Hacı Adil Paşa'nın da kurulacak hükümette yer almaması şartını koymuştur. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, s. 152.; Kandemir, eski yaveri Hüseyin Kadri Bey'in yardımıyla paşaya sadaretin güçlkle kabul ettirildiğini yazmıştır. Kandemir, *aqm.*, s. 1405.

²³⁶ Nitekim Şura-yı Saltanat'ta Edirne'nin büyük devletlere verilmesi kararı çıkmıştır. Kamil Paşa'nın oğlu olan yazar, babasını tahttan eden ve bir yıl sonra da ölümüne sebep olduğu iddia edilen bu hadisenin tertipçilerinin en büyük argümanı olan Edirne'nin verilmesinin onaylandığını net bir şekilde ifade etmesi önemlidir. Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrâzam Kâmil Paşa Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954, s. 385.; Bir başka müellif ise bunun bir iddia olduğundan söz etmiştir. İsmail Şen, *Sadrâzam Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa (1832 – 1913)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Lisans Tezi, 1995, s. 242.; İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisinin İngiliz Dışişleri Bakanı olan Sir Edward Grey'i bildirdiğine göre 23 Ocak'ta toplanan kabine yabancı devletlerin Edirne konusundaki isteklerine göre karar almıştır. Levent Yıkıcı, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018, s. 152.; Dönemin şeyhülislamı olan Cemalettin Efendi kabinenin böyle bir düşüncesinin olmadığını, bunu söyleyenlerin iftira ettiğini söyleyerek reddetmiştir. Cemalettin Efendi, *age.*, s. 142-143.

meşrulaşmasına zemin hazırlayacaktır. Sonuçta, Edirne'nin geri alınması, gerçekleştirilmesi planlanan darbe sebebiyle kamuoyunda kendilerine karşı oluşacak tepkinin de azalmasına neden olacaktır.

İşte bu sebepten dolayı darbe için kararlaştırılan tarih ve saat 23 Ocak günü²³⁷ saat 15:15'tir.²³⁸ Çünkü eski payitahtın düşmana verilip verilmeyeceğinin görüleceği tarih 22 Ocak'tır. Yani darbe, bu kararın verileceği tarihten bir gün sonrası için planlanmıştır.²³⁹ Baskın için 23 Ocak olarak planlanmasının başka bir sebebi ise Şura'da sadrazam ve kabinenin diğer üyeleri de alınan karara cevabi nota²⁴⁰ yazmak üzere Bâbîâlî'de bulunacaklardır. Böylece hem darbe gerçekleştirilmiş olacak hem de olası Edirne teslimi kararı halinde bunun büyük devletlere tebliği engellenerek müdahale edilecektir. Ancak bilhassa İttihat ve Terakki mensuplarını sıkı takibe alan hükümet hafiyelerinden sakınmak için²⁴¹ bugünün duyulmaması gerektiğinden bu hususta büyük gayret sarf edilmiş, baskın sonrasında sadrazam olacak Mahmut Şevket Paşa'nın dahi darbenin gerçekleşmesinden önce haberdar olması engellenmiştir.²⁴²

²³⁷ Uzer, bu tarihi 10 Aralık 1912 olarak vermiştir. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 320.

²³⁸ Ahmet Cevat Emre, *age.*, 1960, s. 166.

²³⁹ Bu konudaki bir iddia da Kâmil Paşa hükümetini devirip yerine Nazım Paşa başkanlığında bir iktidar kurmak isteyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, baskın gününü 25 Ocak olarak kararlaştırmış ancak bu planın duyulması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti baskını öne çekmek zorunda kalmıştır. Prens Sabahaddin'in başını çektiği düşünülen Hürriyet ve İtilafçıların önde gelen isimlerinin de karıştığı bir başka darbe olan Taklib-i Hükümet teşebbüsünün Bâbîâlî Baskınının üzerinden çok zaman geçmeden tekrar sahneye çıkması, bu iddianın doğru olabileceğine ihtimal vermektedir.

²⁴⁰ İddiaya göre Bâbîâlî Baskınının, bu notaya verilecek cevabın müsveddesinin Vükela Meclisine okunduğu sırada meydana gelmiştir. Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, İkinci Baskı, İzmir, 2005, s. 106.; Hilmi Kâmil Bayur'a göre ise bu müsveddenin Fransızca tercümesini yapmak amacıyla toplanmıştır. Bayur, *age.*, s. 394.; Bir diğer iddiaya göre bu nota Bâbîâlî Baskını sırasında yok edilmiştir. İsmail Şen, *Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995, s. 247. Bu konu hakkında tarafımızdan arşiv incelenmesi yapılmış ancak maalesef böyle bir taslağın varlığına rastlanmamıştır.

²⁴¹ Polis, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin, toplantılarını genellikle Said Halim Paşa yalısında yaptığını düşünmektedir. Cemiyet de tedbir olarak darbeye dair planları Emin Beşe'nin evinde yaptığının istihbaratın darbe tertibinden haberdar olamaması ihtimal dâhilinde görünmektedir. Ancak Ahmet Bedevi Kuran, hadisenin gerçekleşmesinden günler önce Beyoğlu mutasarrıfınca çağrıldığını ve kendisine İttihatçıların, Said Halim Paşa yalısında hükümete karşı komplo tertiplendiği bilgisinin verildiğini ifade etmiş, hatta bu komployu önlemek için kendisinden fikir sorulmasına "...Demek hükümet haberdar bulunduğunuz bir komployu bertaraf edemeyecek kadar zayıf ve ferdi yardımlara muhtaçtı..." diye yazarak karşılık vermiştir. Bu görüşmenin ertesi günü ise Paris'ten tanıdığı Bahriyeli Şevket Bey'in bir iki gün içerisinde Bâbîâlî Baskınının gerçekleşeceğini haber verdiğini nakletmektedir. Kuran, *agm.*, s. 609.

²⁴² Esatlı, *age.*, s. 319.; Mahmut Şevket Paşa, hatıratında Bâbîâlî Baskınından haberi olmadığından söz etmektedir. Ancak Mithat Şükrü Bleda ise baskın için paşayı evine giderek ikna edişini detaylı bir şekilde yazmaktadır. Bu durumda paşanın baskının gerçekleşeceğinden haberdar olduğu ancak zamanı konusunda bilgi sahibi olmayabileceği düşüncesi oluşmaktadır. *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 169.

Diğer bir mesele de iletişimi kesmektir. Olay günü telefon veya telgrafla hükümetin iletişim kurmasının önüne geçilerek, baskının başarısını taşıraya bildirmek için İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Kara Kemal görevlendirilmiştir.²⁴³ Zira hükümetin olayı önceden veya gerçekleştiği esnada öğrenmesi durumunda hem baskına katılanlar hem de İttihat ve Terakki'nin geleceği için son derece tehlikeli bir durum oluşacaktır.

Talat Bey ve arkadaşları, olay günü halka dağıtılmak üzere yetmiş bin adet basılacak olan bildirileri²⁴⁴ ikinci toplantı²⁴⁵ sonrasında gelen İttihat ve Terakki mensuplarından matbaa sahibi Hayri Bey'e vererek, kendilerinden haber gelmesi halinde önceden hazırladığı adamlarla bu bildirilerin şehrin dört bir yanına dağıtılması talimatını vermişlerdir.²⁴⁶

Plana göre Enver Bey Merkez-i Umumi' de hazır olacaktır. Yanında Sapançalı Hakkı, Yakup Cemil, Mustafa Necip olduğu halde at üzerinde talimden döner gibi olağan bir görüntü vereceklerdir. Azmi, Sudi ve Nail Bey'ler ise bu esnada polis müdürünü etkisiz hale getirecekler ve makamı işgal edeceklerdir.²⁴⁷ Bu esnada Bâbîâli önünde 40-50 kadar İttihat ve Terakki mensubu yakındaki kahvehane, Meserret oteli, gazino gibi yerlerde hazır bulundurulacak ve Bâbîâli avlusuna girildikten sonra avlu kapısı kapatılarak olası bir karşı saldırı ihtimaline fırsat verilmeyecek, ardından hatipler Bâbîâli önünde halkı galeyana getirecekti. Sonrasında ise Enver, Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı, Mustafa Necip de içeriye girerek işaret verecek ve baskın gerçekleştirilmiş olacaktır. Sonrasında Sadrazam Kâmil Paşa'dan alınacak istifa mektubu derhal saraya götürülerek onanacak, yerine Mahmut Şevket Paşa'nın sadaretine dair hattı hümayun alınacaktır.²⁴⁸

²⁴³ Bayar, *age.*, s. 22.; Rıza Nur, baskından üç gün önce gerçekleşecek hadiseden hatta telgraf tellerin dahi kesileceğinden haberdar olduğunu yazmaktadır. Rıza Nur, *age.*, s. 402.

²⁴⁴ İrtem'in Bâbîâli Baskınının ardından dışarıda bulunanlara dağıtıldığını söylediği ve "darbecilerin ihtilal beyannamesi" olarak tanımladığı bu bildiri olsa gerektir. İrtem, *age.*, s. 440-443.

²⁴⁵ İki toplantının tarihine dair kesin bir veri olmasa da Talat Paşa'nın, Brüksel'deki cemiyet mensuplarına yazdığı mektuptaki 14 Ocak 1913 tarihi, bu belirsiz zamana dair bir fikir vermektedir. Ahmad, *age.*, s. 147.

²⁴⁶ Şakir, *age.*, s. 788.

²⁴⁷ Bir başka kaynak ise bu görevi baskın günü saat 13:00 da gerçekleştirmesi için Yüzbaşı Hüsametdin (Ertürk)'e tevdi edildiğinden söz etmektedir. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 222.; Sudi Bey'in ağzından nakleden Kandemir bu eylemi 3 Kânunusani 328 günü (16 Ocak 1913) saat tam üçe çeyrek kala olarak planladıklarını ancak baskına birkaç saat kala Talat Bey ile ordu erkanı arasında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle tehir edildiğini, anlaşmazlığın giderilmesinin ardından 10 Kânunusani (23 Ocak) günü aynı saatte eylemi gerçekleştirdiklerini yazmaktadır. Kandemir, *agm.*, s. 1404.

²⁴⁸ BOA, HSD.AFT, 5-76.

Bir diğ er husus da hitabeti güçlü birinin olay esnasında oluşacak kalabalığı hükümet aleyhine galeyana getirmek suretiyle kamuoyu desteğini sağlamasıydı. Bu konuda İttihat ve Terakki'nin en iyi hatibi²⁴⁹ olarak bilinen Ömer Naci görevlendirilmiştir.

2.4. Bâbîâlî Muhafız Birliğinin Baskına Müdahalesinin Engellenmesi

Baskın için yapılan planlardan biri de olası bir askeri direniş le karşılaş ma ihtimalini düşürerek olabildiğince darbenin kansız halledilmesi olmuştur.²⁵⁰ Talat Bey, organizasyon yeteneğ i ile meselenin detaylarını ikinci toplantıda katılımcılara açıklarken bu detaydan da bahsetmiştir. Bâbîâlî'yi korumakla görevli olan Uşak Redif Taburu²⁵¹ komutanı Ahmet Bey'in²⁵² olay günü kendilerine karşı bir direniş te bulunmaması için ikna edilmesi gerekmiştir.²⁵³ Bu konuda diğ er bir görüş de şöyledir;

Enver Paş a, Harbiye Nazırı Nazım Paş a ile görüşerek kendi kolordusuna mensup iki tabur askerin İstanbul içerisindeki karakollarda bulunduğ unu, ancak bu askerlerin karakollarda kaldığı sürece eğitimlerinin yapılmadığını belirterek bu askerleri istediğ i zaman talime götürme iznini almıştır. Enver Paş a da Bâbîâlî'yi korumakla mükellef olan birliğ i eğitim yaptırmak üzere görev yerinden alarak yerine İttihat ve Terakki'ye yakın olan Uşak Taburunun²⁵⁴ bilinçli olarak sevk ettirmiştir.²⁵⁵ Ayrıca Bâbîâlî çevresinde devriye görevi

²⁴⁹ Danişmend, kendisinden “Komitenin meşhur “hatib-i şehri” olarak bahsetmektedir. Danişmend, *age.*, s. 400.

²⁵⁰ İrt em, Süleyman Nafiz Bey'in bir yazısında Nafiz Bey'in Mustafa Necip'i öldürme ve Nazım Paş a da kapı önüne çıkarak hakarete bulunmamış olsaydı kimsenin kanının dökülmeyeceğ inden bahsettiğini nakletmiştir. Kendi düşüncesine göre de İttihatçıların kan dökmeyi planlaması halinde kendilerine ılımlı bir bakış a sahip olan Nazım Paş a'yı değ il, iflah olmaz düşmanları Kâmil Paş a'yı öldürmüş olmaları gerekmektedir. İrt em, *age.*, s. 449.; Ali Müfit Bey ise Merkez-i Umumi kararında kesinlikle kan dökmenin mevzu bahis olmadığını ancak Bâbîâlî Baskınının kan dökülmeden gerçekleşemesinden herkesin üzüntü duyduğ unu ifade etmiştir. Taha Toros, “Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadçıların Bâbîâlî Baskını”, *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s. 64.

²⁵¹ Göztepe, bu birliğ i “Kırşehir taburu” olarak isimlendirmiştir. Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, Cümle Yayınları, Ankara, 2017, s. 106.

²⁵² Bu konudaki diğ er bir kaynak, bu birliğ in komutanıyla arkadaş olan Rahmi Apak'ın anlattıkları şöyledir. “...*Vak'ayı bana şöyle anlatmış tı: “Bizim birşeyden haberimiz yoktu. Ben, askerlerimin koğuşunun yanındaki odamda namaza durmuştum. Namaz esnasında bazı silah sesleri duydum ve hemen selam vererek namazı kesip dışarıya çıktığı m zaman bir subay yanıma geldi, haydi askeri koğuşlarına sok..”* Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 87.

²⁵³ Seyfettin, *age.*, s. 70.

²⁵⁴ Apak'a göre bu bir uşak taburu değ il, piyade bölüğüdür. Rahmi Apak, *age.*, s. 87.; İrt em'e göre bu tabur önceden Halaskar Zabitan grubu subaylarının idaresindeyken Enver Bey bu subayları değ iştirmiş ve bu değ iş ikliğ in de kimse farkına varmamıştır. Hatta baskın bu değ iş ikliğ in yapılmasını beklemek için planlanandan bir hafta geç hayata geçirilmiştir. İrt em, *age.*, s. 431-432.

²⁵⁵ Esatlı, *age.*, s. 368-369; Dönemin Dahiliye Nazırı Rey'in ifadeleri de bu düşüncüyü doğrular niteliktedir. Hatta Rey'e göre bu birlik baskın günü gizlice Bâbîâlî'den çıkarılmış tır. Yerine geçirilen kimseler dikkat çekmemek için asker kıyafeti giydirilmiş birtakım zavallılardır. Bu yüzden baskının, Bâbîâlinin korumasız kaldığı için mümkün olduğ unu ifade etmiştir. Rey, *age.*, s. 277-279.

yapan askerler de kaldırılacaktır.²⁵⁶ Bu iki görüşten hangisi geçerli olursa olsun neticede taburun baskıncılara karşı koymamasından meselenin önceden planlandığı açıktır. Aksi halde eylemin teşebbüsten ileriye gidemeyip, faillerinin de olay yerinde öldürülme ihtimali yüksektir.²⁵⁷

Bâbîâli Baskını hakkında kaynaklarda en ihtilaflı ve en çok bilgi kirliliğine sahip konulardan biri olan Bâbîâli'yi korumakla görevli bu birliğin baskındaki rolü olmuştur. Kimi kaynaklar bu askerlerin silah başı yaparak kapıyı kapatmaya dair teşebbüste bulunsalar da, Halil Bey'in onları ikna ettiğini,²⁵⁸ diğer bir kaynak bu tabur komutanının İttihatçı olması dolayısıyla mukabele etmediğini,²⁵⁹ bir başka kaynak ise Bâbîâli'de görevli polis baş komiseri elde edildiği için bahçede tüfek çattığını,²⁶⁰ bir diğer kaynak bu birliğin intizamlı bir şekilde, asker saflarının arkasında çavuşlarının gezindiğini,²⁶¹ bir başkası bu askerlerin Enver Bey'in önünde silahla durduklarını, Enver Bey'in bu askerlerin kumandanlarını yanına çağırıp kendisini hürriyet kahramanı olarak tanıttığını ve kısa bir konuşmanın ardından bu birliğin Bâbîâli'nin hemen karşısındaki Nallı Mescit önünde tüfek çatarak bekler halde kaldığını,²⁶² başka bir kaynak Enver ve Talat Beylerin entrikalarına kanan Nazım Paşa'nın Rosimbol Hüsnü'yü merkez tabur kumandanlığından azlettirdiğini, bu kişinin görevden alınmaması halinde baskını gerçekleştiremeyeceklerinden korktuklarını,²⁶³ bir diğeri bu birliğin başında uzun zamandır Enver Bey'in tavsiyesiyle o göreve getirilen ve İttihatçı olduğu bilinen Osman

²⁵⁶ Çavdar, *age.*, s.249.

²⁵⁷ Tansu'ya göre Nazım Paşa, silah seslerini duyduğu gibi dışarıya fevri bir şekilde fırlamayıp odasının penceresinden aşağıya doğru bu tabura emir verse meselenin gidişatı farklı bir seyir izleyebilecektir. Tansu, *age.*, s. 147; Bayar ise taburun Bâbîâli içinde bulunduğunu, Ömer Naci'nin bu taburdaki askerlere dönerek gömleğini koparak açtığını ve etkili bir konuşma yaptığını anlatmakta ve bu konuşma sonucu askerin müdahale etmediğini ifade etmektedir. Bayar, *age.*, s. 23.; "...Evlatlar. Elinizdeki silahları millet size kullanmak için vermiştir. Düşman Çatalca'dadır. Mübarek vatanı çiğneye çiğneye oraya kadar gelmiştir. Biz milli şerefi, milli namusu korumak, mukaddes aile yurdumuzu kurtarmak istiyoruz. Siz başka türlü düşünüyorsanız işte sinem açıktır. Ateş ediniz ..." Çavdar, *age.*, s. 73.

²⁵⁸ Tahsin Uzer, *age.*, s. 321.

²⁵⁹ Cemil Hakan Korkmaz, *age.*, s. 101.

²⁶⁰ Selahattin Çetiner, *age.*, s. 223.; bu söylemi birçok kaynak gibi hadiseyi bizzat yaşayanlardan olan Rıza Nur da doğrulamaktadır. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınevi, C. 2., İstanbul, s. 403.

²⁶¹ Yahya Kemal Beyatlı, *age.*, s. 104.

²⁶² Cemal Kutay, *age.*, s. 292.

²⁶³ Rıza Nur, *age.*, s. 405.

Bey adında bir yüzbaşı olduğunu,²⁶⁴ bir başka kaynak askerlerin koğuşlarından çıkmadıklarını²⁶⁵ bir diğeri ise taburun değiştirildiğini²⁶⁶ yazmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere baskının kaderini bütünüyle etkileyecek olan bu husus, yani Bâbîâli'yi korumakla görevli muhafız taburunun ne surette devre dışı bırakıldığı hususu muğlak kalmıştır. Elimizdeki tek hakikat; o veya bu sebeple de olsa baskını gerçekleştirenlerin bu birlikten bir müdahale görmediğidir.²⁶⁷

2.5. Baskının Başlaması

Bâbîâli Baskınının fiilen uygulanış süreci, yalnızca bir siyasi organizasyonun değil, aynı zamanda dönemin ruhunu ve İttihat ve Terakki'nin karar alma mekanizmalarındaki dönüşümü de yansıtmaktadır. Bâbîâli Baskınının örgütlenme safhası, İttihat ve Terakki'nin siyasal iktidarı doğrudan ele geçirme yönündeki kararlılığının açık bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte, Cemiyet'in karar alma yapısında da dikkat çekici bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. İttihat ve Terakki'nin ilk dönemlerinde daha geniş katılımlı, istişareye dayalı bir yapı söz konusuyken; zamanla bu yapı yerini, daha merkeziyetçi ve dar bir kadronun belirleyici olduğu bir mekanizmaya bırakmıştır. Bu dönüşüm, özellikle 1912 seçimleri sonrası siyasal ortamda belirginleşmiş; Bâbîâli Baskını gibi yüksek risk içeren eylemlerin planlanması ve icrasında, cemiyet içi geniş müzakerelerden çok, sınırlı sayıda etkili figürün iradesi belirginleşmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinin doğrudan müdahil olduğu Bâbîâli Baskınının organizasyon yapısı, aktörlerin rolleri ve kamuoyu üzerindeki etkisi dikkate alındığında, bu girişim yalnızca bir hükümet değişikliği çabası değil, aynı zamanda cemiyetin siyasal meşruiyet iddiasının sahadaki karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, aşağıda ayrıntılı biçimde incelenen gelişmeler, Bâbîâli Baskınının icrasına ilişkin dinamikleri açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir.

²⁶⁴ Kuran, *age.*, s. 390.; Kuran, Nazım Paşa'nın yaveri Nafiz Bey'e bu şahsın güvenilir olmadığını ifade ettiğini ancak Nafiz Bey'in "...Ne yapayım. Paşaya söz anlatmak mümkün olamıyor..." cevabını verdiğini yazmıştır. Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri, s. 587.; Kuran bu cevaptan yola çıkarak "...Bu ifadede Nazım Paşanın İttihadçılara müsamahakâr bulunduğu zannı hasıl olmakta idi..." demiştir. Kuran, *agm.* s. 610.

²⁶⁵ Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım*, DBY Yayınları, İstanbul, 2011, s. 399.

²⁶⁶ İlhan Bardakçı, "Hâlâ mı Akıllanamamak?", *Tarih ve Medeniyet*, Şubat 1997, S. 35, s. 44.

²⁶⁷ Ek 3.

2.5.1. Bâbîâli Önündeki Olaylar

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Ömer Naci kendisi dâhil İttihat ve Terakki'nin nitelikli isimleri, planlandığı gibi bu baskında aktif olarak görev almıştır.²⁶⁸ Baskın, bu isimlerin haricinde Nail Bey, İzmitli Mümtaz, Sapancalı Hakkı, Mustafa Necip, Doktor Abidin Bey gibi İttihat ve Terakki mensupları başta olmak üzere 20-30 kadar kişiyle başlamıştır.²⁶⁹

Hükümet darbesi, toplantıda planlandığı gibi 23 Ocak 1913 Perşembe²⁷⁰ (10 Kanunusani 1328)²⁷¹ günü puslu, soğuk, hafif yağmurlu bir öğleden sonra İttihat ve Terakki genel merkezi olan Nuru Osmaniye'deki Arif Paşa²⁷² konağından başlamıştır.²⁷³ Talat Bey, planın işlerliğini teftiş etmek üzere Sapancalı Hakkı ile Bâbîâli²⁷⁴ civarına vardıklarında gördükleri manzara karşısında şaşırılmışlardır.²⁷⁵ Zira planlandığı gibi gitmeyen hadise baskına katılacakların mevcudu olmuştur. Ortalıkta 40-50 kişi değil, sadece birkaç kişi²⁷⁶ vardır. Bu sebeple Hakkı Bey'e, Enver Bey'i, beklediği Menzil Müfettişliğinden²⁷⁷ çağırma görevi vermiştir. Enver'in gelişi beklenirken Mithat Şükrü, Yakup Cemil, Mustafa Necip ve Talat Bey'e katılmışlardır. Talat Bey de onlara Telgraf ve Telefon

²⁶⁸ Danişmend, *age.*, s. 399.

²⁶⁹ "...Hatta baskını izleyen günlerde Talat Bey 'Biz Kâmil Paşa Hükümeti'ni 17 kişi ile devirdik' demiştir..." Kuyaş, *agm.*, s. 25.; Sayı konusunda epeyce ihtilaf mevcuttur. Ancak kaynaklarda sayıyı belirten ifadelerin işin beyin takımı veya bina içerisine giren sayılı kişiyi mi yahut baskına katılan yekunu mu kastettikleri konusunda bir netlik bulunmamaktadır. Şayet burada dikkate alınması gereken bina içerisine giren kimseler ise kaynakların ortalaması bu sayıya yakındır. Örneğin Hakkı Paşa bu baskının sekiz on fedai ile yaptığını yazmaktadır. Hafız Hakkı Paşa, *age.*, s. 21.; "...O gün tesadüfen Bâb-ı Ali'nin önünden geçerken gördüğüm manzaraya göre Enver'in etrafındakiler 8-10 kişiden fazla değildi..." diye yazmıştır. İsmail Hami Danişmend, *age.*, s.399.; Olaya katılanlardan Kazım Nami ise bu sayıyı otuz kişi olarak nakletmiştir. Duru, *age.*, s. 54.; Kansu ise bu sayıyı otuz subay diye yazmıştır. Kansu, *age.*, s. 530.

²⁷⁰ Tokmakçıoğlu, genel kanaatin aksine Bâbîâli Baskınının 23 Ocak Cuma günü, Cuma namazı çıkışında gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Ancak, bilindiği üzere o dönemde Cuma, resmî tatil günüdür. Erdoğan Tokmakçıoğlu, *Osmanlı'da İsyânlar*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 336.

²⁷¹ Esatlı, *age.*, s. 319.

²⁷² Selahattin Çetiner, *age.*, s. 222.

²⁷³ Aynı gün saat 11:00'de Talat Bey, son bir çareyle notanın cevabının verilmesine saatler kala Kâmil Paşa'nın istifasını talep etmişse de paşa tarafından reddedilmiştir. Kansu, *age.*, s. 530.

²⁷⁴ Günümüzde İstanbul Valiliği olarak kullanılmaktadır.

²⁷⁵ Kuran, "...Talat Bey, arkasında tekbir getiren birkaç kişi olduğu halde, bir dar sokaktan çıkmış..." diye yazmıştır. Kuran, *age.*, s. 593.

²⁷⁶ Tansu, *age.*, s. 136.

²⁷⁷ Tansu, *age.*, s. 137.; Yalçın'a aktardıklarına göre Enver Bey burada değil, yakınlardaki bir kıraathanede beklemekteydi. Hatta bu bekleme sırasında sıkıntıyla eline aldığı kurşun kalemle gayri ihtiyari şekiller çizmeye başlamış ve bu şekiller Bonapart'ın resmi olarak nihayet bulmuştu. Hadiseyi kendisine aktaran Nadra isimli bir kadının bu resmi bir anı olarak sakladığını söylediğini ancak kendisinin söz konusu resmi görmediğini nakletmiştir Yalçın, *age.*, s. 277

İdaresi ile Beyoğlu Polis Karakolu'nun planlandığı gibi kendi kontrollerinde olduğunu bildirmiştir.²⁷⁸

Saat üçte²⁷⁹ Enver Bey beyaz bir atın²⁸⁰ üzerinde yokuşta yanında İzmitli Mümtaz ve Filibeli Hilmi olduğu halde görünmüştür.²⁸¹ Enver Bey, gördüğü yetersiz sayıdaki kalabalık üzerine şaşırarak "...Hani arkadaşlar nerede? Hani her şey hazırды..."²⁸² diye çıkıştıysa da artık geri dönmeyeceğini bildiği için Bâbîâli'ye doğru hareketine devam etmiştir.²⁸³ Ömer Naci kafilenin önüne geçmiş,²⁸⁴ "...Yaşasın millet!... Yaşasın İttihat ve Terakki! ..." diye bağırarak ilerlerken Bâbîâli merdivenlerinin önüne²⁸⁵ gelindiğinde

"...Vatandaşlar! Kâmil Paşa Hükümeti, Edirne'yi Bulgarlara bugün resmen terk ediyor. Şu dakikada Bâb-ı Ali'de notalar imzalanıyor. Büyük Türk Milleti bunu hiçbir zaman kabul etmeyecektir. İttihat ve Terakki buna ne pahasına olursa olsun izin vermeyecektir. Yaşasın Büyük Türk Milleti, yaşasın İttihat ve Terakki! ..." ²⁸⁶

"...İşte hürriyet mücahidi Enver Bey Babıâli'ye yürüyor; işte kapının önünde

²⁷⁸ Bayar, *age.*, s. 23.; İrtem, baskın esnasında mecliste bulunan Reşit Rey'in patlayan silah seslerinden dolayı merkez kumandanlığını arayarak polisi devreye sokmak istemişse de telefonların kesik olduğunu fark ettiklerinden söz etmektedir. İrtem, *age.*, s. 436.; Karay ise cemiyetin baskın öncesinde telefon santralini kendi üyesi olan memurlar aracılığıyla devre dışı bıraktığını yazmıştır. Karay, *age.*, s. 223.; Semiz ise hattı kesenin Telefoncu Ziya isimli bir şahıs olduğunu ve bu emri İttihat ve Terakki merkezinden aldığını yazmaktadır. Yaşar Semiz, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 147.; önceden planlandığı şekilde elde edilmiş polis memurlarıyla birlikte polis müdürlüğüne giren Sudi Bey, Polis Müdürü Cafer Bey'in makamına girdiklerini ve artık görevinin bittiğini, gidebileceğini söylediği sırada kendisinin silah kullanma eğiliminden olduğunu hissettiğinden zorluk çıkarmadan makamı terk ettiğini anlatmaktadır. Bu sırada saatin 15:00 olması tesadüf değildir zira aynı anda Bâbîâli'deki baskın başlamıştır. Kandemir, *a.g.m.*, s. 1405.

²⁷⁹ Şakir, *age.*, s. 790; Olay günü Alman Büyükelçiliği Birinci Dragoman'ı sıfatıyla Bâbîâli'de bulunan Dr. Weber bu saati doğrularak toplantı halinde olan kabinenin bu sırada ara verdiğinden söz etmektedir. Mustafa Çolak - Recep Karacakaya "Bâb-ı Âli'de Bulunan Alman Görevlilerin Yazıları Işığında Bâb-ı Âli Baskını", *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. Editör Mehmet Canatar, 21-23 Mart 2018, Yozgat, s. 1417-1429.

²⁸⁰ İttihat ve Terakki karşıtlığı ile bilinen Danişmend, bu atı "kötü beygir" diye tanımlamıştır. Danişmend, *age.*, s. 399.

²⁸¹ Dumont'a göre Enver Bey, bir askeri birliğin başında gelmiştir. Paul Dumont, *Bir İmparatorluğun Ölümü*, çev. Serdar Tanili, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 67; Çavuşoğlu bu isimlerin arasında Yüzbaşı Çankırılı Mehmet'in de bulunduğundan söz etmiştir. Şeref Çavuşoğlu, "Benim Gördüğüm Bâbîâli Baskını", *Yakın Tarihimiz*, C. 1., Yıl 1962, s. 196.

²⁸² Aydemir, *age.*, s. 384.

²⁸³ Yirmibeş kişilik bir kafile olduğu söylenmektedir. Kazım Nami Duru, *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1959, s. 54.

²⁸⁴ Kaynakların çoğu sadece Ömer Naci'den bahseder. Yalnızca Ahmet Cevat, İfhan Gazetesi'nin yazıhanesinden hadiseyi izlemekteyken "...bir hatip yüksek sesle nutuk söylüyordu..." diye yazmış ancak bu kişinin kim olduğuna dair bir isim belirtmemiştir. Emre, *age.*, s. 166.; diğer bir görüşe göre Bâbîâli kapısının iki köşesinden birinde Ömer Naci, diğerinde ise Ömer Seyfettin halkı galeyana getirecek konuşmalar yapmaktadırlar. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 222.

²⁸⁵ İrtem'e göre Nafia Nezaretinin merdivenleri. İrtem, *age.*, s. 434.

²⁸⁶ Kara, *age.*, s. 88-89.

arkadaşlarımız yüzlerce sivil ve resmi subay ellerinde tabanca içeri girmeye hazırlanıyor. Onlarla birlik olunuz. Bu acizler idaresine son veriniz...”²⁸⁷

Şair Yahya Kemal de hadiseye tanıklık etmiştir.²⁸⁸ Sağ elinde tuttuğu tabancayı sallayarak, sol eliyle de dizini yumruklayarak konuşan Ömer Naci'nin sesini duyan ve darbeden daha önceden haberdar olan İttihat ve Terakki mensupları planlandığı gibi eyleme başlamak üzere Bâbîâli önünde toplanmaya başlamış, bu kalabalığa ne olup bittiğini merak eden ahali de eklenince sayı çoğalmıştır.²⁸⁹

2.5.2. Darbecilerin Binaya Girişi ve Nazım Paşa'nın Öldürülmesi

Bunlar yaşanırken yavaş yavaş ilerleyen Enver Bey, kalabalığın²⁹⁰ içinden geçerek sadaret binasının önüne geldiğinde önceden planlandığı üzere Doktor Abidin Bey, avlunun demir parmaklıklı kapısını kapatmıştır.²⁹¹ Bu sırada padişahın irade-i seniyyesini tebliğ etmek üzere sadrazamın ofisinde bulunan mabeyin baş kâtibi Ali Fuat Türkgeldi, hadisenin bina içerisinden görünüşünü aktaran en önemli şahitlerindendir. Kendisi pencere önünde oturduğu için dışarıdan gelen seslerin dikkatini çekmesi üzerine başını çevirip kalabalığın²⁹² Bâbîâli'ye doğru geldiğini görünce Kâmil Paşa'ya; ellerinde bayraklar bulunan bir kalabalığın yaklaştığını, bugün miting olup olmadığını sorunca sadrazam dışarı bakmaya dahi gerek görmeden “hayır” cevabını vermiştir. Hadisenin devamını şöyle nakleder;

²⁸⁷ Bayar, age., s. 23.

²⁸⁸ “...Ömer Naci yırtık bir sesle bağıırıyordu: "Askerrr! Askerrr! Siz! Siz! Askerrr!" ne söylediği anlaşılamıyordu. Bir ihtilal anında insanlar bambaşka birer mahluk oluyorlar. Ömrümün bir zamanını beraber geçirdiğim Ömer Naci'yi o anda tanıyamıyordum...” Tevetoğlu, age., s. 147.

²⁸⁹ Enver Bey'in eşi Naciye Sultan Bâbîâli Baskını “nümayiş” olarak tanımlamıştır. Gazi Aşıroğlu, *Enver Paşa'nın Eşi Naciye Sultan'ın Hatıraları Acı Zamanlar*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 37.

²⁹⁰ Hadiseyi yaşayanlardan Süleyman Tefvik, bu kalabalığı “...Kapının önünde, Babiâli önünde birkaç bin kişi vardı. Talat ve Enver Beylerle yüz binlerce kişi içeriye girmiş sadaret dairesini sofasını doldurmuşlardı...” şeklinde ifade etmişse de gerek Bâbîâli Baskını resmeden illüstrasyonlarda gerekse yerinde yaptığımız incelemeden anlaşıldığı üzere bu sofanın yüz kişiyi bile alabileceği şüphelidir. Tefvik, age, s. 327.; Bir başka kaynakta ise Enver Bey'in atından indiği sırada görevlilerin dışında kimsenin içeriye girmemesini emretmiştir. Ahmet Cevat Emre, age., s. 166.

²⁹¹ Esatlı, age., s. 326.; İrtem “...Bâb-ı Âli önünde atından inen Enver Bey tereddüt caiz olmayacağını hemen kestirerek verdiği bir işaretle hazır bulunan İttihadçılara dış kapıyı tutturdu...” diye yazmaktaysa da buradaki binanın dış kapısı mı yoksa avlu kapısı mı olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. İrtem, age., s. 435.

²⁹² Mehmet Tefvik Bey vakanın cereyan ettiği saatlerde Bâbîâli önünden geçtiği sırada olaya şahit olmuş ve bu güruhu “...Babiâli'nin önü büyük bir kalabalıkla hınca hınç doluydu...” şeklinde ifade etmiştir; Mehmet Tefvik Birgen, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1993, s. 68.; Adivar bu sayıyı üç yüz kişi olarak yazmış ve bunu bir baskın değil de Kâmil Paşa'ya istifa teklifi olarak yazmıştır. Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 195.

“...Fakat gittikçe gürültü artıyordu. Başımı çeviripte baktığımda “içeriye girmek üzere parmaklıklara tırmanıyorlar efendim, parmaklıklardan aşıyorlar” deyince “Haber veriniz de kapıları kapasınlar” dedi. Düşündüm ki bunların erbâb-ı kıyam olduklarına şüphe yok; iptida Sadr-ı âzamin odasına hücum edecekleri de muhakkak; şu hâlde durmak nefsimce büyük tehlikeyi mûcib. Hemen haber vermek bahanesiyle odadan çıktım, aradaki odada kapı ağaları ve hademeler toplanıp “bu başımıza gelenler nedir!” diye ağlaşıyorlardı...”²⁹³

Hadisenin tanıklarından Celal Bayar bu esnada binanın girişinde gelişen olayları şöyle nakletmiştir;

“...Bundan sonra Enver Bey yanında Yakup Cemil, Mümtaz, Sapançalı Hakkı, Mustafa Necip, Hilmi Beyler olduğu halde Sadaret Dairesine doğru yürümeye başladı. Yakup Cemil ile Hakkı, Sadaret Odası ile Vekiller Meclisi odasının ve salonunun kapısını tutacaklar, Talat²⁹⁴ ve Enver Beylerle diğer ihtilalcilerin serbestçe içeriye girmelerini sağlayacaklardı...”²⁹⁵

Enver Bey’e refakat eden Hakkı Bey, bina içerisine girdiklerinde iç kapıda²⁹⁶ bulunan iki askere hitaben “Selam dur!” diye emir verince, bir asker refleksiyle ne olup bittiğini sorgulayamadan emre uyarak yolu açmış bulunmuşlardır.²⁹⁷ Sofadan gelen seslere ilk tepki veren kimse Sadaret Yaveri Nafiz Bey olmuştur.²⁹⁸ Bu yaver odasında bir misafiri

²⁹³ Türkgeldi, *age.*, s. 87.

²⁹⁴ Afyoncu, Talat Bey’in bu gruptan daha önce sadaret binasına girmiş olduğunu beyan etmektedir. Erhan Afyoncu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Darbeler ve İsyanlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 167.; Tokmakçioğlu da Talat Bey’in binaya yalnız değil, beraberinde beş on subay ile önceden geldiğini zikretmektedir. Tokmakçioğlu, *age.*, s. 336.; Hadisenin yaşayan tanıklarından Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ise içeridekilerin 20-30 kişi olduğunu nakleder. Cemaleddin Efendi, *age.*, s. 116.; Hadisenin bir başka tanığı olan Danişmend’de dışarıdaki kalabalığın arasında Talat Bey’in bulunmadığını yazmıştır. Danişmend, *age.*, s. 399.

²⁹⁵ Bayar, *age.*, s. 23. İçeriye Enver Bey, Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Hilmi, Sapançalı Hakkı Bey, Talat, Midhat Şükrü Beyler girmiştir. İrtem, *age.*, s. 435.

²⁹⁶ Çavuşoğlu’na göre de Enver Bey, Bâbiâli’ye arka kapıdan girmiştir. Çavuşoğlu, *agm.*, s. 196.

²⁹⁷ Çavdar, *age.*, s. 250. Bayar’a göre ise bu askerler Hakkı Bey’in sivil giyinmiş bir subay olduğu zannıyla hareket ederek emre itaat etmişlerdir. Bayar, *age.*, s. 24.; Bardakçı ise Enver Bey’in bir mektubunu referans göstererek; “...Babiali muhafızlarının ateş etmek için tüfeklerini doldurduklarını gördüğümde de ellerim titremiyordu. Onları durdurmak için tek bir emrim yetti ve beni selamlayarak geçmeme izin verdiler...” diye yazmıştır. Ancak burada kapıdaki nöbetçiler mi yoksa Bâbiâli’yi korumakla görevli olan askerlerin mi kastedildiği belirsizdir. Bu konudaki genel kanaat kapıdaki nöbetçilere emri verenin Hakkı Bey olduğu yönündedir. Murat Bardakçı, *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 117.

²⁹⁸ Nafiz ve Tevfik Beylerin ilk tepkiyi veren ve öldürülenler arasında yer alması İttihat ve Terakki ile husumeti belirgin olan Halaskar Zabitan üyeleri olmalarından olsa gerektir. Cemil Hakan Korkmaz, *İttihat ve Terakki*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 101.; Birçok kaynak Bâbiâli Baskınında ilk vurulan isim olarak Nafiz Bey’i zikretse de Şeyhülislam Cemalettin Efendi’nin sivil kıyafetli bir komiser korumasının silahını ateşlemeye fırsat bulamadan öldürüldüğünden de bahsedilmiştir. Selahattin Çetiner, *age.* s. 223-224.; Fortna, Kuşçubaşı Eşref’e dayandırarak naklettiğine göre Bâbiâli Baskını sırasında ilk ateşi açan Sapançalı Hakkı’dır ve olay anında sarhoştur. Benjamin C. Fortna, *Kuşçubaşı Eşref*, Timaş Yayınları, çev., Selçuk Uygur, İstanbul, 2017, s. 135.

ile çay içmekte iken seslere²⁹⁹ dikkat kesilmiş, akabinde çekmecesinden aldığı tabanca ile dışarı çıkmıştır.³⁰⁰ Çıktığı gibi de bir kurşunla yaralanarak yere düşmüştür. Ancak odasına çekilmeyi başarabilen Nafiz Bey, kendisini takip ederek odasına giren Mustafa Necip'i tabancasıyla öldürmüştür. Kısa süre sonra kendisi de ölmüştür.³⁰¹ Çok geçmeden Nazım Paşa'nın yaveri Kıbrıslı Tevfik Bey'de aynı sebeple dışarıya çıkınca kurşunlara hedef olmuş ve hayatını kaybetmiştir.³⁰² Şeyhülislam muhafızı Ödemişli Celal,³⁰³ yine yaverlerden Kıbrıslı Şevket Bey³⁰⁴ de bu hengamede öldürülmüştür Bina içerisinde yükselen insan seslerine, ateş alan tabanca sesleri ile kırılan cam sesleri eşlik etmektedir.³⁰⁵ Bu seslerden dolayı korkuya kapılan dahiliye, adliye ve maliye nazırları korkudan masa altlarına,³⁰⁶ Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ise can korkusuyla odunluğa saklanmış,³⁰⁷ Dâhiliye Nazırı Reşit Bey, Evkaf Nazırı Ziya Paşa ve Bahriye Nazır vekili Ferik Rüstem Paşa ise toplantı salonunda bekleyiş içine girmişlerdir.³⁰⁸

²⁹⁹ Dışarıdaki kalabalıktan tekbir sesleri de geldiğinden söz edilmektedir. Cemal Kutay, *age.*, s. 291.

³⁰⁰ Çavuşoğlu, Nafiz Bey'in odasından elinde tabancası ile fırlatarak Enver Bey'e doğru koştuğunu, Mustafa Necip'in Enver'i korumak için ateş ettiğini nakletmektedir. Çavuşoğlu, *agm.*, s. 196.

³⁰¹ Tansu, *age.*, s. 139-140.; Kansu, bilinenin aksine bir görüşle Nafiz Bey'in, Nazım Paşa'nın katilini öldürdükten sonra öldüğünü yazmaktadır. Kansu, *age.*, s. 530; Ayrıca Bayar, bu iki kişinin karşılıklı mukatelesinde önceden varolan İttihatçı-Halaskar husumetinin yattığını, Nafiz Bey'i paşanın yaveri unvanından ziyade "komitacı subay" sıfatıyla ön plana çıkartmıştır. Bayar, *age.*, s. 24-25.; Hadisenin görgü tanıklarından olan Bleda ise Mustafa Necip'in Nazım Paşa'nın yaveri tarafından vurulduktan sonra tabancasını ancak çıkarabildiğini, fakat ateşleyememiş olduğunu, hatta bu tabancanın da hatıra olarak kendisince alınıp saklandığından söz etmiştir. Bleda, *age.*, s. 75.; bu cinayetle ilgili diğer bir anekdot da şöyledir; "...Yine hâdisede bulunan, Cafer'den dinledim; Yakup Cemil arkadaşı Mustafa Necip'in uzanmış cenazesine bakarak: Cafer! Bak demiş, ayakkabıları yeni, al ziyan olmasın, giyersin..." Amca, *age.*, s. 128.; Ref'i Cevad Bey ise "...yaveran odasında bıçakla şehit edilen Nafiz Bey cankurtaran yok mu diye bağırdığında dışarıda bir gulgule yükseliyordu..." diye yazmıştır. Ref'i Cevad Ulunay, "Felakete Girdiğimiz Gün", *Alemdar Gazetesi*, 24 Kanun-ı Sani 1919, s. 1.; Bâbüâli Baskını yaşayan Çavuşoğlu'na göre Nafiz Bey yaralı olmasına rağmen koltuğuna oturmayı başarmış, Mustafa Necip de ölmediğini görünce silahını tekrar ateşlemişse de isabet ettirememiş, bu sırada can havliyle silahını ateşlemeyi başaran Nafiz Bey Mustafa Necip'i başından vurarak öldürmüştür. Çavuşoğlu, *agm.*, s. 196.; Uzer'e göre ise Tevfik ve Nafiz Beyler ilk ateşi Enver, Halil, Mustafa Necip, Yakup Cemil ve Hüsrev Bey'lere açmışlardır. Uzer, *age.*, s. 322.

³⁰² Esatlı, *age.*, s. 328.

³⁰³ Kandemir, *a.g.m.*, s. 1405.

³⁰⁴ Aydemir, *age.*, s. 286.

³⁰⁵ Dehşet havasını artırmak için olsa gerektir. Türkgeldi, *age.*, s. 88.; Ali Haydar Midhat, bu sesler üzerine vükeladan bazı kimselerin korkudan dolaplara girerek saklandıklarını yazmaktadır. Ali Haydar Mithat, "Mithat Paşa'nın Oğlunun Hatıraları", *Tan Gazetesi*, 31 Ocak 1938, s. 2.

³⁰⁶ Tevfik bu bilgiyi baskından birkaç gün sonra Meclis-i Vükela Baş Odacısı Ali Efendi'den işittiğini yazmaktadır. Tevfik, *age.*, s. 399.

³⁰⁷ Danişmend, *age.*, s. 399.; bir rivayete göre de odunluktan çıktıktan sonra sarığında hayli örümcek ağı görülmüştü. İrtem, *age.*, s. 437.; Rıza Nur'un anlatımına göre Cemaleddin Efendi odunluğa değil, tuvalete saklanmıştır. Rıza Nur, *age.*, s. 404.; Cemaleddin Efendi ise hatıratında baskın gününü kaleme almasına rağmen olan bitenle ilgili yok denecek kadar az bilgi vermektedir.

³⁰⁸ Tokmakçioğlu, *age.*, s. 337.; Reşit Rey, o sırada Nazım Paşa'nın da meclis salonunda kendileriyle birlikte bulunduğunu, akabinde silah seslerine bakmak üzere dışarı çıktığını söylemektedir. Hatta iddiasına

Danişmend'e göre hadise şöyle devam etmiştir;

“...Sadaret dairesi kapısında duran iki nöbetçi neferini ve isimleri malum olmayan diğer altı kişiyi derhal vurup öldürmüşlerdir. Kendilerinden de Cem'iyyet murahaslarından ve eski mülazımlardan Mustafa Necib Bey isminde biri öldürülmüştür; dış-sofa mücadelesinde netice olarak on bir kişi telef olduktan sonra başlarında Tal'at'la Enver bulunan çeteciler iç-sofaya dalarken kapıdaki sivil polis komiseri Celal Efendi'yi öldürdükleri sırada Harbiye nazırı Nazım Paşa ile karşılaşmışlardır...”³⁰⁹

Müellifin bahsettiği gibi dışarıdan yükselen bu seslere kayıtsız kalamayan Nazım Paşa makamından hışımla çıkarak,³¹⁰ sadaret odasından iç sofaya açılan kapı önündeki masanın yanına³¹¹ kadar gelmiş ve Enver Bey'in karşısına çıkarak “...Ne var? Nedir bu? Haddinizi bilmiyorsunuz, münasebetsizlik ediyorsunuz! ...”³¹² diye çıkmıştır. Tekdir ve tahkir amacı taşıyan³¹³ bu çıkışa rağmen Enver Bey de asker olduğundan, kendisinin üstü olan Nazım Paşa'yı asker selamıyla selamlayıp, esas duruşla karşılayarak konuşmaya başladığı sırada³¹⁴ Yakup Cemil,³¹⁵ ani bir hareketle paşayı arkasından doğru uzattığı

göre Nazım Paşa kendisini baskının gerçekleşebileceği ihtimaline karşı müteakip defalar uyarın Rey ile anlığına göz göze geldiğini ve kendisine hicap ve ıstırapla baktığını da eklemiştir. Rey, *age.* s. 275.

³⁰⁹ Danişmend, *age.*, s. 399-400.; Şakir'e göre Bâbîâlî Baskını, Nazım Paşa'nın beklediği bir keyfiyetti. Ziya Şakir, *Talat, Enver, Cemal Paşalar*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.; Rey ise Nazım Paşa'nın bu hadisede bir kastı olmadığını düşünmektedir. Rey, *age.*, s. 261.; “...*Talat Bey önce Nazım Paşa'nın desteğini kazanmaya çalıştı. Ancak Paşa İttihatçılara çok büyük bir güvensizlik duyduğu için hiçbir komploya ortak olmak istemedi...*” Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 343.

³¹⁰ Paşanın elleri cebinde, muhtemelen de buradan silahının kabzasına uzanmış haldeydi. Tansu, *age.*, s. 141.; Kuyaş, hadisenin 15:05 de yaşandığını yazmaktadır. Ahmet Kuyaş, *agm.*, s. 34; Dışarıdan gelen silah sesleri üzerine Nazım Paşa'nın tedbirsizce odasından çıkmış olması pek olası değildir. Zira hem askeri hem insani bir refleksle tabancasını eline alması hem de horozunu kaldırarak atışa hazır hale getirmesi ihtimali daha makuldür. Ancak olan bitenden haberi olmadığı intibasını vermek için silahsız çıkması da aklın kabul edebileceği düşüncelerden biridir. Paşanın nihayetinde canına kastetmeyi düşündüklerinden emin olmadığı kalabalık bir topluluğa karşı tek başına silah çekmeyi düşünmesi de soğukkanlılıkla bağdaşmayacak bir tavır olacağı düşünülse de paşanın böyle bir ortamda soğukkanlılığını koruyamayabileceği de bir hakikattir; Uzer ise Nazım Paşa'nın kendi odasından değil vükela odasından çıkıp salona varmadan ve dolayısıyla da bir şey söyleyemeden öldürüldüğünü yazmaktadır. Uzer, *age.*, s. 322.

³¹¹ İrtem, *age.*, s. 437.

³¹² Birçok kaynakta bu ifade farklılık göstermektedir. Ekseri görüş bu minvaldeki ifadeler olmakla birlikte birkaç kaynakta “...*Pezevenkler, siz beni aldattınız! Bana verdiğiniz söz böyle miydi?..*” şeklindedir. Kuran, *age.*, s. 588.; “...*Ne oluyor? Aklınızca sadareti mi basmaya geldiniz. Haddinizi biliniz!..*” Çavdar, *age.*, s. 73.; “...*Nedir bu rezalet!..*” Çavuşoğlu, *agm.*, s. 196.; “...*Sen siyasetle uğraşmayacağına dair bana şahsi ve askeri şerefine üzerine yemin etmemiş miydin?..*” diyerek Enver Bey'e çıkmıştır. Yılmaz Öztuna ve Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987, s. 32.

³¹³ Bayar, *age.*, s. 25.

³¹⁴ Tevfik, paşanın dışarıdakilere ne istediklerini sormak için odasından çıktığı esnada öldürüldüğünü yazmaktadır. Tevfik, *age.*, s. 399.

³¹⁵ Tahsin Uzer bu anı resmederken “Deli Yakup Cemil” ifadesini kullanmıştır. Tahsin Uzer, *age.*, s. 322; Yalçın, bu ifadeyi destekleyen bir anısını nakletmektedir. Bir gün Tanin Gazetesi'nde Babanzade ile

tabancasıyla şakağından³¹⁶ vurarak kanlar içerisinde yere devirmiştir.³¹⁷ Bu atış bilinçli veya hesapsız da olsa çok hassas bir atıştır zira mermi, paşanın sağında bulunan Sapançalı Hakkı'nın birkaç milimetre yakınından geçmiştir.³¹⁸ Bu sırada orada bulunanlar derin bir şaşkınlık ve heyecan yaşamışlar ve Enver Paşa hayretler içerisinde "...Ne yaptın Yakup, bu cinayete ne lüzum vardı?..."³¹⁹ diye sorunca "...Bu adamlara başka türlü laf anlatılmaz ki!..."³²⁰ cevabını almıştır. Bu cevap üzerine iyice gerilen ortamda bulunan Talat Bey "...Bir tabancanın daha patladığını duyarsam burayı terk ederim..." diyerek durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir.³²¹ Bu ifade ile ortamda yaşanan gerilimin yükü hafiflemiş, sükûnet hâkim olmuştur.³²²

otururlarken Yakup Cemil, Trablusgarp'ta yanına gelen bir subaydan casus olabileceği gerekçesiyle şüphelenip bu şüpheyle de o subayı öldürdüğünü anlatmıştır. Şöyle devam eder "...Yakup Cemil! çıktıkten sonra Hakkı ile gene bakıştık ve sonra dillerimiz söküldü. Ölen bir tahta kurusu olsa bu kadar soğuk, ilgisiz ve doğal biçimde anlatılamazdı. Oysa Yakup Cemil, belki de yurt aşkıyla yüreği dolu bir halde, bin türlü zahmete ve tehlikeye katlanarak düşmana karşı savaşa gelmiş bir silah arkadaşım, salt bir kuruntu ve şüphe üzerine, duraksamadan öldürmüştü..." Yalçın, age., s. 233-234.; Hasan Amca bu meseleyi Hüseyin Kadri'den nakille şöyle anlatmaktadır "...Nazım Paşa çıkmış: - Nedir bu rezalet? Bana böyle mi söz verdiniz .. Diye yüksek sesle bağırmaya 'başlamış, Yakup Cemil, Kadri Bey'e sormuş : - Bu adam kim - Nazım Paşa! Demeye kalmamış, Yakup Cemil tabancasını çekmiş, paşa'nın şakağına yapıştırmış kurşunu ..." Amca, age., s. 122.

³¹⁶ Tevfik'e göre kalbinden. Tevfik, age., s. 399.

³¹⁷ Esatlı, age., s. 330.; Bayar, age., s. 25. Akşin, bu cinayetin fevri bir tavırla değil, cemiyete mensup bir grup subayca paşayı cezalandırmak için önceden kararlaştırılmış olabileceğini ifade eder. Sina Akşin, age., s. 209.; "...Onlar Bâbiâli'yi basmayı, Nâzım Paşa'yı öldürmek için değil, Kâmil Paşa'yı çekilmeye zorlamak için düşünmüşlerdi..." Amca, age., s. 126.; Sadrazam olan Kâmil Paşa için silah tehdidiyle istifa ettirmeyi düşünen İttihatçıların aynı şeyi Harbiye Nazırı için düşünmemiş olması beklenemez, o yüzden bu ihtimal de kanaatimizce mümkün görünmektedir; Bir diğer görüşe göre ise Nazım Paşa, Bâbiâli Baskını sırasında yaşanan "arbede" sonucunda öldürülmüştür. Lütfü Simavi, *Sultan Mehmet Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2007, s. 273.

³¹⁸ Sapançalı Hakkı daha sonra bu hadiseden bahsederken "o günden beri bedava yaşadık" demektedir. Tansu, age., s. 142.; "The Sphere Gazetesi'nin İngiltere'den gönderdiği temsilcisi Henry Marriott Paget'in bu olay sırasında Bâbiâli'de bulunduğundan olan bitene şahit olmuş ve sonrasında resmetmiştir. Ancak resim incelendiğinde olay anını değil, hadiseyi ana hatlarıyla bir kareye sığdırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü Nazım Paşa'yı vuran Yakup Cemil'in önce Nazım Paşa'yı vurduğu ve paşa yere düşerken namıyus paşanın korumalarına doğrulttuğu görülmektedir ki bu durum genel anlatının dışındaki marjinal söylemlere dahi uygun düşmemektedir. Hakan Şallı, *Balkan Savaşlarında Bürokrasi Basın ve Kamuoyu*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2021, s. 58., Ek 6.

³¹⁹ Kutay bu ifadeyi "...Biz buraya kimseyi öldürmek için gelmedik, nasıl yaparsın bunu..." şeklinde yazmıştır. Yakup Cemil de paşanın elini silahına attığını eğer kendisi önce davranmasa kendisinin öldürüleceğini söyleyerek savunmuştur. Kutay, age., s. 293

³²⁰ Kara, age., s. 91.; bir rivayete göre de bu cümlelerin sonunda Yakup Cemil, paşanın cansız bedenine bir kurşun daha sıkmıştır. Tahsin Uzer, age., s. 322.; Rıza Nur "...hatta sonradan işittiğime göre Nazım yıkılınca Talat ayağı ile kafasına vurmuş, bir kurşun da o sıkmış..." diye yazsa da bu düşünce kendisine de makul gelmemiş olsa gerektir ki cümleyi "bilmem ne derece doğrudur" diyerek bitirmiştir. Rıza Nur, age., s. 405.

³²¹ Bleda, s. 75.; diğer bir rivayete göre ise Talat Bey'in şaşkınlıktan donakalan arkadaşlarına hitaben; "Olan oldu, tereddüdün sırası değil, çabuk içeri girelim ve Kâmil Paşa'nın istifasını alalım!" dediği nakledilmektedir. Tevetoğlu, age., s. 158.

³²² İddiaya göre Nazım Paşa'nın ölümünün ardından İstanbul Merkez Kumandan Muavini Binbaşı Saip Bey, İstanbul Muhafız Kumandanı Memduh Paşa'nın huzuruna çıkıp, "...Efendim, devriyeleri artıralım mı?" sorusu üzerine, Memduh Paşa öfkelenerek küfretmiş, akabinde "Ulan, herif (Nazım Paşa) öldükten

Nazım Paşa'nın öldürülmesi hadisesi büyük önem taşıdığı için birçok kaynakta karşımıza çıkmıştır. Genel kanaat yukarıda ifade ettiğimiz şekilde gerçekleşmiş olsa da hadiseyi ve dönemi anlatan önemli müelliflerden olan Ziya Şakir, bu olayı daha farklı bir şekilde nakletmektedir: İttihat ve Terakki, Nazım Paşa'ya baskından kısa bir süre önce sadaret teklif etmiş olduğu için paşa zaten böyle bir darbeyi bekliyordu.³²³ Bu sebepten dolayı darbecileri bina içerisinde gördüğünde durumu kavramış, onları sükûnet ve tebessümle karşılayarak sohbet etmeye başlamıştı. Darbecilerden itidalli davranmalarını istemiş, Talat ve Enver Beyler de bu güvenceyi kendisine vermiştir. Ancak bu sırada patlayan silah sesleri üzerine pusuya düşürüldüğü zannıyla nefis-i müdafaa için silahına davranınca Yakup Cemil, Nazım Paşa'nın bu hareketini arkadaşlarının canına kastettiği şeklinde yorumlamış ve tabancasını paşanın göğsüne doğru çevirerek tetiğe basmıştır.³²⁴ Bu bilgiler ışığında şartlar ve hadisenin cereyanı göz önüne alındığında Nazım Paşa'nın planlanarak öldürüldüğüne dair bir fikir oluşmamaktadır.

Bu konudaki en büyük ihtilâflardan biri de Nazım Paşa'nın böyle bir baskının gerçekleşeceğinden haberi olup olmadığı³²⁵ ve bu baskına pasif kalarak katılıp

sonra mı devriyeleri artıracaksın, yıkıl karşımdan...” diye karşılık vermiştir. Hikmet Çiçek, age., s. 115.; İrtem'e göre Saip Bey bu diyalogun ardından Bâbüâli binasının alt katındaki bir odaya kapatılmıştır. İrtem, age., s. 444.

³²³ Bu konudaki iddialar hiç de yabana atılacak sayıda değildir. Aksini iddia edenler olduğu gibi ikisinin arasında bir yorum da gelmiştir. İbrahim Hakkı Paşa'nın damadı olan Hasan Cemil Çambel, Nazım Paşa'ya memleketin içinde bulunduğu durumdan dolayı Talat Bey ile görüşmesini teklif etmiş, Talat Bey ile bir randevu oluşturulmuşsa da Talat Bey icabet etmemiştir. Hasan Cemil Çambel, *Makaleler Hatıralar*, Türk Tarih Kurumu, 1964, Ankara, s. 112.

³²⁴ Ziya, age., s. 792-793.; Ayrıca Paşanın Bâbüâli Baskını öncesinde İttihat ve Terakki ile ilişkilerine dair Talat Paşa'nın kendi el yazısıyla kaleme aldığı mektup için bkz Şevket Süreyya Aydemir. Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, c. 3, İstanbul, 1985, s. 55.

³²⁵ Hocaoglu'nun “Nazım Paşa'nın zaten darbe faaliyetlerinden haberdar olmaması mümkün değildi, çünkü kendisi de bu planın parçasıydı, darbeden sonra sadaretin başına getirileceğine inanıyordu” minvalindeki ifadesi dikkat çekicidir. Hocaoglu, age., s. 274.; bu görüşü destekleyen bir ifade de şöyledir “...Görüldüğü kadarıyla Nazım Paşa ve Enver Paşa arasında bir yakınlaşma hatta bir ittifak oluşmuştu. Enver Paşa 10 Ocak 1913'te kaleme aldığı bir mektupta ülkenin güçlü bir hükümete ihtiyacı olduğunu ve Nazım Paşa'nın mevcut hükümet içindeki en enerjik isim olduğunu yazmıştı...” Korkmaz, age., s. 369.; İttihat ve Terakki ile Nazım Paşa'nın bir ittifak arayışına dair Enver Bey'in bahse konu mektubu dışında kesin bir kanaat oluşturulamamıştır. Ancak ülkenin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde gerek İttihat ve Terakki'nin amaçlarına hizmet edeceğini düşünerek kendisinden istifade amacıyla bir yakınlaşma olabileceği gibi Kâmil Paşa ve kabinesi ile iyi geçinemeyen Nazım Paşa için de İttihat ve Terakki ile makul bir seçenek olabilir.

katılmadığıdır.³²⁶ Dönemin Dâhiliye Nazırı Reşit Rey, İstanbul Muhafızlığı³²⁷ görevini sürdüren Memduh Paşa okuma yazma bilmeyecek kadar cahil, sağır ve ehliyetsiz olduğundan bu görevde kalmasının güvenlik açısından zafiyet oluşturduğu gerekçesiyle görevden azlini istemiş, sadrazam bu konuda ikna edilmiş olmasına rağmen Nazım Paşa'nın bu tayine karşı çıkma konusunda ısrarcı olmasının baskından haberi olduğu düşüncesini de oluşturabilmektedir.³²⁸

Kafaları karıştıran bir diğer ifade de Tansu'nun;

“...İşte Enver ve arkadaşları, iste Talat Bey ve Merkez-i Umumi azaları, Nazım Paşa'da keşfettikleri bu zaafıtan azami istifade yollarını bulmuşlar.³²⁹ Babıali Baskını'nı rahat rahat hazırlayabilmişler ve Nazım Paşa'nın askeri tedbirler almaması için onu pohpohlamaktan, onu yarının şefi telakki etmekten yorulmamışlardı. Yoksa bir hükümet baskını bizzat hükümetin içinde kavşak noktalarını ellerinde tutanların yardımı olmadan mevkii fiile konamaz, kolaylıkla tahakkuk edemezdi...”³³⁰ cümleleridir.

³²⁶ Bu konudan Rey şöyle bahsetmektedir; “...Sonra işittim ki Memduh Paşa, o günkü acizliği ve korkaklığını, belki de hıyanetini örtmek için, “Nazım Paşa, Babıâli’yi zapt ederek sadarete geçmeyi düşünüyordu; bana da o taraflarda gürültü işitirsen hiçbir harekette bulunma, diye tembih etmişti ” diyormuş!”. Rey, *age.*, s. 244.

³²⁷ İddiaya göre İstanbul Muhafızlığı erkanı harbiye reisi Kazım Bey ittihatçıdır ve Nazım Paşa'nın ıskatına teşebbüs edileceğini bilmektedir. Sapançalı Hakkı Bey de Kazım Bey'den Memduh Paşa'nın bu teşebbüsü önleyecek tedbirler almasına izin vermemesini istemiştir. İrtem, *age.*, s. 444.

³²⁸ Dönemin Dahiliye Nazırı Reşit Rey, İstanbul muhafızı Memduh Paşa'nın okuma yazma bilmeyenler kadar cahil ve sağır olduğundan dolayı görevden alınıp, yerine bu görevi üstlenecek donanıma sahip olduğunu söylediği Müşir Fuat Paşa'nın atanmasını istemiş hatta bunun için Nazım Paşa'ya müracaat etmişse de paşa bu değişikliğe mevcut muhafızın güvenilir olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Muhafızlığın Fuat Paşa'ya verilmesi için sadareten Harbiye nezaretine yazı dahi yazılmışsa da kesin ret cevabı verilmiştir. Rey, *age.*, s. 241-242. Bu belge Osmanlı Arşivi'nde araştırılmış ancak maalesef belgeye ulaşmak mümkün olmamıştır.

³²⁹ Bir başka kaynak Alman gazeteci Feldmann'ın anlatısını referans göstererek 26 Aralık'ta Enver ve Talat Beyler Nazım Paşa ile gün içerisinde ayrı ayrı görüşüğünü nakletmiştir. Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 267.; Bu konuda Korkmaz, “...Nihayet Nazım Paşa Talat Bey ile görüşmeye ve bir anlamda pazarlığa başladı. Buna göre görüşmelerde ilk olarak Nazım Paşa'ya sadrazamlık teklif edilirken, kurulması planlanan hükümetin de ağırlıklı olarak ittihatçılardan oluşması yönünde karar alındı. Diğer yandan Cemal Bey'in menzil müfettişi Enver Bey'in de kurmay başkanı olarak atanması konusunda mutabakata varılmıştı...” diye yazmaktadır. Korkmaz, *age.*, s. 100.

³³⁰ Tansu, *age.*, s. 170.; Kuran'a göre Bâbîali Baskınına Enver Bey'i Trablus'tan getirip Erkan-ı Harbiye reisi, Cemal Bey'i ise Menzil müfettişi yapmaya Nazım Paşa sebep olmuştur. Kuran, *age.*, s.562.; Uzer de Nazım Paşa'nın Bâbîali Baskınının kararının alındığını iddia ettiği 4 Aralık gününü kastederek “...O akşam Cemal Azmi Bey'le Beyoğlunda Tokatlıyan Otel'i'ne gittik. Biz orada iken Talât (Paşa), Cemal (Paşa) ve Mithat Şükrü Bey'ler geldiler. Bu sırada Harbiye Nazırı Nâzım Paşa otelin hususî bir odasında içki ve zevk âleminde bulunuyormuş. Talât Bey bir kart yolladı ve sonra yanına giderek, kendisiyle uzun süren bir konuşma yaptı. . . Dönüşünde Nâzım Paşa'nın düzenlenen plândan hiç haberi olmadığını belirtti...” diye yazmıştır. Uzer, *age.*, s. 319-320.

Paşa'nın olay esnasında odasından dışarıya çıkarak "böyle mi konuşmuştuk" manasına gelen cümleleri, kendisine gerçekten sadrazamlık teklif edildiğine, bu sebeple baskından haberdar olduğuna dair oluşan kanaati güçlendirmektedir. Rivayete göre Sait Halim Bey, pek yakın ilişki içerisinde olduğu Harbiye Nazırına "...Şayet başımıza geçer, bir kabine kurarsanız, memleketi kurtarmış ve ebedî bir şeref kazanmış olursunuz! Geliniz söz veriniz beraber çalışalım!.." diyerek sadareti teklif etmiş, paşa da bu teklifi Talat Bey'in de bulunduğu bir toplantıda tekrar konuşmak istemiştir. Akabinde Talat Bey'in de dâhil olduğu bir sohbette teklifi yinelemesi üzerine Nazım Paşa kati bir cevap vermemiş ve konuyu barış görüşmelerinin neticelenmesi sonrasına ertelemiştir.³³¹

Nazım Paşa'nın ölümü hakkında en ihtilafli konulardan biri de katilinin kim olduğudur. Genel kanaat cemiyetin fedailerinden Yakup Cemil'in ani bir refleksle³³² paşayı vurduğudur. Buna karşın paşayı vuranın Enver Bey olduğunu iddia edenler de mevcuttur.³³³ Önemli sayıdaki kaynak da paşanın kimin tabancasından çıktığı belli olmayan bir kurşunla hayatını kaybettiğinden söz etmiştir.³³⁴ Nazım Paşa ve yaverlerinin kaza kurşunuyla can verdiğini,³³⁵ hatta Nazım Paşa'nın kurşuna dizildiğini yazan dahi olmuştur.³³⁶ Çoğu kaynak ise Nazım Paşa'nın baskından, Enver Bey'in de gerçekleşen cinayetten öncesi haberdar olmadığından söz etmektedir.³³⁷ Bir başka kaynak da Nazım Paşa'nın planlanarak vurulmadığını zira baskındaki amaç kan dökmek olsa İttihat ve Terakki ile nispeten ılımlı bir çizgide bulunan ve uzlaşma ihtimali bulunan Nazım Paşa

³³¹ "...Zat-ı âlinizin, Kâmil Paşa gibi aciz, Şeyhülislam Cemalettin Efendi gibi menfaatperest ve Reşit Bey gibi zalim insanlarla nasıl çalışabildiğinize hayret ediyoruz Paşam, dedi. Maatteessüf Kâmil Paşa'ya itimat etmeyen milletin bir gün sizden de itimadı sarsılacaktır..." Tansu, *age.*, s. 172-174.; Nazım Paşa, bu görüşmeye dair söylentilerin yayılması üzerine bir yazılı açıklama yapmak zorunda kalmış ve herhangi bir siyasi fırkaya temayül etmediğini, zaten askerlerin siyasetle ilgilenmesine de karşı olduğunu beyan etmiştir. Tunaya, *age.*, s. 346.; Bir başka kaynak ise Talat Bey'in Bâbîâli Baskınından haftalar önce birkaç defa Nazım Paşa ile görüşmeler yaparak iktidara gelmeleri halinde kendisine sadaret teklif ettiğini, Nazım Paşa'nın da bunu kabul ettiğini ifade etmektedir. Çalışkan, *age.* s. 114.; Palmer'e göre ise Talat Bey, Nazım Paşa'yı kendi saflarına çekmeye çalışmışsa da paşanın ittihatçılara güvenmemesi sebebiyle destek vermediğini yazmıştır. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları AŞ., İstanbul, 1995, s. 343.

³³² Kandemir genel görüşün aksine önce sadrazamın istifasının alındığını, ardından Nazım Paşa'nın odasından çıkarak Yakup Cemil'e küfretmesi ile vurulduğunu yazmıştır. Kandemir, *agm.*, s. 1405.

³³³ Mehmed Selâhaddin Bey, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 66.

³³⁴ Çavuşoğlu, cümlesine büyük ihtimalle tanınmayan bir kişinin vurduğunu da eklemiştir. Çavuşoğlu, *agm.*, s. 196.; Paris sefaretine gönderilen 27 Ocak 1913 tarihli bir belgede Nazım Paşa'nın katillerinin arandığı ifade edilmiştir. BOA. HR.SYS. 2913/67.

³³⁵ Rıdvan Akın, *Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi*, Der Yayınları, 2002, İstanbul, s. 296.

³³⁶ Anna Grosser Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Şada*, çev. Deniz Banoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 270.

³³⁷ Hafız Hakkı Paşa, *age.*, s. 21.

yerine İttihat ve Terakki'nin en büyük düşmanları arasında yer alan Kâmil Paşa'nın öldürülmesinin daha akla yatkın olması gerektiğini savunmaktadır.³³⁸

Dönemi yaşayanların hatıratlarındaki bu birbirine ihtilaflı görüşleri şekillendiren unsurların başında İttihat Terakki mensubu yahut karşıtı olmak gelmektedir. Bu durum ifrat ile tefrit arasına sıkışmış olan bu hadisenin cevabını bulmayı güçleştirmektedir.

Bâbîâli Baskını sırasında Nazım Paşa'nın öldürülmesi, yalnızca darbenin seyrini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda olayın farklı tanıklardan ve müelliflerden farklı biçimlerde aktarılması, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Nazım Paşa'nın silahla vurularak öldürüldüğü dışında hemen her detayda oluşan farklı görüşler, aslında dönemin siyasi dinamiklerini yansıtmaktadır. Nazım Paşa'nın öldürülmesinin kasıtlı olup olmadığı, günümüze dek süregelen bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışma, büyük ölçüde dönemin ideolojik kutuplaşmalarından etkilenmiş ve farklı bakış açılarıyla şekillenmiştir.³³⁹ Nazım Paşa'nın darbe hakkında önceden bilgi sahibi olduğuna dair ipuçları sunarken, diğer kaynaklar bu durumu reddetmekte, cinayetin bir kazadan ibaret olduğunu iddia etmektedir. Bu çeşitlilik, tarihi olayların yalnızca yaşandıkları dönemin algılarıyla şekillenmediğini, aynı zamanda zamanla meydana gelen farklı yorumlar ve bakış açılarıyla da yeniden üretildiğini göstermektedir.

Nazım Paşa'nın ölümü analitik bir perspektiften incelendiğinde, ölümün baskın anında gerçekleşmesinin, baskına katılanların daha fazla kontrol ve etki sahibi olmalarını sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durum, olgunun en belirgin yönlerinden biridir. Ancak, bu çerçevenin dışında kalan hususlar hakkında eldeki veriler tatmin edici bir sonuca ulaşmaya yeterli olmadığından, bu konularda görüş bildirmek bilimsel ve etik açıdan uygun bulmamaktadır. Dolayısıyla, Bâbîâli Baskını ve Nazım Paşa'nın ölümü, sadece siyasi bir darbenin ötesinde, tarihsel anlatının şekillenmesinde önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir.

³³⁸ Taha Toros, ‘‘Ali Münif Bey’in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâli Baskını’’, *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969, s 64.

³³⁹ Dönemin kaynaklarını değerlendirmenin en temel sorunlarından biri, burada da karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun; anlatılarda sıkça rastlanan ifrat ve tefrit eğilimidir. Örneğin İsmail Hami Danişmend, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu eylemini ‘‘eşkıyalık’’ olarak tanımlarken; Cemal Paşa, hatıratında İttihat ve Terakki eylemlerini tamamen meşrulaştırma gayreti içindedir. Benzer şekilde, Hüseyin Cahit Yalçın'ın İttihatçılarla olan ilişkilerinin olumlu seyrettiği dönemdeki yorumları ile yollarını ayırdıktan sonraki değerlendirmeleri arasında ciddi söylem farklılıkları dikkat çekmektedir.

2.5.3. Sadrazam Kâmil Paşa'nın Tehditle İstifa Ettirilmesi

Nazım Paşa başta olmak üzere cenazelerin hala yerde yattığı sırada³⁴⁰ darbeciler için sıradaki hamle, planlandığı üzere sadrazamın istifasını almak olmuştur.³⁴¹ Talat ve Enver Beyler odacılara sadrazamın nerede olduğunu sorarak öğrendikten sonra sadaret odasına³⁴² doğru yönelmişlerdir. Akabinde Enver Bey, kapıyı sert bir darbeyeyle tamamen açarak³⁴³ içeriye girince önce selam vermiş³⁴⁴ ve “Millet sizi istemiyor, istifanamenizi yazınız! ...” diyerek istifasını istemiştir.³⁴⁵

³⁴⁰ İddiaya göre Mahmut Şevket Paşa, sadaret koltuğuna yerde yatan beş cesedin (içlerinden biri de Mahmut Şevket Paşa'nın sınıf arkadaşıdır) üzerinden atlayarak ve rengi sararmış, elleri heyecandan titrer halde oturmuştur. Amca, age., s. 128.; Bir diğer rivayet de Mahmut Şevket Paşa'nın Nazım Paşa'nın ölümüne ağladığıdır. Uzer, age., s. 323.; Bu esnada Nazım Paşa ve Tefik Bey'in cesetleri küçük sofada bir köşede, diğer cenazeler ise büyük sofada yığılı halde bulunmaktadır. Rey, age. s. 297.; Cemal Paşa hatıratında “...Gülhane Hastanesinde bulunan tabiplerden, Nazım Paşa hakkında usulen bir rapor aldım ve Nazım Paşanın öldürülüşü hakkında bir tutanak düzenlettirdim...” diye yazmışsa da burada kastedilen raporun günümüz otopsi karşılığı bir rapor mu yoksa cesedin fiziki muayenesi sonrasında verilmiş bir rapor mu olduğu netlik kazanmamıştır. Zira yaptığımız arşiv araştırmasında Cemal Paşa'nın aldığını iddia ettiği bu rapora rastlanmamıştır. Cemal Paşa, age., s. 16.; Ancak İngiltere’de yayımlanan Evening News Gazetesi 24 Ocak 1913 tarihli sayısında bu hadiseden bahsetmiş ve doktorlar heyetinin otopsiye gerek olmadığı yönünde görüş bildirdiğini yazmıştır. Evening News (Londra) 24 January (ocak) 1913.; Paşanın cenazesiyle ilgili bilinen bir başka konu da cenaze masraflarının devletçe karşılandığıdır. BOA, HH.İ..., 210/18.

³⁴¹ Cemal Kutay’a göre Enver Bey, sadrazamla görüşmek için gelmiş hatta bu maksatla haber göndermiştir. Cemal Kutay, age., s. 291.

³⁴² Kaynaklar bu konuda da çokça ihtilaf barındırmaktadır. Genel kanaat Enver ve beraberindekilerin sadrazamın odasına yöneldiği yönündeysen de bazı kaynaklar sadaret odasına değil de Heyet-i Vükela’nın toplantı odasına gittiklerini, içeride bulunanların dışarı çıkması ile sadrazamın yalnız kaldığını ve hadisenin burada gerçekleştiğini yazmışlardır. Kansu, age., s. 530.; Ahmet Cevat Emre., age., s. 167.; başka bir kaynak ise Kâmil Paşa’nın Vükela Meclisi’nden çıkarak avluya bakan odada Ali Fuat Bey’i kabul ettiğinden söz etmektedir. Ali Fuat Bey silah seslerini duyunca savuşmuş, Kâmil Paşa odada yalnız kalmıştır. İrtem, age., s. 435, 437.

³⁴³ Esatlı, age., s. 330. Esatlı, bu kitabında tezimizin konusunu içeren olayların akışıyla ilgili birçok detay vermekten de bu detayları kaynak gösterme gereği duymadan naklettiğinden dolayı gerçekliğiyle ilgili soruları zihinlerden silemediği için bu bilgilere şüpheyle yaklaşılmalıdır.

³⁴⁴ Kutay, Kâmil Paşa’nın soğukkanlılığını muhafaza ederek “ne istiyorsunuz?” diye sorduğunu yazmaktadır. Cemal Kutay, age., s. 293.; Bayur, Türkgeldi’den nakille sadrazamın “...Enver ile Talat geldiler, istifa teklif ettiler...” şeklinde ifade kullandığından söz etmektedir. Bayur, age., s. 387.

³⁴⁵ Tansu, bu sırada sadrazamın yanında mabeyin başkâtibinin bulunduğunu yazmıştır. Tansu, age., s. 143.; Ancak Türkgeldi, hatıratında olaylar başlayınca elçilik odasına gittiğini, bir süre sonra Kâmil Paşa’nın kendisini çağırarak Enver ve Talat Bey benden istifa istediler demiştir. Yani istifanın alınması esnasında Ali Fuat Bey’in odada bulunmadığı, sadaret odasına olan bitenden sonra odaya çağırılmak suretiyle girdiğini ifade etmiştir. Türkgeldi, age., s. 88.; bu konudaki bir diğer rivayete göre de Kâmil Paşa, söylenenleri duymazdan gelerek onlara neden geldiklerini sormuştur. Çavdar, age., s. 256.; Bir diğer kaynak da Enver Bey’in Kâmil Paşa’nın kafasına silah dayadığından söz etmiştir. Erol Şadi Erdoğdu, İttihat ve Terakki, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 63.; İrtem’e göre ise Talat Bey haşin bir tavırla “ver mührü” demiştir. İrtem, age., s. 348.; Mehmet Selahattin’e göre ise Enver Bey bu hadiseden sonra sadrazamın yanına gelerek kendisinin talimde olduğunu, baskını yolda duyduğunu ve çok şaşırdığını bunun üzerine Bâbü’lî’ye intikal ettiğini söylemiştir. Mehmet Selahattin göre Enver Bey bu şekilde işlediği cinayetten yakasını sıyırmak amacı taşımaktadır. Mehmet Selahattin, Bildiklerim, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 63.

Bunun üzerine sadrazam soğukkanlılığını muhafaza ederek³⁴⁶ devletin içinde bulunduğu güç durumda bu hareketin olumlu neticeler vermeyeceğini anlatmaya başladığı sırada Talat Bey, sözünü keserek “istifa, istifa. Başka çaren yok Paşa” diye üst perdeden konuşması üzerine ümidini keserek istifaya razı gelmiş³⁴⁷ kendilerine yer göstererek oturmalarını istemişse de onlar ayakta kalmaya devam etmişlerdir. Kâmil Paşa, “takrirlik” adıyla bilinen iyi cins kâğıt demetinden bir tanesini önüne alarak³⁴⁸ yazmaya başladığı istifanameye, "Cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine," diyerek başlayınca Talat Bey sert bir üslupta itiraz ederek, "Hayır! Ahali kelimesini de ilave edeceksin!" demesi üzerine, Paşa bu talebe de razı gelmiş ve istifanameyi şu şekilde tamamlamıştır; “Huzur-ı Ali-i Hazret-i Padişahi Ahali ve cihet-i askeriyeden vuku bulan teklif üzerine huzur-ı Şahane'lerine istifaneme-i acizanemin arzına mecbur olduğum mu hat-i ilm-i ali buyurulduktaki ol bapta ve katıbe-i ahvalde emr ü ferman hazret-i veliyyül-emr efendimizindir. 10 Kanun-i San i 328”³⁴⁹

Ancak Ziya Şakir, bu konuda da genel kanaatten farklı birçok detaylar barındıran anlatımda bulunmuştur. Buna göre; Talat ve Enver Beyler sadaret odasına girdiğinde Kâmil Paşa silah sesleri dolayısıyla ölüm korkusu içerisinde tedirgin bir haldeydi. Yaşının getirdiği hayati tecrübeyle odaya girenlerin yüzlerini tetkik edip, canına herhangi bir kasıt amacı taşımadıklarını hissettiği için rahatlamış ve ne istediklerini sorar mahiyette yüzlerine bakmıştır. Bu sırada Talat Bey de gayri ciddi bir tavırla ellerini masaya dayayarak, şöyle bir konuşmaya girişmiştir;

“...Talat Bey- Paşa Hazretleri! İstifa buyurmanızı ricaya geldik,
Kâmil Paşa, bir iki saniye dalgın gözlerini yere diktikten sonra:

³⁴⁶ Ref'i Cevad'a göre o günkü ihtilali en cesurane karşılayan Kâmil Paşa olmuştur. İddiasına göre darbecilerin tehditkâr nazarlarına “...*Seksen yaşına geldim, beni ölümle korkutamazsınız...*” diyerek cevap vermiştir. Ref'i Cevad Ulunay, “Felakete Girdiğimiz Gün”, *Alemdar Gazetesi*, 24 Kanun-ı Sani 1919, s. 1; Darbeye dahil olanlardan Polis Müdürü Sudi Bey ise sadrazamın korkudan tir tir titrediğini, kendisinin teskin ettiğini yazmaktadır. Kandemir, *a.g.m.*, s. 1405.; Rıza Nur'a göre de “...*canıma dokunmayınız!..*” dedikten sonra yazmıştır. Rıza Nur, *age.*, s. 404.

³⁴⁷ Tokmakçioğlu, *age.*, s. 338; Kuyaş, Enver Bey çok saygılı ve çekingen bir dil kullanarak söze başlamışsa da Talat Bey onun sözünü keserek bu üslupta devam ettiğini yazmaktadır. Kuyaş, *agm.*, s. 35; Hadiseden bir gün sonra yayılan söylentilere göre Kâmil Paşa “...*Bu kadar gürültüye ne hacet vardı, bana çekil demiş olsaydınız çekilirdim...*” diye cevap vermiştir. Naciye Neyyal Biren, *Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Çocukluk Hatıralarım*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 347.

³⁴⁸ Tansu, *age.*, s. 143.

³⁴⁹ Bayar, *age.*, s. 28.; İncelediğimiz kaynakların her biri, mektubun anlamı itibarıyla aynı fakat metin içeriğinde farklı bilgiler verilmektedir. Ancak yalnızca Bayar kitabında söz konusu mektubun fotokopisini verdiğinden bu mektup esas alınmıştır. Mektubun giriş kısmındaki kelimeye “ye” eklemek unutulurak “padişahi” yazılmıştır. Türkgeldi, *age.*, s. 88.; Mektubun farklı metinleri için bkz. Şakir, *age.*, s. 794.; Esatlı, *age.*, s. 331.; Kara, *age.*, s. 92.; Aydemir, s. 387.; Tansu, *age.*, s. 143.

- Mukateleyi derhal durdurmak şartıyla istifa ederim.
- Buna emin olabilirsiniz, Paşa Hazretleri olan şeyler, arzu haricinde olmuştur. Eğer bunun temadisini arzu buyurmuyorsanız, istifanamenizi derhal yazınız.
- Pekala. Atideki mes'uliyeti size raci olmak üzere işte yazıyorum...”³⁵⁰

Görüldüğü üzere Ziya Şakir burada, yukarıda anlatılanla içerik bakımından epeyce benzer olsa da şekil açısından çok daha farklı bir baskın anı resmetmiştir. Anlatımdaki farklılıkları bir kenara koyarsak ortadaki hakikat Kâmil Paşa'nın silah zoruyla istifa ettirildiği gerçeğidir.

2.6. Baskın Sonrası Mahmut Şevket Paşa Hükümetinin Kurulması

Sadrazamın istifasını cebine koyan Enver Bey, planın sonraki aşaması olan istifayı padişaha kabul ettirip yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirmek üzere saraya gitmek için dışarı çıkmıştır.³⁵¹ Yakup Cemil'in birkaç nazırı daha öldürme isteği ve bunun doğru olmayacağına dair kendisini iknaya çalışan Hakkı Bey'i gören Enver Bey, istenmeyen başka bir fevri hadiseye mahal vermemek için Yakup Cemil'i de yanına almanın mantıklı olacağını düşünmüştür.³⁵²

Yanında Yakup Cemil'den başka Hilmi, Halid Hurşit ve Mümtaz Bey'leri de alarak saraya gitmek için Bâbîâli önünde bulunan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin otomobiline doğru ilerleyen Enver Bey, dışarıda bekleyen üç yüz civarındaki³⁵³ insanın arasına girdiği zaman bütün gözlerin kendisine bir açıklama bekler şekilde baktığını gördüğü zaman orada bulunan binek taşının³⁵⁴ üzerine çıkarak kalabalığa hitaben; “...Arkadaşlar, Sadrazam Kâmil Paşa istifa etti. Hukuk-u milleti tamamıyla müdafaa

³⁵⁰ Şakir, *age.*, s. 793-794.; Enver Bey istifayı alıp çıkarken Bursa mebusu Rıza Bey içeriye girerek Kâmil Paşa'ya hakaret etmiş, paşa bu terbiyesizliğe kayıtsız kalmayınca Rıza Bey silahına davranmış ancak Talat Bey tarafından engellenerek odadan çıkartmıştır. Ardından içeriye giren Ömer Naci, paşaya kendisinden hizmet beklendiğini istihzalı bir şekilde söylemesi üzerine Kâmil Paşa “...*Hizmet artık benim için değildir. Ben devletin talihini tecrübe ettim. Bu kadarı kâfidir!..*” diye karşılık vermiştir. İrtem, *age.*, s. 349.

³⁵¹ Bir görüşe göre bu esnada Mahmut Şevket Paşa, Üsküdar'daki evindeki pencereden Bâbîâli tarafına bakarak sesleri dinlemek suretiyle baskına dair fikir edinmeye çalışıyordu. Ancak paşanın evinin Bâbîâli'ye olan uzaklığı dikkate alındığında silah seslerinin duyulabilmesi pek olası görünmemektedir. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, s. 110.

³⁵² Bayar, *age.*, s. 28.; “...*Yakup Cemil Bey, Kâmil Paşa kabinesi erkanına karşı hala kin ve hiddetini teskin edememiş, Nazım Paşayı öldürmesine rağmen, hala sabık nazırların canına kıymak heves ve ihtirasından kurtulamamıştı!..*” Esatlı, *age.*, s. 344.

³⁵³ Kansu, *age.*, s. 530.; Buradaki sayı konusunda da kaynaklarda ihtilâflar vardır. Kimi kaynaklarda binlerce olarak ifade edilen bu rakam hakkında Bâbîâli Baskını esnasında çekilerek günümüze ulaşmış bir fotoğraf fikir vermektedir. Fotoğraf tetkik edildiğinde bu sayının birkaç yüz olduğu görülmektedir. Bkz. Ek 1 ve Ek 2.

³⁵⁴ Eskiden ata veya arabaya kolayca binmek için üzerine basılan taş.

edecek bir kabine kurulacaktır. Şimdi vaziyeti zat-ı şahaneye arz etmek üzere arkadaşlarla beraber saraya gidiyoruz...” diyerek kısa bir izahatta bulunduktan hemen sonra Azmi Bey’e polis müdürlüğünü deruhte etmesi talimatını vermiş³⁵⁵ ve otomobile binerek saraya doğru hareket etmiştir.³⁵⁶ Bu esnada Enver Bey’in açıklamasına ve saraya doğru hareket etmesine, yani darbenin başarılı olduğunun kesinleşmesine rağmen Ömer Naci, hala halka seslenmeye devam etmektedir.³⁵⁷

Saraya vardıklarında padişah, olan bitenden haberdar edilmiş ancak tafsilatlı bilgiye henüz sahip olamamıştır.³⁵⁸ Zira olayın başlangıcından itibaren geçen zaman bir saati dahi doldurmamıştır.³⁵⁹ Enver Bey, huzura alındıktan sonra padişahı önce asker usulünde selamlamış, akabinde elini öperek kısaca durumu padişaha şöyle arz etmiştir; “...Efendimiz, milletimizin galeyanı ile yarım saat evvel vatanperverler Bâb-ı Âli’ye girdiler. Harbiye Nazırı Nazım Paşa³⁶⁰ da istifaya mecbur edildi. İşte istifanamesini zat-ı şahanelerine takdim ediyorum, dedi...” ve şöyle devam etmiştir;

“...Sabık vükela vatanı mahvettiler. Memaliki şahanelerinden koca Rumeli feci bir şekilde elden çıkıp gitti! İttihat ve Terakki Cemiyeti bu acı felaket günlerinden sonra memleketin bu haline lakayt kalamadı ... Memlekette bütün vatanperverlerden mürekkep olan İttihat ve Terakki fırkası memleketin mukadderatına vaziyet etmiştir.

³⁵⁵ Şakir, *age.*, s. 144.; Azmi Bey’in İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine tayin belgesi: BOA., DH. MTV.,2-86.

³⁵⁶ Kansu, *age.*, s. 144.; Daha sonra Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’ye şoförü araç temizliği esnasında bulduğu boş kovanları gösterince Cemaleddin Efendi, Nazım Paşa’yı Enver’in öldürdüğünü düşünmüştür. Esatlı, *age.*, s. 347.; Rey de bu düşünceyi dolaylı olarak desteklemektedir. Rey, *age.*, s. 271.; Halil Paşa’ya göre de bu esnada tabancasını tekrar dolduran Yakup Cemil, Enver Bey’e “...padişahı da vuralım, bu iş kökten bitsin...” teklifinde bulunmuşsa da Enver Bey bunu zamansız bulunduğunu ifade ederek suikastı önlemiştir. Halil Paşa, *İttihat ve Terakki’den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş*, Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 55.; bu otomobil Şeyhülislam Cemal Bey’e aittir.

³⁵⁷ Esatlı, *age.*, s. 332.; “...Vatandaşlar. Hükümet Edirne’yi terk ediyor. Şu dakikada (Bab-ı Ali’yi göstererek) burada notalar imzalanıyor. Türk milleti bunu asla kabul etmeyecektir. İttihat ve Terakki buna asla müsaade etmeyecektir...” Çavdar, *age.*, s. 73.

³⁵⁸ Kansu, *age.*, s. 150.; Prens Sabahaddin’in özel kalemi Satvet Lutfi Bey bu esnada saraya koşmuş ve mabeyinci Reşid Bey’in yanına giderek olan biteni anlatmış ve o an sarayda bulunan Enver Bey’in tutuklanıp Bâbiâli önündeki kalabalığın dağıtılmasını önermişse de Reşid Bey bu teklifi kabul etmemiştir. Kuran, *age.*, s. 391.

³⁵⁹ Bâbiâli Baskınının başlangıcından Enver’in otomobile binmesine kadar geçen zamanın on dakika sürdüğünü yazmaktadır. Ziya Şakir, *Talat, Enver, Cemal Paşalar*, s. 114.; Kuran bu süreyi “beş on dakika” diye ifade etmiştir. Kuran, *agm.* s. 610.

³⁶⁰ Samih Nafiz Tansu, muhtemelen sehven “Kâmil Paşa” yazacak yerde “Nazım Paşa” yazmıştır. Samih Nafiz Tansu, *age.*, s. 150.; Bazı kaynaklara göre Enver Bey, Harbiye Nazırının vefat haberini de bu arz esnasında padişaha vermiştir. Esatlı, *age.*, s. 334.; Afyoncu ise bu ifadenin padişaha değil, saraya doğru otomobille gittikleri sırada Enver Bey’in baş mabeyinci Halid Hürşid Bey’e söylediğini nakletmektedir: “...Bizim maksadımız Nazım Paşa’yı vurmak değildi, bir yanlışlık sonucu vuruldu...”. Afyoncu, *age.*, s. 169. Ancak bu cümlelerin nedamet hisleriyle mi yoksa baş mabeyincinin padişahı önceden bilgilendirmesi maksadıyla mı söylediği açık değildir.

Orduda, memlekette sevilen Mahmut Şevket Paşanın sadarete, erkanı harbiye-i umumiye reisi İzzet Paşanın da başkumandanlık vekaletine ve kabine teşekkül edinceye kadar da dahiliye nezareti vekaletine Talat beyin tayin buyurulmasını millet namına istirham ediyorum!”³⁶¹ Bunun üzerine padişah cevaben “Peki oğlum, öyle olsun, Allah ne hayırlısı ise vatan ve millete onu ihsan buyursun, çok şükür Allah’ıma, bize bu nimetleri vermiş, o adamlar madem ki, acizdiler, madem ki cahil idiler, varsın gitsinler, ben de onlardan kurtuldum...”³⁶²

cevabını alınca Enver Bey tekrar asker selamı ile selamladığı padişahı, elini öperek huzurundan ayrılmıştır.³⁶³

Padişah Mehmed Reşad, Kâmil Paşa’nın istifasını kabul edip, Mahmut Şevket Paşa’nın sadaretini³⁶⁴ onaylayarak baş mabeyincisi Hurşit Bey’e Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi’ye gerekli bürokratik işlemlerin yapılması için bir emri tanzim ettirerek göndermiştir.³⁶⁵

Saraydan çıkan Enver Bey, yanında getirdiği Hilmi Bey’i,³⁶⁶ Mahmut Şevket Paşa’nın evine göndererek darbenin gerçekleştiğini ve kendisinin sadrazam tayin edildiğini bildirerek hemen Bâbü’lî’ye intikal etmesi gerektiği talimatını vermiş,³⁶⁷ akabinde Müşir

³⁶¹ Tansu, *age.*, s. 151.; Ancak Mahmut Şevket Paşa, Talat Bey’in dahiliye nazırlığına sıcak bakmamış, bu sebepten olsa gerek yeni kurulan kabinede yer almamıştır. İrtem, *age.*, s. 452.; Padişah, İzzet Paşa’nın Harbiye Nazırı olmasını istese de Sadrazam tayin edilen Mahmut Şevket Paşa aynı zamanda bu görevi de uhdesine alacaktır.

³⁶² Tansu, *age.*, s. 151.; diğer bir rivayete göre ise “Çok memnun oldum, oğlum. Beni şu bunaktan kurtardınız” Şakir, *age.*, s. 797.; başka bir rivayette de “aciz adam” olarak bahsetmiştir. Mustafa Ragıp Esatlı, *age.*, s. 335; Bir başka kaynak da “mahzuz (hoşnut) oldum” dediğini aktarmaktadır. Çavdar, *age.*, s. 258.; Bardakçı ise padişahın bu baskından bir yakını vasıtasıyla önceden haberdar olduğunu, Bâbü’lî Baskını gerçekleşmeden önce padişah yaşlı olduğu için baskını duyduğunda korkup heyecanlanmasını ve olası bir sağlık sorununa sebebiyet vermemek için cemiyet mensuplarınca olacaklar hakkında bilgilendirildiğini, padişahın bu habere “*biliyorum, haberim vardı*” dediğini nakletmektedir. Bardakçı, *age.*, s. 116.; Diğer bir kaynağa göre Enver Bey durumu padişaha “halkın ayaklanıp hükümeti düşürdüğü” şeklinde yansıtmıştır. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 227.

³⁶³ Göztepe’ye göre Enver Bey, Nazım Paşa cinayetinden yakasını sıyırmak için padişaha kendisinin Bâbü’lî Baskını talimden döndüğü sırada haber aldığını ve hayret ettiğini ifade etmiştir. Göztepe, *Mütareke Günleri*, s. 62.

³⁶⁴ Padişah aynı zamanda paşaya terfi-i rütbe ihsan ederek “müşir” seviyesine yükseltmiştir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, c. 9, Ankara, 1997, s. 197.

³⁶⁵ Bayar, *age.*, s. 32.; bu hattı hazırlamak için odasına giderken halife Abdülmecit ile karşılaşan Türkgeldi, veliahdın Bâbü’lî önündeki kalabalığı dağıtmak üzere padişahın izin vermesi için aracı olmasını istemişse de Türkgeldi bunu tehlikeli bularak reddetmiştir. Türkgeldi, *age.*, s. 90.; Ayrıca bir görüşe göre de padişah, İttihat ve Terakki’nin kendisini tahttan indirerek abisi Abdülhamid’i tekrar getireceğinden şüphelendiği için bu meseleyi itidalli, hatta sevinçle karşılamıştır. Çavdar, *age.*, s. 256.

³⁶⁶ Ziya Şakir, Bâbü’lî Baskını devam ederken Mahmut Şevket Paşa’nın evine giderek hadiseden haberdar eden kişinin erkanıharp binbaşılardan İsmail Hakkı Bey, baskının başarısının ardından da Enver Bey’i telefonla arayarak derhal saraya teşrif etmesini söylediğini yazmaktadır. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, s. 110-111.

³⁶⁷ Esatlı, *age.*, s. 336.; İrtem’e göre Mahmut Şevket Paşa, baskından dört saat sonra, önce saraya gidip huzura çıkarak iradeyi tebliğ almış, ardından Enver Bey ile Bâbü’lî’ye dönmüşlerdir. İrtem, *age.*, s. 446.

İzzet Paşa'ya³⁶⁸ da Harbiye Nezareti'ne getirildiğini bildiren bir pusula yazmış³⁶⁹ ve Bâbîâli'ye geçmek üzere hareket etmiştir.

Bu esnada Ömer Naci Bey, Bâbîâli önündeki halka coşkuyla hitap etmeye devam etmekte ve baskının Edirne'yi kurtarmak için yapıldığını anlatırken ahali ise "Yaşa Enver, var ol Talat, yaşasın hürriyet!" sloganlarıyla karşılık verirken³⁷⁰ bir yandan da yeni hükümetin atanmasını beklemekteydi.³⁷¹ Enver Bey'in Bâbîâli'ye varışı şöyle anlatır;

“...Biraz sonra Enver Bey, Baş Mabeynci Halid Hurşid Beyle beraber saraydan avdet etti³⁷² ve Mahmud Şevket Paşa'nın sadarete, Erkan-ı-Harbiyye-i-Umumiyye Reisi İzzet Paşa'nın da Baş Kummandan vekilliğine tayin edildiğini binek taşından halka tebliğ ettikten sonra: - Padişahım çok yaşa! dedi ve artık mahşerleşen kalabalık da tekrar etti...”³⁷³

Enver Bey bu meseleyle iştigal ederken Talat Bey, henüz resmi hiçbir sığata haiz olmadığı halde ülke genelindeki valiliklere olan biteni haber verirken telgrafların altına “Dâhiliye Nazırı Vekili”  nvanlıyla adını yazdırmıştır.³⁷⁴

Hala B b  li'de bulunan Kâmil Paşa, nazırlar ve bir takım vükela Enver Bey'in gelişi ve Kâmil Paşa'ya sadareten istifasının kabul edildiğini tebliğ etmesinin ardından artık alıkonulmaları³⁷⁵ için bir sebep bulunmadığından dolayı dâhiliye ve maliye nazırı

³⁶⁸ Bu isim planda yoktur. Bu ismin son anda listeye eklenmiş olması Harbiye Nazırının öldürülmesinin ani gelişen bir hadise olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

³⁶⁹ M   ir (mare al) olan İzzet Paşa, bu tezkereyi okuduktan sonra yırtmı tır.      bir mare ale görev tevdi edildiğini bildiren isim kendisinden epeyce küçük bir rütbede bulunan Enver Bey imzasını ta ıymaktadır. Bayar, *age.*, s. 36.; bu konudaki diğer bir ihtimal de gen li inden beri arkadaşı olduğu ve i ret meclislerinde beraberce e lendi i Mahmut Şevket Paşa'nın emri altında çalışmak istemeyebilece idir. Zira Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı olarak görev yapt  ı sırada, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisli i görevini de kendisi yapmaktaydı. Ziya  aki, *Mahmut Şevket Paşa*, s. 122.

³⁷⁰ Tokmak io lu, *age.*, s. 339.

³⁷¹ Kansu, *age.*, s. 531.

³⁷² Mehmet Selahattin Bey'e göre de Enver Bey saraya gidi inin üzerinden bir saat geçtikten sonra da Hur it Bey B b  li'ye gelerek Enver Bey'e padişahın yaşanan olaydan dolayı  zg n olduğunu ancak devletin hükümetsiz kalmaması adına Kâmil Paşa'nın yeni kabine kurulana kadar görevine devam etmesini emretti ini bildirmiştir. Mehmet Selahattin Bey, *age.*, s. 66.

³⁷³ Danişmend, *age.*, s. 401.

³⁷⁴ Esatlı, *age.*, s. 339.; Oysa Mahmut Şevket Paşa, kendisine sadaret teklif edildiği vakit Talat Bey ile çalışmak istemediğini belirterek bunu şart ko mu tu. Esatlı, *age.*, s. 353.; Cemal Paşa ise Talat Bey'in bu mevkii vekaleten y r tt   n  yazmaktadır. Cemal Paşa, *age.*, s. 13.

³⁷⁵ Celal Bayar, bu kelimeyi “muhafaza altında” şeklinde ifade etmiştir. Bayar, *age.*, s. 36.; Rey ırsarla kendilerinin bulundukları İstanbul Muhafızlı ı'nda hapsedildi ini belirtse de kendisiyle konuşan görevli kendilerini bu karışıklık arasında koruma amacıyla orada bulundurduklarını ifade etmiştir. Rey, *a.g.e.*, s. 301.; Kuran, Kâmil Paşa'yı baskından haberdar olmasına rağmen tedbir almayarak kayıtsız kalmakla suçlayarak başına gelenin müstahak olduğunu ifade etmiştir. Kuran, *agm.* s. 610.

haricindeki nazırlar tahliye edilmeye başlanmıştır.³⁷⁶ Şeyhülislam Cemalettin Efendi de sabaha karşı evine dönenlerdendir.³⁷⁷

Çok geçmeden Mahmut Şevket Paşa'da Bâbîâlî'ye intikal ederek tezahüratlar³⁷⁸ eşliğinde binek taşına çıkıp geç vakte rağmen hala orada bulunmakta olan halka şöyle seslenmiştir; "...- Padişahımızın iradesine tevfikân sadareti şu müşkül zamanda kabul ettim. Kabinayı teşkil ettikten sonra elimizden geldiği kadar çalışacağız. Bu anda sizden de muavenet bekleriz. Sükutu muhafaza ederek buradan çekilmenizi emir ve rica ederim!.." ³⁷⁹

Osmanlı teamüllerine göre sadaret makamına getirilen kimsenin görevi alması dolayısıyla düzenlenmesi gereken tören, şartlar dikkate alındığında yapılmamıştır. Kaldı ki paşa da muhtemelen bu durumu öngördüğünden tören üniforması değil, gündelikte kullanılan üniforma içinde gelmiştir.³⁸⁰ Ritüelin diğer bir parçası olan padişahın hattı hümayununun okunması gerekmiş ancak okuyacak kimse bulunmadığından paşa kendi sadaret ilamını kendi okumak zorunda kalmıştır.³⁸¹ Ali Fuat Türkgeldi hadisenin devamında Kastamonu

³⁷⁶ Dahiliye Nazırı Reşit Rey geç vakitlere kadar sadrazam odasında beklemiş, ardından İstanbul Muhafızlığına götürülmüştür. Rey henüz Bâbîâlî'de bulunduğu sırada biri (kim olduğuna dair bir detay belirtmemiştir) kendisini bir şekilde gizlice kaçırmayı teklif etmişse de binadan çıkarken dur emrine uymadığı bahanesiyle öldürülebileceği korkusuyla bu teklifi reddetmiştir. Rey, *age.*, s. 299.; Rıza Nur'a göre de Rey burada bulunduğu sürede sinir nöbeti geçirmiş ve alıkonulduğu üç gün boyunca birçok kereler kusmuştur. Rıza Nur, *age.*, s. 404.

³⁷⁷ "...Gece yatsıdan sonra Mahmud Şevket Paşa, Bâb-ı Ali'ye gelerek şehidleri başka bir yere naklettirip eski vekillerin de birer ikişer evlerine gitmek üzere ayrılmalarına izin verildi. Sadriâzam Mahmud Şevket Paşa eski Sadriâzam Kâmil Paşa ile bana, Adliye Nezâreti'ne tâyin etmiş olduğu İbrahim Bey vâsıtası ile, pek saygılı bâzı tebliğde bulunduğu gibi, gece yansı yemek hazırlatarak ikrâm etti. Sabaha karşı yanıma verilen birer subayla evlerimize döndük..." Cemalettin Efendi, *age.*, s. 116-117.; Mahmut Şevket Paşa, Kâmil Paşa ve Cemalettin Efendi'nin bulunduğu odaya Adliye Nazırı İbrahim Bey'i göndererek kendi isteğiyle değil, bir takdir-i ilahi ile sadarete geldiğini ve bir arzusu olup olmadıklarını sordurmuş, Kâmil Paşa'dan "...Mahmud Şevket Paşa hazretlerinin iltifatlarına teşekkür ederim. Evlerimize avdetimizin temininden başka bir arzumuz yoktur.." cevabını almıştır. İrtem, *age.*, s. 446.; Mahmut Şevket Paşa, günlüğünde 29 Mayıs 1913 günü Kâmil Paşa'nın oğlunun kendisini makamında ziyaret ettiğini, Kâmil Paşa'dan istifade etmek istediklerini şayet kabul ederse umumi müfettiş tayin edebileceğini ifade etmişse de babasının siyasi hayatını noktaladığını ve Kıbrıs'a yerleşeceğini söylemiştir. *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, s. 169.

³⁷⁸ "Paşam, Edirne'mizi kurtar". Akşin, *age.*, s. 209; "Yaşasın Mahmut Şevket Paşa", "Yaşasın Harekât Ordusu Kumandanı" Yörükoğlu, *age.*, s. 127.

³⁷⁹ Esatlı, *age.*, s. 341.; Konuşmanın hemen akabinde İttihat ve Terakki Fırkası önceden hazırladığı ve önceki hükümetin yanlış politikalarını eleştirerek vatanın istikbali söz konusu olduğundan kendilerini müdahaleye mecbur bıraktığını ifade eden bildirileri meydandaki halka dağıtmaya başlamıştır. Kansu, *age.*, s. 530-531.

³⁸⁰ Türkgeldi, *age.*, s. 90-91.

³⁸¹ Çetiner'e göre eski kabine üyelerinin göz altında tutuldukları esnada bu konudaki geleneksel teamüllerin uygulanabilmesine zaman ve zemin açısından imkân bulunmamaktaydı. Selahattin Çetiner, *age.*, s. 227.; bu hattı hümayunun okunuşunu henüz Bâbîâlî içerisinde bulunan Rey de işittiğini söylemektedir. Rey, *age.*, s. 297.

eski mebusu İsmail Mahir Efendi'ye dua ettirdiği sırada Mahmut Şevket Paşa'nın yeni kabine listesini dikte ettirdiğini anlatır.³⁸²

Mahmut Şevket Paşa kabinesi, şu isimlerden teşekkül etmiştir;³⁸³

Sadrazam ve Harbiye Nazırı- Mahmut Şevket Paşa

Şura-yı Devlet Reisi- Sait Halim Paşa

Dâhiliye Nazırı³⁸⁴- Hacı Adil Bey

Hariciye Nazırı Vekili- Atina sefir-i sabıkı Muhtar Bey³⁸⁵

Bahriye Nazırı- Erkân-ı Harbiye Mirlivalanından Mahmut Paşa

Adliye Nazırı- İstanbul vali-i sabıkı İbrahim Bey

Maliye Nazırı- Divan-ı Muhasebat Reisi Rıfat Bey

Nafia Nazırı- Beserya Efendi

Evkaf Nazırı- Hayri Bey

Ticaret ve Ziraat Nazırı- Aydın vali-i sabıkı Celal Bey

Posta ve Telgraf Nazırı- Maliye Müfettişlerinden Oskan Efendi

Maarif Nazırı- Saruhan Mutasarrıf-ı Sabıkı Şükrü Bey³⁸⁶

Bu isimlere ilaveten Şeyhülislamlık makamına da fetva emini Mehmed Esad Efendi getirilmiştir.³⁸⁷

Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi müdahalelerin artık doğrudan silahlı baskınlarla gerçekleştiğini göstermesi açısından son derece çarpıcıdır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın, halk desteğini arkasına alma ve devletin kaderine yön verme iddiası, bu olayda açıkça görünür hale gelmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete tayini, yalnızca bir hükümet değişikliğini değil, aynı zamanda meşrutiyet rejiminde güçler

³⁸² “...Bir taraftan hat okunurken bir taraftan da halk “Kahrolsun Kâmil Paşa,, diye bağırıyordu. Kendisi oturduğu odadan bu sözleri işitiyordu. Hattın hitam-ı kıraatında dua edecek kimse bulunmadığından Binek taşı üzerinde Kastamonu meb'us-ı sâbıkı İsmail Mâhir Efendi gözüme ilişerek yakasından tutup getirdim ve “Hoca, bir dua et,, dedim. O da başını gözünü yararak öyle bir dua etti ki mislini bir daha kulaklar işitmesin. Mahmud Şevket Paşa orada ahaliye bir hitabe irad ve bir an evvel dağılmalarını ihtar eyledi. Kalabalık yavaş yavaş dağıldı. Arz odasına avdetimde Mahmud Şevket Paşa kendi kabinesinde Maarif nâzırı olan Şükrü Bey'i karşısına alarak yeni kabine listesini tanzim ediyordu...” Türkgeldi, age., s. 91.

³⁸³ BOA, BEO, 4136 – 310183.; BOA, HSD.AFT 5 – 76.

³⁸⁴ Rey'in iddiasına göre İstanbul Muhafızlığında hapsedildiği esnada Temyiz Mahkemesi reisi Haydar Efendi, kendisine olan biteni unutup Dahiliye Nazırlığı görevine devam etmesini teklif etmişse de kendisi bu teklifi reddetmiştir. Rey, age., s. 300.

³⁸⁵ Hariciye Nezareti için Osman Nizami Paşa düşünülmüş ancak paşa, sağlığını gerekçe göstererek teklifi reddetmiştir. BOA, HR.SFR.3, 697 – 40.; Daha sonra bu görevi asaleten Said Halim Paşa devralacaktır. BOA, BEO, 4138/310295.

³⁸⁶ BOA, İ.DUİT, 8/79.

³⁸⁷ BOA, DH.MTV.,51/30.

dengesinin bir cemiyet lehine değişimini de simgeler. 1912 yılındaki Halaskar Zabitan müdahalesi, ardından yaşanan Bâbîâli Baskını sonrasındaki gelişmeler, devlet teamüllerinin ve siyasi geleneklerin askıya alındığını; istifaların zorla alındığı, atamaların ise fiilî güçle gerçekleştirildiği bir döneme girildiğini göstermektedir. Bu durum, Osmanlı'nın anayasal yapısının fiilen askıya alındığı 1912 Halaskar Zabitan müdahalesi ile başlayan süreç Bâbîâli Baskını ile aynı minval üzere devam ederek İttihat ve Terakki'nin devlet yönetiminde belirleyici tek güç haline geldiği bir kırılma anı olarak değerlendirilebilir.

2.7. Bâbîâli Baskını ve 'Baskın' Kavramı Üzerine

23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen ve Bâbîâli Baskını olarak bilinen hadisenin nasıl tanımlanacağı meselesi tarih yazımında tartışmalı bir konudur. Birçok tarihsel olay gibi, bu hadise de gerçekleştiği dönemde değil, zamanla oluşan tarihsel perspektif içerisinde bu isimle anılmaya başlanmıştır. Bu sebeple, çalışmanın merkezinde yer alan 'Bâbîâli Baskını' da olayın gerçekleştiği dönemde bu adla anılmamış; söz konusu isimlendirme, olayın tarihsel bağlamı içerisinde sonradan şekillenmiştir.

Türk Dil Kurumu “baskın”³⁸⁸ sözcüğünü “suç işlediği veya suçluların bulunduğu sanılan bir yere ansızın girme” olarak izah etmektedir. Şu hâlde İttihat ve Terakki'nin bakış açısından hareketle Bâbîâli Baskını, “hükümetin suçlu olduğu varsayımına dayalı bir ani müdahale” olarak tanımlanabilir. Ancak bu söylem, dolaylı bir biçimde eylemin meşruluğunu faillerin algısına bağlayarak meşrulaştırma eğilimi taşır. Oysa tarih yazımında olayların niteliği, yalnızca bir tarafın algısıyla değil, hukuki, toplumsal ve siyasal bağlam dikkate alınarak belirlenmelidir. Kaldı ki incelediğimiz çalışmaların birçoğu da meseleyi “Bâbîâli Baskını olarak bilinen darbe”, “Bâbîâli Baskını adıyla anılan hükümet darbesi”, “Bâbîâli Baskını adıyla geçti” gibi ifade etmiştir.³⁸⁹ Bu sebeple

³⁸⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1998.; Aykut Kansu, “Bâbîâli Baskını” yahut “Bâbîâli Darbesi” söylemini reddederek 1912 de meclisin anayasa çığnenerek mutlakiyetçi monarşi taraftarlarınca askeri müdahaleyle kapatılmasının ardından kaybettiği meşruiyetini bu hadise sonucunda tekrar elde etmesi olarak değerlendirmekte hatta “İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi” kitabında “1912 Darbesi” adlı bir başlık ayırmıştır. Bu bağlamda “darbe” sözcüğünün 1913 yılında gerçekleşen ve Bâbîâli Baskını olarak bilinen hadise için değil, 1912 de meclisin kapatılması hadisesi için kullanmanın daha doğru olacağını savunmaktadır. Ancak söz konusu hadiseyi en tafsilatlı bir şekilde nakledenlerden Celal Bayar, Bâbîâli Baskınının planlanması ve icrası sürecinin içinden bir insan olmasına rağmen hatıratında birçok kez “hükümet darbesi” ifadesini kullanmıştır. İttihat ve Terakki'nin üç büyük paşalarından olan Cemal Paşa da hatıratında birçok kez bu ifadeyi kullanmıştır.

³⁸⁹ Macfie, *age.*, s. 84.; Tokmakçıoğlu, *age.*, s. 335.; Hafız Hakkı Paşa, *age.*, s. 21., Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri*, İş Bankası Yayınları, 2015, İstanbul, s. 48.,

hadise çoğunlukla “Bâbîâli Baskını” olarak bilindiği için çalışmamızda da bu isimle ele alınmıştır.

Türk Dil Kurumu, “darbe³⁹⁰” sözcüğünü “Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi”³⁹¹ olarak tanımlamıştır. Bu tanım ışığında değerlendirildiğinde, İttihat ve Terakki’nin demokratik yollarla deviremediği Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini zorla istifaya zorlaması bu eylemi açıkça bir ‘darbe’ olarak nitelendirmeye daha uygundur.

Bâbîâli Baskını, bugün olduğu gibi o dönem anlayışı içerisinde de illegal bir faaliyet olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca baskın İttihat ve Terakki’nin kuruluşundan beri süregelen gizlilik anlayışı içerisinde gerçekleşmiş olduğundan dolayı konuyla ilgili olarak günümüze ulaşan arşiv belgelerine ulaşmak da mümkün değildir. Bu durum, baskın sonucunda oluşan gelişmeler hakkında yapılan resmi yazışmalar haricinde baskına dair belgelerin bulunmayışını açıklar niteliktedir. Hadiseyi planlayan ve buna karışanların Bâbîâli Baskının hemen akabinde iktidara gelmelerinden dolayı da bir soruşturmaya tabi tutulmamışlardır.³⁹²

Elbette ki söz konusu baskın, bir grup subay ve sivilin yaptığı basit bir teşebbüsten ibaret değildir hatta bu baskının İttihat ve Terakki’nin 1908 de başlattığı ihtilalci geleneğinin tekrar ortaya çıkması³⁹³ olarak değerlendirilmesi, iktidarı ele geçirmek için duydukları yoğun isteğin bir tezahürü olarak da görmek mümkün olabilir.³⁹⁴ Ancak unutulmamalıdır

Mehmet Alkan, Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi, *Görüş*, Sayı 48, Mayıs 1999 s. 50.; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1998, s. 33.

³⁹⁰ Darbe sözcüğü ülkemizde genellikle askeri müdahaleleri akla getirmekteyse de darbelerin sözlük tanımı itibariyle askerlerin organize edip hayata geçirdiği bir eylem olması şartı yoktur. Bâbîâli Baskını planlayan ve hayata geçiren isimlerin bir kısmı asker olsa da içlerinde önemli sayıda sivil ve bürokrat kökenli insanlar da bulunmaktadır. Bu kişilerin askerlik mesleğiyle bir ilgilerinin olmadığı somut bir hakikattir. Bu sebeptendir ki akla askeri müdahaleyi getirirse de Bâbîâli Baskınının askerlerin organize ettiği bir darbeden ziyade üyelerinin tamamının asker olmadığı İttihat ve Terakki’nin kurumsal bir şekilde verdiği tepki olarak düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu yönüyle Bâbîâli Baskını Türkiye’deki askerî darbeler tarihinin başlangıcı olarak görmek yanıltıcı olur. Zira Bâbîâli Baskını 27 Mayıs 1960, 12 Eylül 1980 gibi salt askerlerin organize ve icra ettiği hükümet darbeleriyle bu yönüyle ayrılmaktadır.

³⁹¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1998.

³⁹² İttihatçılar iktidardan düşüp ülke dışına firar etmelerinin ardından kurulan Tevfik Paşa hükümeti döneminde gıyaben yargılanmışlardır. 1919 yılında yapılan gıyabi yargılamalar sonucunda Cemal, Talat ve Enver Paşaların idamına hükmedilmiştir. Nevzat Artuç – Abdurrahman Uzunalsan, *Savaş, Siyaset, Cinayet İttihat ve Terakki Üzerine Yazılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2022, s. 56-57.

³⁹³ Ahmet Kuyaş, “Bâb-ı Âli Baskını – 100. Yıl Darbelerin Miladı”, *NTV Tarih Dergisi*, Ocak, sayı 48, “İstanbul, 2013, s. 26.; Akşin, *age.*, s. 178.

³⁹⁴ Bu ihtimal kanaatimizce Mahmut Şevket Paşa’nın sadareti düşünüldüğünde ihtimal dışıdır. Zira Mahmut Şevket Paşa hem rütbece hem de yaşça kendilerinden büyük olduğu için üzerinde bir tahakküm kuramayacakları açıktır. Darbe planının olağan akışı içerisinde bilerek seçilen Mahmut Şevket Paşa,

ki gerek baskın öncesi gerek sonrasında dönemin “münevver” insanı profiline uygun olarak İttihat ve Terakki ileri gelenleri kendilerince ülke çıkarları için tek yol olarak baskını zorunlu gördüklerinden dolayı bu eylemi gerçekleştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle; İttihat ve Terakki’nin bu müdahaleyi, dönemin içinde bulunduğu siyasal kriz ortamında ‘zorunlu bir çözüm’ olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Hadisenin İttihat ve Terakki açısından sonuçlarına bakıldığında, baskın sonrasında Fırka’nın sahip olduğu yetkileri genişlettiği ve her iktidar sahibinin arzulanabileceği düzeyde mutlak bir otorite kurarak bu yapıyı kendi siyasal amaçları doğrultusunda kullandığı görülmektedir. Bu yönüyle Bâbîâli Baskının, İttihat ve Terakki’nin uzun vadede gerçekleştirmeyi arzuladığı bir iktidar değişimini hızlandıran bir araç niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, baskının doğrudan gerekçeleri dikkate alındığında, Edirne’nin kaybı gibi devletin bekasına yönelik somut tehditler söz konusu olmuş; dolayısıyla Cemiyet, bu gelişmeleri bir görev ve sorumluluk alanı olarak değerlendirerek yönetime el koymuştur. Başka bir ifadeyle, İttihat ve Terakki, keyfi veya sudan bir gerekçeyle değil, mevcut siyasi ve askerî koşulların zorlayıcılığıyla hareket etmiş ve iktidar değişimini bu bağlamda kamuoyu ve kendi nazarında meşrulaştırmıştır.³⁹⁵

Bu noktada akla şu sorunun gelmesi doğaldır: “gayri meşru yollarla meşru bir hedefe gidilir mi?”. Dünyada hemen her büyük devrim, beraberinde eski düzenin devamını isteyenleri karşı karşıya getirmiştir. Örneğin 1789 Fransa’sında monarşi taraftarları ile devrimcilerin savaşları üç yıl, Rusya’daki Bolşevik devriminde ise beş yıl sürmüştür. Osmanlı Devleti’nde de durum farklı değildi. Bir tarafta alıştığı gelenekle, padişah yönetimi altında yaşamayı arzu edenler vardı. Diğer tarafta ise tek adam rejiminin sona erip, anayasal bir parlamenter sistemi memleketin selameti için tek çare olarak görenler. Saltanat taraftarlarını ilk kez 31 Mart vakasında yeni düzenin karşısında saray yönetimin devam etmesine dair talepleri bilinmektedir. 31 Mart olayının üzerinden üç yıl geçmeden

İttihatçılara belki bir baba, bir ağabey gibi yaklaşması da olasıdır. Mahmut Şevket Paşa’nın iktidarda olduğu zaman dilimi içerisinde İttihatçılarla yaşadığı birtakım sürtüşmeler de paşanın, Sultan V. Mehmet Reşad gibi her istediklerini yaptırabilecekleri bir profilde olmadığını destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Şu hâlde İttihatçıların bu düşünceyi hayata geçirmelerindeki birincil önceliğin ülkenin içerisinde bulunduğu nazik durumun kendilerine başka bir çözüm yolu bırakmadığı görüşünün hâkim olması ile gelişmesi neticesinde gerçekleştiği düşüncesi akla daha yakın gelmektedir.

³⁹⁵ Bu konuda Cevdet Küçük, “...Bu arada İttihatçılar uzun süredir tasarladıkları hükümet darbesini gerçekleştirmek için harekete geçtiler...” diye yazsa da düşüncesini gerekçelendirecek argümanlar kullanmamıştır. Cevdet Küçük, “Bâbîâli Baskını”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, 1991, s. 389-390.

otokrasi taraftarları yine anayasal sisteme uygun hareket etmeyerek meclisi tehdit etmiş ve 5 Ağustos 1912 de kapatılmasına sebebiyet vermişlerdir.

Dolayısıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetini silah zoruyla istifa ettirenlerin, aynı makama kendi istedikleri Kâmil Paşa'yı oturtmasının hukuk dışı olduğu, yukarıda yaptığımız “darbe” tanımını dahilinde yapılanın siyasi bir darbe olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında demokratik yollarla elde etmediği koltukta oturan bir hükümeti cebir kullanarak koltuğundan kaldırıp meşru hükümetin tekrar iş başına gelmesi, daha geniş bir ifadeyle; anayasal düzenin varlığının sürdürülmesi ile saltanatın geri gelmesi yol ayrımına düşüldüğü bir durumda şiddet kullanarak anayasanın yürürlükte kalmasını sağlamak gayri meşru mudur? Sorusunun sorulması gerekmektedir.

Hukuk devleti ilkesinde hedefin meşruluğu değil, yöntemin hukukiliği önceliklidir. Mevcut iktidarın yaptığı hukuk ihlalleri bir sonraki için meşruiyet kazandırır, ülkede legal erozyona ve hukuk düzeninin içten çökmesine yol açarak istikrarsızlık ve otoriterleşmeye sebep olacaktır. Bu sebeple İttihat ve Terakki'nin amacı hukuki ve rasyonel olsa da “hedefe ulaşmak için her yol mübahtır” felsefesinin demokratik standartlara uygun olmadığı çok somut bir hakikattir.

Sonuç olarak; İttihat ve Terakki Fırkası, Bâbîâli Baskını anayasal düzeni korumak adına gerçekleştirdiğini iddia etmiş olsa da eylemin silahlı güç kullanılarak yapılmış olması, bunu demokratik meşruiyet çerçevesinde değerlendirmeyi güçleştirmektedir. İktidarın seçim ya da parlamenter yollarla değil, zor yoluyla elde edilmesi, İttihat ve Terakki'nin önünde meşru hareket imkânı kalmamışsa da eylemin meşru olup olmadığına dair ciddi soruları gündeme getirir. Bu nedenle, bir siyasi müdahaleyi değerlendirirken yalnızca niyet ya da amaç değil, kullanılan yöntem de dikkate alınmalı; hukukun üstünlüğü ve siyasal etik ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır.

3. BÖLÜM: BÂBÎÂLÎ BASKINININ YANSIMALARI

23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Bâbîâlî Baskını, yalnızca bir hükümet değişikliğini değil, aynı zamanda Osmanlı siyasi tarihinin yönünü belirleyen kritik bir müdahaleyi temsil etmektedir. Bu olay, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi iktidarı fiilen tek elde topladığı bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Baskın sonrasında yaşanan gelişmeler, yalnızca devletin yönetim mekanizmaları üzerinde değil, aynı zamanda toplumsal yapı, bürokratik işleyiş ve ordu-siyaset ilişkileri üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.

3.1. Kamuoyu ve Bâbîâlî Baskını

1908 devriminin ardından yaşanan siyasi gelişmelerin ordu-siyaset arasında çekişmelere sahne olduğu bilinmektedir. Bu durumun, çekişmeyi basın alanına da taşıması kaçınılmaz olmuştur. Gücü ele geçiren kendi aleyhtarı gazetelere kısıtlama, sansür hatta kapatma süreçleriyle devam ettirmiş, basını kendi lehine yazmaya sevk etmiştir. İktidar değiştiğinde ise durum tersine dönerek bu döngü süregelmıştır. Bâbîâlî Baskını sonrasında İttihat ve Terakki bir yumuşama ve uzlaşma içerisine girmiş ve bu tip kapatmalara gittiyse de gündem değişene kadar sürdürmüştür. Birkaç gün süren bu kısa süreli kapatmaların ardından Alemdar gazetesi yayınlarına devam etmiştir. Diğer yandan İttihat ve Terakki taraftarı yayın yapan veya Kâmil Paşa hükümeti döneminde kapatılan Serbesti, Silah, Tanin gibi gazeteler ise Bâbîâlî Baskınının ardından yayın hayatına başlamışlardır. Tercüman-ı Hakikat, Takvim-i Vekayi, Sabah, Tasvir-i Efkâr gibi bazı gazeteler ise baskın öncesi olduğu gibi sonrasında da kesinti yaşamadan yayın hayatına devam etmişlerdir.

Kâmil Paşa Hükümeti'nin Edirne'yi düşmana teslim edeceğine dair sivil ve askeri kamuoyunda yayılan söylentiler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bâbîâlî Baskınının meşruiyet kazandırmak amacıyla dayandığı en güçlü argümanı teşkil etmiştir. Bu iddialar, Cemiyet'in söz konusu müdahaleye cesaret etmesini kolaylaştırmış; Bâbîâlî Baskınının icrası sonrasında ise kamuoyunda belirgin bir tepkiyle karşılaşılmaması, söz konusu algının toplumsal düzeyde ne denli etkili olduğunu göstermiştir. Nitekim bu gelişmeler, dönemin uluslararası basın organlarında da dikkat çekici bulunmuş ve çeşitli yorumlara konu olmuştur.

İttihat ve Terakki iktidarı tekrar ele geçirmiş olsa da önemli bir başlık olarak Edirne sorunu halen çözülmüş değildir. Bâbîâlî Baskınının görünen en büyük sebebi Edirne'nin

Bulgaristan'a terkidir. Bu sebeple kamuoyunda yükselen tansiyon fırsat bilinmiş, İttihat ve Terakki'nin Edirne'yi düşman elinden kurtarma vaadi İttihatçılara baskını gerçekleştirme cesareti vermiş, baskın sonrasında da Edirne'nin kurtarılması baskına dair tepkilerin yükselmesini büyük ölçüde önlemiş, baskına ve daha sonraki otoriter yönetime meşruiyet zemini oluşturmuştur. Daha baskın düşünce aşamasında iken dahi bu eyleme geçmekte tereddüt eden bazı İttihat ve Terakki ileri gelenleri ordunun durumundan endişe ederek şayet istirdadı başaramazlarsa devirecekleri hükümetten daha kötü bir duruma düşeceklerinin farkındaydılar. Korktukları gibi de olmuştu, zira iktidarı ele aldıklarından itibaren beş aya yakın bir süre geçmiş olmasına ve bütün gayretleriyle ordunun ihtiyacını karşılamak için çalışmalarına rağmen Edirne'nin durumunda vadettikleri gibi bir değişme meydana gelmemiştir.

Basın-yayın organlarında yer alan haber içerikleri, aydın çevrelerin ve siyasal figürlerin kaleme aldığı değerlendirmeler ile halk arasında dolaşan anlatılar, Bâbîâli Baskınının farklı toplumsal kesimlerde nasıl yorumlandığına ışık tutmaktadır. Kamuoyunun meseleye bakışı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müdahalesine yönelik meşruiyet arayışının sosyal ve siyasal boyutlarını da gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, olayın kurumsal ve siyasal yansımaları ile kamu vicdanında ve toplumsal hafızada bıraktığı izlerin bütüncül bir analizle değerlendirilmesi, Bâbîâli Baskınının tarihsel önemini daha derinlemesine kavramamıza olanak tanımaktadır.

3.1.1. Osmanlı Gazetelerinin Baskına Yaklaşımı

Karal'ın "Talat'ın mahareti, Enver'in cesareti, Ömer Naci'nin etkili demeçleri ve diğer İttihatçıların fedakârlığı sayesinde başarılmış"³⁹⁶ diyerek ifade ettiği bu hükümet darbesi, yerli ve yabancı olmak üzere birçok kesimden farklı tepkiler almıştır. Zira bir yanda felsefesini meşrutiyet temelleri üzerine oturtmuş ve kendisini meşrutiyetin banisi ve bekçisi sayan bir anlayış varken diğer yanda aynı anlayışın hukuka aykırı olarak bir hükümeti seçimle değil de cebirle devirmesi elbette ki öncelikle kendisiyle çelişmesine sebebiyet vermiştir. İttihat ve Terakki'nin, yıllarca II. Abdülhamid'in istibdadına karşı savaşıırken bu kez aynı şeyi kendilerinin yapıyor olması muhakkak ki tepki çekmiştir.³⁹⁷

³⁹⁶ Karal, age., s. 196.

³⁹⁷ "...Bâbîâli vak'asını yorumlayan tarih yazarlarımız, siyasi görüşlerine göre iki bölüme ayrılmışlardır denilebilir. Bunlardan bir kısmı, olayı yerinde bulmuş, beğenmiş, "siyasi tarihimizde bu kadar önemli bir hadiseye rastlamak güçtür," diye alkışlamıştır. Bazıları da, "vak'anın bir zorbalık ve eşkiyalıktan ibaret olduğunu," söylemişlerdir..." Bayar, age., s. 41.

Sadece tarihçiler değil, siyasi kesim başta olmak üzere gazete yazarları da eylemin gerekliliği konusunda tartışma içerisine girmiştir.

Darbenin detaylarını topluma aktarılıp yorumlanmasında en büyük pay sahibi Osmanlı ülkesindeki gazetelerdir. Gazetelerin baskın hakkındaki yazıları, tarihin geçmiş dönemlerinde hatta günümüzde olduğu gibi otoriteye yakın durmak, karşı çıkmak veya kayıtsız kalmak şekliyle farklılık göstermiştir.

İttihat ve Terakki'ye muhalif olarak bilinen “İkdam”, “Alemdar” ve “Serbesti” gazetelerinin Bâbîâli Baskınına karşı bir duruş sergilemeleri gerekirken içlerinden Serbesti gazetesinin darbe sonrası iktidara gelen hükümeti desteler ifadeler kullanması dikkat çekmiştir. İttihat ve Terakki'ye destek olan gazetelerin ise beklendiği gibi Bâbîâli Baskınına haklı çıkaran yazıları ön plana çıkmıştır.³⁹⁸

İkdam gazetesi, Bâbîâli Baskınına takiben yayın yaptığı 28 Ocak 1913 tarihli sayısı incelendiğinde; konuya dair yorumlardan uzak kalmayı tercih edecek bir yol takip etmiştir. İktidar değişikliğine dair haber niteliğinde yaptığı yayınları da dış haberlerden derlemiştir. Diğer bir ifadeyle Bâbîâli Baskınına görmezden gelmeyi tercih etmiştir.³⁹⁹ Muhalif kimliği ile darbeye karşı yayın yapması beklenen İkdam Gazetesinin baskın günü çıkan sayısını, Kansu şöyle yorumlamaktadır; “...İkdam ise tüm bu olanlardan okurları için ders çıkarıyordu: "...Bir musibet bin nasihatten iyidir." Gazete halkı iyi bir gelecek için gayretle çalışmaya çağırıyordu. Yalnızca gayret Türkiye'yi bir müstemleke olmaktan kurtarabilirdi...”⁴⁰⁰

Sabah Gazetesi ise baskının haberini, Bâbîâli Baskınının ertesi gün yani 24 Ocak 1913 günkü sayısında; “Dünkü Tezahürat” başlığı altında verdiği haberi “Bâbîâli önünde toplanan halkın vatanın savunmasını talep etmesi” şeklinde ve olabildiğince yorumsuz vermiştir.⁴⁰¹

İfham Gazetesi, son sayısını 10 Kanunisani 1913 neşretmiştir. Bâbîâli Baskınının gerçekleştiği gün yayımlanan bu sayıda Bâbîâli Baskını ile ilgili bir haber bulunmayıp, “...Bâbîâli, cevabî notasını, bugün, devletlere tebliğ ediyor...” diye başlayan bir haber yayımlayarak hadiseden bir gün önceki siyasi durumu bildirmiştir. Diğer başlıklarda da Balkan Savaşları'nı konu alan haberler yapmıştır. Bu durum olağandır zira Bâbîâli

³⁹⁸ Uğur, *age.*, s. 139.

³⁹⁹ İkdam Gazetesi, 28 Ocak 1913.

⁴⁰⁰ Kansu, *age.*, s. 530.

⁴⁰¹ Sabah, 24 Ocak 1913, “Dünkü Tezahürat”.

Baskınının gerçekleştiği sırada gazete çoktan o günün tarihiyle dünkü haberleri neşretmiştir.⁴⁰²

Serbesti Gazetesi darbenin haberini 24 Ocak 1913'te hadiseden bir gün sonra yayımlandığında vermiştir. Ancak beklenenin aksine, her zamanki gibi İttihat ve Terakki aleyhine sert bir üslup kullanmayan gazete, "Hakkı İhtilal" başlığında baskını yapan kimseleri yüceltip eski hükümet mensuplarını yeren, hatta hainlikle itham eden yazılar yazmıştır.⁴⁰³

Tercüman-ı Hakikat de Bâbîâli Baskınının haberini Serbesti gazetesiyile aynı başlığı kullanarak ("Hakkı İhtilal") vermiştir. Dn Osmanlı Devleti'nin neredeyse yıkılmak üzere olduğunu, tam bu esnada bir kurtarıcı elin devreye girerek devleti felaketin pençesinden çekip alan bu elin umut ışığı olup insanlara yeniden mit verdiğini yazmaktadır.⁴⁰⁴ Sonrasındaki sayılarında da eski hükümetin aleyhinde, İttihat ve Terakki'nin lehinde yazmaya devam etmişlerdir.

İttihat ve Terakki'ye muhalif yazılarıyla bilinen Alemdar Gazetesi ise baskının akabinde dokuz gün kapatıldıktan sonra⁴⁰⁵ yayın hayatına Haberdar adı altında 1 şubat 1913'te tekrar başladığında şartlar dahilinde belki de bütün gazeteler içerisinde en eleştirel sayılabilecek üslubu kullanmıştır. "Samimi Bir Hasbıhal" başlığıyla yayınladığı haberde; Dn, ülkenin siyasi geleceğini şekillendirmeye çalışanların beklenmedik bir olayla sahneden çekilip yerlerine yeni glerin geldiğini, ülkenin büyük bir tehlike atlattığını ifade etmiştir. nceki hükümetin istifasına yol açan olayların şaşırtıcı olmadığını, artık bu değişimden ülke ve millet için hayırlı bir gelecek doğmasını arzu ettiklerini yazmışlardır.⁴⁰⁶ Gazetenin sonraki sayılarında da daha çok Balkan Savaşlarına yönelik gündemi takip ettiği ve Bâbîâli Baskınını görmezden geldiği söylenebilir.

Tasvir-i Efkâr, Bâbîâli Baskınının ertesı günü yani 24 Ocak 1913 tarihinde çıkan sayısında "İtizar" başlığı altında eski hükümetin gazetelerini kapattırıp matbaa ve ofislerini mhrlediğini, okurlarını istemeden sadece eski hükümetin görüşlerine maruz bıraktıklarını ancak son yaşanan olayların kendilerini ifade etme fırsatı verdiğinden bahsederek özür dilemiştir. Bu sebeple bir süre Tasvir-i Efkâr adıyla değil de Tefsir-i

⁴⁰² İfham, 23 Ocak 1913 (10 Kanunisani 1328).

⁴⁰³ Serbesti, 24 Ocak 1913, "Hakkı İhtilal"

⁴⁰⁴ Tercüman-ı Hakikat, 24 Ocak 1913, "Hakkı İhtilal"

⁴⁰⁵ Selahaddin Mıhçı, *Refi Cevad Ulunay ve Alemdar Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s. 82.

⁴⁰⁶ Haberdar, "Samimi Bir Hasbıhal", 1 şubat 1913.

Efkar adıyla çıkmıştır Aynı sayının “Müdafaa-i Milliye” başlığında da eski hükümeti Balkan Savaşında pasif kalmakla ve büyük devletler tarafından gönderilen notanın halkın kabul göreceği bir şekle sokularak dayatılmaya çalışmakla itham etmiştir. Ayrıca Şura’yı Devlet üyelerinden oluşan bir komisyon kurarak burada aldıkları Edirne ve adaların teslimi kararını sanki meclis kararıymış gibi göstererek bir meşruiyet kazandırmak istemekle suçlamıştır.⁴⁰⁷ Devam eden sayılarında da İttihat ve Terakki yanlısı bir tavır takınmıştır.

Kamil Paşa hükümetinin kapatmasına maruz kalan gazetelerden biri olan Silah da 29 Ocak 1913 günü yayın hayatına tekrar dönmüş ve “Silahın Sözü” başlığı ile ilk sayfadan yayımladığı yazıya “...Silah, vefat eden eski hükümetin milletin başına bela olduğu gün kapanmıştı...” diyerek başlayan ve eski kabineye ağır ithamlarla dolu tenkitlerini ifade ederek İttihat ve Terakki lehine yayınlara başlamıştır.⁴⁰⁸

Kamil Paşa hükümetinin kapattığı Tanin gazetesinin sahibi olan Hüseyin Cahit Yalçın, Bâbîâli Baskınından iki ay önce kaçtığı Viyana’dan ülkeye döndü. 31 Ocak 1913’te Tanin’i yeniden yayımlamaya başladıysa da Bâbîâli Baskınına tenkit eden yazılar dolayısıyla İttihat ve Terakki ile ters düşmüş ve bir süre gazetecilik yapmamıştır.⁴⁰⁹

3.1.2. Yabancı Basının Bâbîâli Baskınına Yaklaşımı

Bâbîâli Baskını gerçekleştiği esnada Balkan savaşı hala devam etmekteydi. Büyük devletler de 16 Aralık 1912 de başlayan Londra’da Barış Konferansı’nda ve Osmanlı Devleti’nden gelecek cevabı beklemekteydiler. Darbe haberi başta konferansta bulunanlara, ardından da Avrupa, Rusya ve Amerika siyasi gündemine bomba gibi düştü. Öyle anlaşıyor ki olup bitenleri anlamlandırmaya çalışan yabancıların kafasında şu sorular oluşmaya başladı: Edirne’nin teslimi için toplanan Türk ulusal konseyi Avrupalıları oyalamak için bir oyun mu oynamıştı? Yoksa Kâmil Paşa, Edirne’yi vermemek için bir sahte darbe mi tertip etmişti? Ya da olan biten; büyük güçlerden birinin kendilerinden habersiz Türkler lehine tertiplediği bir oyundan mı ibaretti? Barış Konferansındaki zihinler bu soruların cevaplarıyla meşgulken Osmanlı yeni hükümetince

⁴⁰⁷ Tasvir-i Efkar, 24 Ocak 1913.

⁴⁰⁸ Silah, 29 Ocak 1913.

⁴⁰⁹ Hilmi Bengi, *Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s. 48.; Gazetenin söz konusu sayısına ulaştıysak da tahrifat dolayısıyla sağlıklı şekilde okunup analiz edilecek durumda olmadığı görüldüğünden tetkiki yapılamamıştır.

kendilerine çekilen bir telgrafta “Kâmi Paşa hükümetinin Edirne’den vazgeçme kararının anayasaya aykırı olmakla kalmayıp halkın kutsal haklarının da ihlali anlamına geldiği” yazılmaktaydı.⁴¹⁰ Avrupalı devletler Edirne’nin teslimi için Osmanlı yönetiminden haber beklerken İstanbul’dan gelen bu telgrafla konferansın sona erdiğini Osmanlı Devleti’ni temsilen burada bulunan Mustafa Reşit Paşa’ya nota vererek bildirdiler.⁴¹¹

Sürecin bundan sonraki aşamasında özellikle Avrupa ve Amerika basını konuyu ilgiyle takip etmeyi sürdürmüşlerdir. Amerika Birleşik Devletleri, 20. yy. başlarında dahi sahip olduğu yüksek sayıdaki⁴¹² gazetelerinin birçoğunda gerek Balkan Savaşı gerekse Bâbîâli Baskınına oldukça geniş yer ayırarak⁴¹³ Osmanlı Devleti gündemini manşetlerine taşımıştır. Baskının gerçekleştiği gün gazete manşetlerinde Osmanlı Devleti’nin sonunda kutsal saydığı Edirne’yi Bulgaristan’a bırakacağını ve tazminat miktarının belirlenmesinin arından savaşın biteceğini⁴¹⁴ ve Türklerin kendilerinden istenen tüm şartları kabul ettiğini⁴¹⁵ yazarken baskınla gelişen yeni ve farklı bir siyasi süreçle karşılaşmışlardır.

Amerika gazeteleri darbeyle ilgili haberleri hemen ertesi günü başta Associated Press’in Londra şubesi ve İstanbul’daki haber merkezleri olmak üzere bu iki ana merkezden alarak sürmanşetlerine taşımış ve ilerleyen günlerde de bilgi kaynaklarını çeşitlendirerek haber yapmayı sürdürmüşlerdir. Birinci sayfada yer alan bu manşetlerde baskın ve Nazım Paşa’nın ölümü dışındaki konularda oluşan bilgi kirliliği farklı yorumlara sebep olmuştur. Bridgeport Evening Farmer gibi bazı gazeteler Bâbîâli Baskınının akabinde polisin düzeni sağlamaya çalıştığını⁴¹⁶ yazarken, diğer gazeteler ise böyle bir hadisenin ardından asayiş konusunda hiçbir sorunun yaşanmamasını ilginç bularak neşretmişlerdir. Oysa Osmanlı kaynaklarında kayda değer bir asayiş sorunu bulunduğu rapor edilmemiş, aksine asayişin yerinde olduğu ifade edilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁰ “Une émeute Renverse”, La Matin Gazetesi, 24 Janiver 1913, s. 1.

⁴¹¹ Akşin, *age.*, s. 210.; Reşit Paşa, 26 Ocak 1913 tarihli telgrafla durumu hemen hükümete bildirmiştir. BOA, HR.SYS., 2913/60.

⁴¹² 1910 Yılı itibarıyla ABD’de çıkan gazete sayısı 2433 olarak belirtilmiştir. Celalettin Aktaş, “Amerika Birleşik Devletleri’nde gazetecilik” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, s. 92.

⁴¹³ Araştırmamızda 500’den fazla Amerikan Gazetesinin Nazım Paşa’nın ölümü ve Bâbîâli Baskınına manşetten verdiği görülmüştür.

⁴¹⁴ Lock Haven Express Gazetesi, 23 Ocak 1913, s.1.

⁴¹⁵ Boston Post Gazetesi, 23 Ocak 1913, s.1.

⁴¹⁶ Bridgeport Evening Farmer, 24 Ocak 1913, s. 1.

⁴¹⁷ BOA, HR.SFR.3..., 697/39.

Bu çalışmada en çok sorgulan ve en farklı rivayetler bulunan kısmı olan Nazım Paşa'yı kim vurdu sorusuna Amerikan basını da çok farklı cevaplar vermişlerdir. Cumberland Evening Times Gazetesi bu ölüme sebep olan meçhul kurşunun arbede esnasında kimden geldiği,⁴¹⁸ Enver ya da Talat Bey'in silahlarından mı çıktığı iddialarını sorgularken,⁴¹⁹ Hagerstown Morning Herald ise bu detaya pek önem vermeyerek Enver Bey taraftarlarınca öldürüldüğünü yazmaktadır.⁴²⁰ Hattiesburg News gibi bazı gazeteler de esasen Nazım Paşa'nın hedef alınmadığını, ancak paşanın yaveri tarafından açılan ateşe karşılık verildiği sırada kurşunun kazara kendisini bulduğunu ifade etmişlerdir.⁴²¹ La Crosse Tribune Gazetesi de Nazım Paşa'nın bizzat Enver Bey tarafından vurulduğunu dile getirmiştir.⁴²² Bütün bunlara rağmen Manitowoc Daily Herald Gazetesi ise genel kanaate uygun olarak Talat Bey'in özellikle kan dökülmemesini emretmesine rağmen bu hadisenin üzücü ve plansız olarak geliştiğini belirtmiştir.⁴²³

Diğer taraftan. Bâbiâli Baskını daha gerçekleşmeden, Kâmil Paşa'dan rahatsızlık duyan ordu mensuplarından yüz elli kadar subayın savunma hattı Çatalca'dan İstanbul'a gelerek Nazım Paşa'nın Başkumandan Vekaletinden azlini istemesini İngiliz "The Manchester Courier" gazetesi 6 Ocak günkü sayısına taşımıştır.⁴²⁴

İttihat ve Terakki başta İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük ülkelerin kamuoyu ve basınınca sevilmediğinden baskın da hoş karşılanmamıştır. Ancak Avusturya-Macaristan devleti İngiltere'ye yakın olduğu bilinen Sadrazam Kâmil Paşa'nın iktidardan edilmesini olası bir yakınlaşma fırsatı olarak görmektedir.

İttihat ve Terakki'nin içeride olduğu gibi dışarıya karşı da darbeyi haklı kılan en belirgin argümanı Edirne'nin işgali ve Bulgaristan'a bırakılması konusuydu. Bu sebeple Talat Bey, olay gecesi İngiliz "Reuters" ajansına demeç vererek ya milli onurlarını muhafaza edeceklerini ya da yok olacaklarını ifade etmiştir.⁴²⁵ "Neue Freie Presse" isimli Avusturya gazetesi ise olay esnasında Viyana da bulunan İttihat ve Terakki'ye yakınlığı bilinen

⁴¹⁸ Cumberland Evening Times, 24 Ocak 1913, s. 1.

⁴¹⁹ Bridgeport Evening Farmer, 24 Ocak 1913, s. 1.

⁴²⁰ Hagerstown Morning Herald, 25 Ocak 1913, s. 3.

⁴²¹ Hattiesburg News, 24 Ocak 1913, s.1.; Jacksonville Daily Journal, 24 Ocak 1913, s.1. ; Joplin Morning Tribune, 24 Ocak 1913, s. 2.

⁴²² La Crosse Tribune, 24 Ocak 1913, s.1.

⁴²³ Manitowoc Daily Herald, 24 Ocak 1913, s.1.

⁴²⁴ Özgür Çınarlı, "İngiliz Yazılı Basımına Göre Bâb-ı Ali Baskını ve Uluslararası Sonuçları", *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, c. X, Sayı 17, Mart 2019, s. 1788.

⁴²⁵ Kansu, *age.*, s. 532.

simalarından ve eski nazırlarından olan Cavid Bey'in hadise ile ilgili yorumlarını 24 Ocak günkü sayısında yayımlamıştır.

Cavid Bey yazısında; Kâmil Paşa'nın Edirne'den feragat etmesini kabul edilemez bularak Almanların Paris i lerine kadar girmiş olmasına rağmen Alsace- Lorraine haricindeki topraklarını ele ge irmedi lerini, oysa kendilerinin balkan ülkelerine epeyce toprak bıraktıklarını ve Edirne'nin geri alınması için ne bedel gerekirse ödenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yani darbenin meşru gerekçeler dâhilinde yapıldığını ifade etmiştir.⁴²⁶

“The Derby Daily Telegraph”, “Sunderland Daily Echo”, “The Evening News”, “The Nottingham Evening Post” ve “The Yorkshire Evening Post” gibi dönemin önde gelen İngiliz gazeteleri, B b  li Baskınını ertesi günkü sayılarında kapsamlı bir biçimde ele almış ve olayı J n Türklerin Edirne'nin teslim edilmesine karşı duyduğu tepkinin ve üzerlerindeki siyasi baskıların bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede, baskın bir "darbe" olarak değil, siyasal bir "devrim" olarak nitelendirilmiştir.⁴²⁷ İngiliz basınında bu yönde bir kanaatin oluşmasında, B b  li Baskınının İngiltere'ye yakınlığıyla bilinen Kâmil Paşa h k metine karşı gerçekleştirilmiş olmasının etkili olduğu açıktır. Nitekim bu durum, Londra yönetiminde yeni hükümetin İngiltere karşıtı bir dış politika benimseyeceği yönünde bir endişe doğurmuştur. Osmanlı diplomatı Muhtar Bey'in Tevfik Paşa'ya gönderdiği telgrafta da bu olumsuz algının giderilmesi ve İngiliz yetkililerin daha ılımlı bir tutuma yönlendirilmesi amacıyla diplomatik girişimlerde bulunulması gerektiği belirtilmiřti⁴²⁸ Ancak buna rağmen, İngiliz h k meti ve kamuoyu, yeni hükümetin politik eğilimleri netlik kazanana dek temkinli ve kayıtsız bir tavır sürdürmeyi tercih etmiştir.⁴²⁹

Fransız basını da olaya sessiz kalmamış, “Le Petit Journal” gazetesi 9 şubat 1913 tarihli sayısında hadiseyi manşetine taşıyarak günümüzde hala B b  li Baskınını temsil eden en bilinen resmini birinci sayfasında neşretmiştir.⁴³⁰ İttihatçıların Nazım Paşa'yı öldürme anını resmeden gazete bu haberi “Konstantinapolis'te bir darbe, Nazım Paşa öldürüldü” diyerek vermiştir.⁴³¹

⁴²⁶ Kansu, *age.*, s. 532.

⁴²⁷  ınarlı, *agm.*, s. 1791.

⁴²⁸ BOA. HR.SYS., 2913/73.

⁴²⁹ BOA. HR.SYS., 2913/64.

⁴³⁰ Ek 4.

⁴³¹ Bu konuda Paris sefaretine 27 Ocak 1913 tarihli belgede Nazım Paşa'nın katillerinin yakalanmadığı ancak arandığı ifade edilmiştir. BOA, HR.SYS., 2913/67.

Ruslar ise “Ogonyok Dergisi’nin 27 Ocak tarihli sayısında Bâbîâli Baskını, Enver Bey’in sadrazamın odasına dalarak Kâmil Paşa’yı istifaya zorladığı anı canlandıran bir resimle⁴³² “Komplocular tarafından kesintiye uğrayan bakanlar kurulu toplantısı” başlığı ile okurlarına vermiştir. Haberde Jön Türklerin hükümetin Edirne’yi galip devletlere verme kararının halkta oluşturduğu öfkeyi başarıyla kullanarak kendisini Napolyon olarak gören Enver Bey’in çabaları sonucunda gerçekleştiği ifade edilmiştir.

Petersburg’dan 28 Ocak tarihinde Sait Halim Paşa’ya gönderilen “çok gizli” ibareli telgrafta Rusya’nın dışişleri bakanı olan Sazanov’un devrilen Kâmil Paşa kabinesinin düşüşünün uzun süredir planlanmış bir eylemle gerçekleşip tesadüf olmadığını düşündüğü anlatılmaktadır. Bu olayın olumsuz bir etki yarattığı ve mevcut hükümetin yeniden düşmanlık başlatacağına ve geleceğin çok karanlık olduğuna inanıldığını yazılmaktadır.⁴³³

Diğer taraftan Novoie Vremia Gazetesinde Osmanlı ordusundaki Çerkeslerin Çerkes asıllı Nazım Paşa’yı öldürenlerden intikam alma yemini ettiği ve Çatalca’daki birliklerde parti taraftarları ile hasımları arasında çatışmalar çıktığına dair haber Osmanlı Devletince tekzip edilmiştir.⁴³⁴

Benzer şekilde, Bâbîâli Baskınının uluslararası yankıları yalnızca İngiltere ile sınırlı kalmamış, diğer diplomatik çevrelerde de dikkatle izlenmiştir. Nitekim Bükreş’ten gönderilen bir telgrafta, Osmanlı kabinesindeki değişikliğin genel olarak olumlu karşılandığı ifade edilmekle birlikte, özellikle Rusya’nın olası tepkisine dair duyulan kaygılar öne çıkarılmıştır. Bu durum, Bâbîâli Baskınının yalnızca Osmanlı iç siyasetini değil, aynı zamanda uluslararası diplomatik dengeleri etkileyen çok boyutlu bir müdahale olduğunu göstermektedir. İngiltere ve Romanya örnekleri üzerinden değerlendirildiğinde, olayın dış politika cephesinde yarattığı belirsizlik ve temkinli bekleyiş, yeni hükümetin dış aktörler nezdindeki meşruiyet arayışının ne kadar önemli bir rol oynadığını belirginleştirmektedir.⁴³⁵

Bu bağlamda, özellikle Rusya’nın muhtemel tepkisine dair endişeler, sadece hükümet değişikliğiyle ilgili genel kaygılardan ibaret olmayıp, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin Edirne üzerindeki ısrarcı tutumunun doğrudan bir sonucu olarak şekillenmiştir. Nitekim

⁴³² Ek 5.

⁴³³ BOA. HR.SYS., 2913/77.

⁴³⁴ BOA, HR.SFR.1., 167/73.

⁴³⁵ BOA. HR.SYS., 2913/65.

24 Ocak tarihli ve muhtemelen Bâbiâli Baskınından henüz haberdar olunmadan Roma'dan gönderilen bir telgrafta, Edirne meselesine dair izlenen yeni ve katı politikanın uluslararası istikrarı tehdit edebileceği belirtilmiş, ayrıca Osmanlı Devleti'nin Büyük Güçler arasındaki statüsünü kaybetme riski taşıdığı ve bu durumun Rusya tarafından askeri bir müdahale ile karşılanabileceği ifade edilmiştir. Bu değerlendirmeler, dönemin diplomatik konjonktürü içerisinde Osmanlı dış politikasının son derece kırılgan bir zeminde seyrettiğini ve Edirne konusunda izlenen tutumun yalnızca iç siyasi değil, aynı zamanda ciddi uluslararası sonuçlar doğurabilecek bir dış politika tercihi olarak algılandığını ortaya koymaktadır.⁴³⁶

Berlin'den gelen haberler ise şöyledir; yeni hükümetin, Mahmut Şevket Paşa gibi bir şahsiyet tarafından kurulmasından memnuniyet duyulmaktadır. Onun kabinenin başında bulunmasının, Almanya'nın Türkiye'deki yeni prestijinin artması için bir garanti olarak görüldüğü belirtilmiştir. Alman basını, genel anlamda Osmanlı'daki gelişmelere olumlu yaklaşmakla birlikte, İmparatorluk hükümetinin mevcut krizde İngiltere'ye aşırı güvenmemesi gerektiğini vurgulamış; bunun yerine Almanya ile dostane ilişkilerin sürdürülmesinin önemi üzerinde durmuştur. İngiltere'nin ise, son kabinenin düşmesine neden olan siyasi hareketin ardından Osmanlı Devleti'nin dostluğunu kazanma yönünde bir eğilim gösterdiği belirtilmiştir.⁴³⁷ Yani Almanya, İttihatçıların İngiliz yanlısı Kâmil Paşa siyasetini terk edeceğini öngörerek kendilerine yakınlaşması yönünde telkinde bulunmaya başlamıştır.

Viyana sefaretî Neue Freie Presse, Arbeiter Zeitung, Reichs Post gibi gazetelerin özetleriyle birlikte kabine değişikliğinin Osmanlı İmparatorluğu için daha elverişli yeni bir durum yarattığı belirtilmiştir. Büyük Güçlerin, yeni kabine ile daha temkinli müzakereler yapmaları gerektiği vurgulanmıştır. Barış umudunun henüz kaybolmadığı ve Türkiye'nin daha iyi şartlarda barış yapma şansını kazandığı ifade edilmiştir.⁴³⁸

Bâbiâli Baskını, yalnızca Osmanlı iç siyasetine değil, özellikle Balkan Savaşının Avrupa haritasının değişerek şekillendiği bir dönemde uluslararası diplomatik dengelere de derin etkilerde bulunmuş bir gelişmedir. Olayın hemen ardından Avrupa ve Amerika basını tarafından gösterilen yoğun ilgi, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları bağlamındaki

⁴³⁶ BOA. HR.SYS., 2913/62.

⁴³⁷ BOA. HR.SYS., 2913/63.; Bu sırada İstanbul'da bulunan İngiltere Büyükelçisi olan Lowther'e göre yeni hükümet açık bir şekilde Alman yanlısıdır. Levent Yıkıcı, *age.*, s. 152.

⁴³⁸ BOA. HR.SYS., 2913/55.

stratejik önemini ve Edirne meselesinin uluslararası bir kriz potansiyeli taşıdığını açıkça ortaya koymuştur. Yabancı basında baskının "darbe" mi yoksa "devrim" mi olduğu yönündeki tartışmalar, olayın algılanış biçiminin devletlerin siyasi çıkarlarına göre farklılık gösterdiğini yansıtmaktadır.

Amerikan ve Avrupa gazeteleri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan iktidar değişikliğini, Nazım Paşa'nın ölümü ve İstanbul'daki asayiş durumu konusunda çelişkili bilgiler aktarmış, bu durum olayın dış kamuoyunda belirsizlikle karşılanmasına yol açmıştır. İngiltere ve Fransa, İttihat ve Terakki yönetimine temkinli ve kuşkucu bir tutum sergilerken; Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, yeni hükümeti kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirebilecekleri stratejik bir fırsat olarak görmüşlerdir. Rusya ise gelişmeleri dikkatle takip etmiş, Osmanlı Devleti'nin Edirne üzerindeki ısrarcı tutumunun bölgesel istikrarı tehdit edebileceği endişesini taşımıştır.

Bâbîâli Baskınına ilişkin haberlerin uluslararası basında aktarımı, büyük ölçüde ilgili ülkelerin siyasi çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. İngiliz basını, Kâmil Paşa hükümetinin devrilmesini, bu hükümetin İngiltere ile yakın ilişkileri dolayısıyla olumsuz karşılamış olsa da yeni kurulan hükümetin dış politikadaki yönelimini analiz etmeye öncelik vererek gelişmeleri daha temkinli ve itidalli bir üslupla aktarmıştır. Öte yandan Alman gazeteleri, baskının önde gelen isimlerinden Enver Bey'in Almanya'ya olan yakınlığına atıfla, onun sahneye çıkışını açık bir memnuniyetle karşılamışlardır. Fransız basını ise, olayın seyrini sağlıklı değerlendirebilmek amacıyla, diğer Avrupa devletleriyle birlikte bilgi sahibi olmasına rağmen, ilk günlerde haberi kısa ve yorumsuz biçimde aktarmış; takip eden günlerde ise daha ayrıntılı yorumlara ve analizlere yönelmiştir. Amerikan basını ise, henüz dünya siyasetinde I. Dünya Savaşı sonrasında ulaşacağı düzeyde etkili bir aktör konumunda bulunmadığından ve ülkede yayın yapan gazete sayısının fazlalığı nedeniyle, neredeyse ulaşabildiği her detayı yüzlerce farklı yayında neşretmekten imtina etmemiş; olay, mümkün olan en geniş çerçevede ve çoğunlukla yorumsuz bir şekilde kamuoyuna sunulmuştur.

Sonuç olarak, Bâbîâli Baskını hem Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerini değiştirmiş, hem de dış politikadaki denge arayışlarını yeniden şekillendirmiştir. Bu olay, Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistem içindeki konumunun ne kadar kırılgan olduğunu ve iç siyasi gelişmelerin dış dünya üzerindeki etkisinin ne denli büyük olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

3.2. Baskın Sonrası Muhalefetin Karşı Darbe Planları

Enver Bey'in "" ... Kâmil'i devirip, yerine biraz cesur M.'yi [Mahmud Şevket Paşa'yı] geçirerek her şeyi kurtarabileceğimi zannediyordum. Ama heyhat, bu kadar saydığım erkan-ı harp başkanımız, her şeyi kendisiyle sürükleyebilecek bir ödlele çıktı..."⁴³⁹ diye bahsettiği Hareket Ordusu'nun kudretli komutanı Bağdatlı Mahmut Şevket Paşa, 31 Mart vakası sonrasında ele aldığı yönetim dolayısıyla İttihat ve Terakki üzerinde bir tahakküm kurmuştu. Ancak şimdi İttihat ve Terakki'nin kendisine armağan ettiği sadaret makamı söz konusuydu. Bu düşünce, İttihat ve Terakki ileri gelenlerince Mahmut Şevket Paşa'nın belki de padişah gibi onay mercii olmasına ve İttihat ve Terakki'nin belirleyeceği kararların sadece uygulayıcısı olarak kalması yönünde beklentiye sebep olmuş olabilir. Ancak Mahmut Şevket Paşa, İttihat ve Terakki hakkında günlüğüne şunları yazmıştır; "...İttihatçıların adam olmayacakları kanaati, artık bende büsbütün teessüs etti. Bu kadar felaketler üzerine, hiç de akıl_erdiremeyecekleri ve erdirmedikleri askeri işlere bile karışmaktan vazgeçmiyorlardı. Bu suretle devleti idare edebileceklerine kanaat etmeleri, meselenin en feci tarafıydı. ..." ayrıca mecnun ve beyinsiz dediği bu adamların laf dinlemediklerini de eklemiştir.⁴⁴⁰

Bu hengâme içerisinde padişah dahi istikbalinden endişe etmiştir. Cemil Topuzlu Mehmet Reşat ile arasında geçenleri şöyle anlatmaktadır;

"...Babîali baskını ile İttihatçılar, yine mevkii iktidara geçince, ertesi günü beni acele saraya çağırtdtı. Salona girince ayağa kalktı, birdenbire boynuma sarıldı, iki yanağımdan öptü ve bana: — Paşa, seni çok severim. Bilirim, sen de beni seversin, bundan bir müddet evvel Talât'la Enver hakkında bazı sözler sarfetmiştim, bunları şimdiye kadar kimseye söyleyemediğini ve bundan böyle de söylemeyeceğini ve bana bir fenalık yapmayacağını pekâlâ bilirim dedikten sonra, bir de yemin ettirdi. Hasisliği ile tanınmış olan zati şahane defeatla omuzumu okşadı, elime pırlantalı bir sigara kutusu ile kırmızı atlas bir kese içerisinde on altın sıkıştırdı..."⁴⁴¹

Oysa padişah, hiçbir zaman hedefe konulmamış, statüsünde bir değişiklik olmamıştır. İttihat ve Terakki, tehdit olarak görmediği bazı makamlarda değişikliğe gitme gereği

⁴³⁹ Bardakçı, *age.*, s. 119.

⁴⁴⁰ Mahmud Şevket Paşa, *age.*, s. 54.; "...O, hükümet reisi olarak ne kadar İttihat ve Terakki'nin mümessili diye kendisini saymış olursa olsun, partinin heyet-i umumiyesi hiçbir zaman ondan memnun olmamıştı..." Tansu, *age.*, s. 176.

⁴⁴¹ Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 151-152.

duymamış; bu sayede hem liyakat sahibi kişilerin görevlerini sürdürmelerine engel olmayarak devlet işleyişine katkıda bulunmuş, hem de siyasi gerilimin daha fazla artmasını engellemiştir. Hatta Topuzlu, Şehremaneti görevini yaparken sakıt hükümet tarafından göreve getirilmiş olduğundan azledilmesini ihtimal dâhilinde görmüşse de görevinden alınmamış, teşvik ve takdir edilmiştir.⁴⁴²

Diğer yandan muhalifler elbette ki Bâbîâli Baskınına hoş karşılamamıştır.⁴⁴³ Kuran, baskını değerlendirirken “...Bununla beraber, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu cüretkâr saldırısına karşı muhalefet silah bırakmış değildir...”⁴⁴⁴ diye yazmaktadır. Bâbîâli Baskınına karşı teşebbüsler muhtemelen İttihat ve Terakki'nin öngördüğü bir konu olduğu için özellikle İstanbul'daki güvenliğin ele geçirilmesi planlara dâhil edilmiştir. Zira Mahmut Şevket Paşa, Bâbîâli Baskınının gerçekleştiği an Cemal Bey'i görüp “...Cemal Bey, oğlum! Rica ederim, şimdi İstanbul Muhafızlığını üzerine al ve Payitahtın inzibatını temin için her ne tedbir alınmasını uygun görürsen, dakika kaybetmeksizin, hepsini icra et!...”⁴⁴⁵ demesi bu maksat için olsa gerektir.

İttihat ve Terakki bu ihtimali, özellikle İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in aldığı tedbirlerle olabildiğince azalttıktan sonra, iktidarı kanlı⁴⁴⁶ bir şekilde ele geçirdiği için muhalif kesimdeki olası tepkileri de azaltma yoluna gitmiştir. Dünyada birçok örneği bilinen darbelerde olduğu gibi darbe, yapanlarca başarılı olunması halinde idarenin başındaki kimseler genellikle idam edilir, daha iyi ihtimalle sürgün ya da hapisle cezalandırılırlarken⁴⁴⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bâbîâli Baskınının hemen ardından, Dâhiliye Nazırı ve Sadrazam dışında kalan hükümet üyelerini birkaç saat içerisinde serbest bırakmıştır. Takip eden günlerde ise Maliye Nazırı Abdurrahman Bey ile Dâhiliye

⁴⁴² Topuzlu, *age.*, s. 139.

⁴⁴³ Reşit Rey bu eylemi “adi bir eşkıyalık” olarak tanımlamıştır. Rey, *age.*, s. 242.

⁴⁴⁴ Kuran, *age.*, s. 391. Paşa'nın Şubat ayında yaptığı bir görüşmede Enver Bey'in kendisine; “...*Prens Sabahaddin Bey aleyhimizde faaliyettedir, neşretmek üzeri hazırladıkları beyannamelere el koyduk. Bunların rahat durmadıkları anlaşılıyor. Tedbir almamız gerekir...*” dediği bilinmektedir. Bayar, *age.*, s. 100.

⁴⁴⁵ Cemal Paşa, *age.*, s. 13. Cemal Bey'in bu emir üzerine İstanbul Muhafızlığı makamını kolaylıkla ele almasına şaşırarak Kuran, “...*Dünyanın hiçbir muntakasinda, bu kadar basit bir ihtilâl hareketi vuku bulmamıştır, dense caizdir...*” diye yazmıştır. Kuran, *age.*, s. 593. Enver Bey'in amcası Halil Bey de merkez kumandanlığına atanmıştır. İrtem, *age.*, s. 447.; BOA, İ. HB., 128/9.

⁴⁴⁶ Talat Bey'in darbeyi kararlaştırdıkları toplantıda “...*mümkün olduğunca kan dökmeden bu işi yapmaya çalışacağız...*” demesine rağmen kan dökülmüştür. Tansu, *age.*, s. 132.

⁴⁴⁷ Bâbîâli Baskınının ardından Hürriyet ve İtilaf merkezi de basılmış araştırılmış ancak bir şey bulunamamıştır. İrtem, *age.*, s. 448.

Nazırı Reşit Rey'in de salıverildiği görülmektedir.⁴⁴⁸ Cemal Bey, gözaltında bulundukları süre zarfında sabık Sadrazam Kâmil Paşa'ya herhangi bir talebi olup olmadığının iletilmesini sağlamış,⁴⁴⁹ ayrıca kendisi için yemek hazırlanması talimatını vermiştir.⁴⁵⁰ İttihat ve Terakki, Bâbîâlî Baskınıyla amaçladığı iktidara ulaştıktan sonra muhaliflerine karşı daha itidalli bir yaklaşım benimsemiştir. İttihat ve Terakki, herkesin yeni hükümetle iş birliği yapmasını tavsiye ederek kendilerini iktidardan düşürenlerden intikam almak yerine husumeti artıracak hareketlerden kaçınma yolunu seçmiştir.⁴⁵¹ Bu düşüncesini Bâbîâlî Baskınının üzerinden bir ay dahi geçmeden Genel Af Kanunu ilan edilerek siyasi suçluların serbest bırakılması ilan edilmiştir.⁴⁵²

Ancak muhalifler, oluşan bu ılımlı yaklaşıma ve İttihat ve Terakki'nin aldığı polisiye tedbirlere rağmen devlet büyüklerine suikast dahil olmak üzere karşı darbe planları yapmaya başlamışlardır. Bu planlardan birisi de Prens Sabahaddin'in perde arkasında olduğu ve Taklib-i Hükümet adıyla bilinen teşebbüstür. Prensın özel kalemi olan Satvet Lütfü ve Dr. Nihat'ın (Berger)'in organizasyonu ile bir karşı darbe planlanmıştır. Başlangıçta Kâmil Paşa hükümetini devirip yerine geçmeyi amaçlayan, Bâbîâlî Baskınının gerçekleşmesi üzerine İttihat ve Terakki'yi hedef alan bu tertip, İttihat ve

⁴⁴⁸ Bu durum Paris'te tutuklanma ve işkence yapıldığı iddialarına sebep olduğundan hükümet Paris sefaretine bir telgraf yollanarak yalanlama ihtiyacı hissetmiştir. BOA. HR.SYS. 2913/76.

⁴⁴⁹ Sabık Sadrazam Kâmil Paşa cevaben "...gelişleri bize benzedi, dikkat buyursunlar gidişleri bize benzemesin..." demiştir. Bayar, age., s. 37.; Bir diğer görüşe göre sordurtmamış, Mahmut Şevket Paşa bizzat sabık sadrazamın yanına giderek "*biz buraya isteğimizle gelmedik, bizi getirdiler*" demesi üzerine Kâmil Paşa "...Evet bizi dahi öyle getirmişlerdi. Gelişiniz bize benzedi dikkat ediniz ki gidişiniz benzemesin!..." diye cevap vermiştir. Mehmet Selahattin, age., s. 63.; Yalçın da bu teşbihi onaylarcasına "...Doğal olmayan yollarla düşürülen ittihat ve Terakki, doğal olmayan bir yolla, Babıâlî baskınıyla yeniden iş başına geçti..." diye yazmıştır. Yalçın, age., s. 185.

⁴⁵⁰ Reşit Rey, bu yemeği zehirlenme korkusu ile yememiştir. Tansu, age., s. 154.; Reşit Bey ise hatıratında dışarıdan yemek, su ve yatak getirttiğini yazmaktadır. Rey, age., s. 299.

⁴⁵¹ "...Bu kritik durumda Cemiyet'in her şeye rağmen olgun davrandığını söylemek gerekir. Muhalefetten hınç almaya kalkıp, aradaki politik uçurumu daha da açmak yerine, uzlaşıcı bir siyaset benimseyerek memleketin yeni hükümet safında yer almasını sağlamaya çalıştılar. Bu siyaset, İstanbul garnizon kumandanı Cemal Bey'in (Paşa) darbeden birkaç gün sonra yayınladığı bildiride açıkça yansımaktaydı. Bildiri uzlaşma taraftarı bir üslup taşıyordu ve Cemal keyfi tevkiflerin yapılmayacağını, kanun çerçevesi içinde davrandıkları sürece politik kuruluşların baltalanmayacağını söylüyor, herkesi hükümetle işbirliğine çağırıyordu..." Ahmad, age., s. 152.; Ahmad, bu bilgiye Fransızca yayımlanan Stamboul gazetesine atf yaparak ulaşmış olmakla birlikte, söz konusu gazetenin Fransızca yayın yapması nedeniyle "bildiri" ifadesinin bir çeviri hatası olması muhtemel görünmektedir. Zira dönemin idari yapısı göz önünde bulundurulduğunda, günümüz İl Emniyet Müdürü makamına denk bir görevde bulunan Cemal Bey'in sahip olduğu unvan ve yetkiler, resmi bir bildiri yayımlamaya yeterli görünmemektedir.

⁴⁵² "...Genel af yasaasının kesin çizgilerle belirlenmemesi, İttihatçıların, "havlayıp ısırmadığı sürece" muhalefetin varlığına izin verme niyetinde olduklarını göstermekteydi..." Ahmad, age., s. 152.

Terakki'nin sıkı takibi sonucunda ifşa olmuş ve hemen ardından tutuklamalar başlamış, tutuklanamayanların da yurt dışına kaçmasıyla neticelenmiştir.⁴⁵³

3.3. Karşı Darbe: Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve İttihat ve Terakki'nin Otoriterleşmesi

Prens Sabahaddin'in başını çektiği Taklib-i Hükümet organizasyonundan bağımsız olarak Halaskâr Zabitan grubunun üst düzey isimlerinden olan Yüzbaşı Çerkes Kazım Bey, İttihat ve Terakki'den intikam almak için karşı darbe veya suikast yapmak için toplantılar tertip etmeye başlamıştır.⁴⁵⁴ Bu maksatla oluşturdukları teşekkül giderek güçlenmeye başlamış ve tabii olarak da kaynak temini gerekmiştir. Para temini için muhaliflerin önde gelen ismi olan Prens Sabahaddin'e müracaat edilmiş ancak başından beri söylemlerinde şiddeti tasvip etmediğini belirten Prens Sabahaddin bu talepleri reddetmiştir.⁴⁵⁵

Yeni kaynak arayışına giriştikleri sırada kendileri için güvenlik sorunları baş gösterdiğinden Romanya'ya gitmek zorunda kalan Kazım, burada İttihat ve Terakki'nin kurucusu Temo ile de bir araya gelerek Talat Bey'e suikast tertiplemek istediğinden söz açınca Temo buna karşı çıkmıştır.⁴⁵⁶ Akabinde bu komiteciler daha büyük bir yetki yaratması amacıyla Talat Paşa'dan vazgeçip hedeflerine Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı koymuşlardır.⁴⁵⁷ Zira paşanın çoğunluğu gençlerden oluşan İttihat ve Terakki'nin ağabeyi ve babası hem de Sadrazam ve Harbiye Nazırı olması dolayısıyla ölümü halinde hem ordunun hem de yürütmenin, dolayısıyla da İttihat ve Terakki'nin daha büyük zarar göreceği ve hükümetin yıkılacağı düşünülmüştür.⁴⁵⁸

Mahmut Şevket Paşa, aynı anda hem Harbiye Nazırlığı hem de Sadrazamlık görevlerini yürüttüğü için mesaisini Harbiye Nezareti ile Bâbîâli arasında paylaştırmaktaydı.⁴⁵⁹ Paşa

⁴⁵³ Turgut Subaşı ve Murat Erdoğan, "Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü Taklib-i Hükümet", *agm.*, s. 569.

⁴⁵⁴ Çavdar, *age.*, s. 274. Danişmend, suikastın sebepleri arasında, hükümetin Edirne konusunda kayda değer bir gelişme sağlayamamasını da saymaktadır. Danişmend, *age.*, s.402.

⁴⁵⁵ Şakir, *age.*, s. 43.; "...Kabahat bizde ki sizin gibi korkaklara başvurduk..." Tefik Çavdar, *age.*, s. 274.; Danişmend'e göre ise Prens Sabahaddin organizasyonun başındaki isimlerdendir. Danişmend, *age.*, s. 402.; Tansu, *age.*, s. 224.

⁴⁵⁶ "...Talat Paşa. gibi vatana hizmet eden temiz yürekli bir zatın, bazı hatalarda bulunmuş olsa bile, kasdınıza uğramasını istemem ve tüm iyi niyetimle size engel olmak isterim..." Temo, *age.*, s. 224.

⁴⁵⁷ Daha sonra bu komiteciler daha büyük tesir uyandırması maksadıyla Talat Paşa cinayetine Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı da eklemişlerdir. Tunaya, *age.*, s. 270.

⁴⁵⁸ Bayar, *age.*, s. 116.; Ziya Şakir' göre ise Kazım Bey, sadrazamın nezaretteki odasına girerek tutuklayacak sonra diğer nazırları ve Cemal Bey'i de buraya çağırıp satırdan geçirecek ve böylelikle hükümeti ele geçirmiş olacaktı. Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Öldü*, s. 46.

⁴⁵⁹ Aydemir, *age.*, s. 398.

bu mutadını devam ettiği 11 Haziran 1913 tarihinde⁴⁶⁰ (29 Mayıs 1329) saat 11:00 civarı Harbiye Nezaretindeki makamından çıkmış, Bâbîâli'deki makamına doğru gitmek için otomobiline binmiştir. Bâyezid'den sola dönen otomobilde, Mahmut Şevket Paşa'nın yanı sıra başyaveri Eşref Bey, Bahriye Mülazım-ı Evveli Yaver İbrahim Bey, uşağı Kazım Ağa ve şoförü İsmail Hakkı Bey de bulunmaktaydı.⁴⁶¹

Mahmut Şevket Paşa'nın aracı Divan yolu kavşağına geldiğinde plan gereği tamir bahanesiyle yolun kenarında beklemekte olan bir otomobilden inen Abdullah Safa, Topal Tevfik, Ziya, Mehmet Ali, Nazmi, Şevki, Abdurrahman ve şoförleri Cevat, sadrazamı öldürmek için hazır bulunmaktaydı. Bu esnada yoldan geçen bir cenazeye yol vermek için durduğundan⁴⁶² birkaç saniye sonra bu kimseler ateşe başlamışlardır. Hadisenin devamını Şakir şöyle anlatmaktadır;

“...Birdenbire şaşırان Eşref Bey, arabanın arka penceresinden baktığı zaman otomobile pek yakın bir mesafede duran ve elinde tabanca bulunan bir adamı görmüştü. Eşref Bey bir taraftan da caniyi aynı akıbete uğratmak için silaha davranmıştı. Halbuki üzerinde taşıdığı revolverlerin ikisi de ateş almamıştı. O zaman Eşref Bey hemen Mahmud Şevket Paşa'nın arka cebindeki silahı almış, otomobilin sağ taraf kapısını açarak dışarı fırlamış, caniyi tutmak için ileri atılmışsa da buna muvaffak olamamıştı. Çünkü cani derhal orada otomobile atlamış, Aksaray istikametine doğru süratle uzaklaşmıştır...”⁴⁶³

Duyulan beş el silah sesinin⁴⁶⁴ ardından çok geçmeden araç tekrar bir yaylım ateşine daha tutulmuştur.⁴⁶⁵ Mahmut Şevket Paşa'nın yaveri İbrahim ise ilk ateş sırasında ölmüştür.⁴⁶⁶ Mahmut Şevket Paşa'ya beş kurşun isabet etmiş ise de suikast anında ölmemiştir.

⁴⁶⁰ Şakir, *age.*, s. 53. Ekseri görüş bu tarihi yazmışsa da bazı yazarlar hadisenin 12 Haziran'da olduğunu belirtir. Kara, *age.*, s. 97.; kimi yazarlar ise 15 Haziran'da Çavdar, *age.*, s. 279.; Cemal Paşa, *age.*, s. 46.; Celal, *age.*, s. 109.

⁴⁶¹ Çadırcı, *agm.*, s. 189.

⁴⁶² İddiaya göre bu cenaze de tertibin bir parçasıdır ve tabut boştur. İsmail Hami Danişmend, *age.*, s. 403.; Şakir'e göre araç durmamış, ancak otomobil daha önce bir emekli binbaşıya çarparak ölümüne sebebiyet verdiğinden dolayı kalabalık yerlerde yavaş seyretmekteydi. Şakir, *age.*, s. 52.

⁴⁶³ Şakir, *age.*, s. 54.

⁴⁶⁴ Cemal Paşa, *age.*, s. 46. Ziya Şakir, bir dakikadan az sürede atılan yirmi iki kurşundan söz etmiştir. Şakir, *age.*, s. 54; 12 Haziran tarihli Sabah Gazetesi bu sayıyı on bir olarak vermiştir. Birbudak, “Osmanlı Basınında Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 65, Ankara, 2013, s. 73.

⁴⁶⁵ Bu otomobil halen Harbiye Askeri Müzesi'nde sergilenmektedir.

⁴⁶⁶ Çadırcı, *agm.*, s. 190.; bu esnada ölenlerden biri de Hasan Fehmi'yi öldüren kişidir. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 73.

Durumu ağır olduğundan paşa Harbiye Nezareti'ne geri götürülmüş, çağırılan doktorlar müdahale etmişse de maalesef Mahmut Şevket Paşa burada son nefesini vermiştir.⁴⁶⁷

Olay, başından sonuna üç dakikadan fazla bir süre içerisinde cereyan ettiği için olsa gerektir ki hiçbir güvenlik kuvveti olay yerine intikal etmemiş,⁴⁶⁸ suikast tertipçileri tamir bahanesiyle yol kenarında bulundurdıkları otomobile binerek Topkapı istikametine doğru kaçmışlardır.⁴⁶⁹ Polis, ilk olarak olay yerinden yaya olarak kaçan Topal Tevfik'i kısa bir süre sonra silahıyla birlikte yakalamıştır. Çok geçmeden de 500 kişiye yakın tutuklu sayısı⁴⁷⁰ ile geniş kapsamlı tahkikatlar sonucunda diğer suikastçıların çoğu bir evde ele geçirilmiş⁴⁷¹ bir diğeri ise teslim olmuş, bazıları ise firar etmeyi başarmıştır.

Cinayetin ardından İkdâm Gazetesi, "suikast malum imiş" başlığıyla, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa olaydan bir gün önce askeri makamlarca kendisine suikast teşebbüsünde bulunulacağına dair bilgi verilmiş, güvenlik önlemlerinin artırılması istenmişse de paşa bu öneriye sıcak bakmayarak ciddiye almamıştır.⁴⁷²

Bu konudaki bir diğer iddia ise Cemal Bey'in söz konusu suikastı bildiği ancak ismi geçenlerin böyle bir işe kalkışabileceklerine ihtimal vermemesidir. İstanbul Muhafızı Cemal Bey, tertipte adı geçen kimselerden biri olan Damat Salih Paşa'yı makamına çağırarak kendisine iddiaların doğruluğunu sormuş, paşanın iddiaları reddetmesi üzerine paşadan şehri bir süreliğine terk etmesini isteyip de reddedilmesi üzerine, o halde kendisini takip ettireceğini ifade etmiştir.⁴⁷³

⁴⁶⁷ Tansu, *age.*, s. 197-198. Bir saat kadar yaşamıştır. Danişmend, *age.*, s. 404.

⁴⁶⁸ Ziya Şakir bu konuda şöyle bir soruyu dipnot olarak eklemiştir "...Halbuki Cemal Paşa hatıratında, bu adamları ayrı ayrı takip ettirdiğinden bahseder. Acaba bu takip memurları o gün neredelerdi...". Ziya Şakir, *age.*, s. 56.; Ayrıca Esatlı, "...Garip bir tesadüf eserdir ki Bâb-ı Âli Baskını üzerine iktidar mevkiine gelen İttihat ve Terakkinin inzibatta, asayişte en salâhiyettar adamı, İstanbul muhafızı ve idarei örfiye amiri Cemal Bey de hadise sırasında makamında bulunmuyordu ve hadise karşısında en hassas olması lazım gelen muhafızlık makamı, ilk haberler üzerine direktif verememek mevkiinde kalıyordu..." diyerek tepki göstermiştir. Esatlı, *age.*, s. 15.

⁴⁶⁹ Aydemir, *age.*, s. 400.

⁴⁷⁰ Birbudak, *agm.*, s. 81.

⁴⁷¹ Pire Mehmet Sokağı'nda yabancı kadına ait bir ev. Dülger, *age.*, s. 114.

⁴⁷² Mustafa Çadircı, *Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve Suikastın İstanbul Basınındaki Yansımaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018, s. 43; Ayrıca "...Tez elden Mahmud Şevket Paşa'ya verilen bir jurnalde, miralay mütekaiddi Mahut Sadık Bey'in evinde şu anda Halaskar zabitanın bir grubun içtima ettiği ve bu gece bir mukabil ihtilal vukua getirileceği bildirilmişti..." diye yazmış ancak tarih belirtilmemiştir, o sebeple kastedilen jurnalın bu olup olmadığı bilinmemektedir. Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı*, s. 801.; Hatta Cemal Bey'e "...Adam sen de... İş olacağına varır. Ne yapalım? Elhükümül-lillah..." diye cevap vermiştir. Cemal Paşa, *age.*, s. 46.; Ayrıca Talat Paşa da sadrazama suikastı haber verdiğini ve nezaretin arka kapısından çıkmasını salık verdiğini ancak sadrazamın buna kulak asmadığından söz etmektedir. Tarık Tunaya, *age.*, s. 139.

⁴⁷³ Cemal Paşa, *Hatıralar*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 33-34.; Şakir'e göre ise Cemal Bey, komitacıları suçüstü yakalamak amacıyla beklemesi ve suikastın kamuya açık alanlarda yapılmasına ihtimal vermediği için, bu kimseleri takip ettirmesine rağmen gerçekleşmiştir. Şakir, *age.*, s.

Mahmut Şevket Paşa'ya görkemli bir cenaze töreni düzenlenmiş, 150 bin kişinin katılımı ile Hürriyet Tepesi'ne defnedilmiştir.⁴⁷⁴ Hemen akabinde de yeni kabine, fırka kararıyla Mısır Hıdiv hanedanına mensup Prens Mehmet Said Halim Paşa'nın sadrazamlığında kurulmuştur.

Divan-ı Harp de yapılan yargılamalar sonucunda bir kısmı gıyaben, toplamda yirmi dört kişi hakkında idam, iki kişiye kalebentlik, üç kişi de kürek cezası almış, sekiz kişi de beraat etmiştir.⁴⁷⁵ İdam kararı verilenler için hüküm mazbatasını Sultan Reşad'a ulaştığında isimler arasında Salih Paşa'nın da adı bulunmaktadır. Bu kimse padişahın damadı olduğundan iradeyi imzalamaktan imtina etmiştir. Bunun üzerine Cemal Paşa, mabeyinciye; "...Eğer Zat-i Şahane Salih Paşa'nın idamına irade vermezse, ben irade olmaksızın onu asarım, sonra siz beni asın..." demiştir. Padişaha idamları onaylamaması halinde meseleden dolayı daha yakınlarının da etkileneceği tehdidiyle,⁴⁷⁶ paşanın karısı olan yeğeni Münire Sultan ve şehzadelerin günlerce affını istedikleri damadının idamını da içeren kararı onaylamak zorunda kalmıştır.

Mahmut Şevket Paşa'nın ölümü, sadece intikam hisleriyle işlenmiş bir cinayet değildir.⁴⁷⁷ Birden çok devlet adamına suikastta bulunarak⁴⁷⁸ meydana gelecek olan otorite boşluğunu değerlendirmek suretiyle devlete hâkim olmayı amaçlayan bir darbe teşebbüsüdür.⁴⁷⁹ Bu amaçla önceden planlandığı gibi, sadrazamın öldürülmesinin

87-88.; Paşa, Ali Haydar Mithat'a cemiyetin vatanın tehlikesi söz konusu ısrarıyla kendi istemediği halde sadaret makamına getirdiklerini, şimdi de sürekli suikast ihbarlarıyla huzurunu kaçırdıklarından söz etmiştir. Ali Haydar Mithat, "Mithat Paşa'nın Oğlunun Hatıraları", *Tan Gazetesi*, 31 Ocak 1938, s. 2.

⁴⁷⁴ Çavdar, *age.*, s. 278.

⁴⁷⁵ Birbudak, *agm.*, s.85.; bu davada hakkında idam kararı verilenlerden biri olan Bâbiâli Baskını ile sabık olan Reşit Rey, bu cinayetle hiçbir ilgisinin olmadığını uzun gerekçelerle beyan etmiştir. Rey, *age.*, s. 307-322.

⁴⁷⁶ Danişmend, *age.*, s. 46.; Cemal Paşa, hatıratında bu iddiaları reddetmiştir. Cemal Paşa, *age.*, s. 56.; Ayrıca; Sait Halim, Talat ve Cemal Beyler padişahın bu kararı onaylamamakta direnmesi halinde iç ve dış politikada hükümetin müşkül durumda kalabileceğini kendisine anlatmak üzere içlerinden Talat ve Cemal'i seçmişlerse de padişahın kararı onamasıyla rahatlamışlardır. Esatlı, *age.*, s. 82.

⁴⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur'a göre bu cinayet, Edirne'nin geri alınması konusunda İttihat ve Terakki'ye yapılmış bir uyarıydı. Yusuf Hikmet Bayur, *Balkan Savaşları*, C. II., Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999., s. 44.

⁴⁷⁸ "...Vaktiyle hazırlanmış plan gereğince içlerinden fedailer ayrılmış, silahlandırılmıştı. Bunlar da aynı zamanda ayrı ayrı yerlerde Talat, Cemal ve diğer tanınmış kimseleri vuracaklar, ondan sonra rastlayabildikleri İttihatçıları öldüreceklerdi. Böylece şehirde terör yarattıktan sonra ellerinde bayraklarla -bundan önceki baskında olduğu gibi- Babiâli üzerine yürüyecekler, 'şeriat isteriz' feryatları ile halkı ayaklandırıp hükümeti ele geçireceklerdi..." Bayur, *age.*, s. 111-112.

⁴⁷⁹ Cemal Bey'in ifadeleri bu düşüncüyü doğrulamaktadır "...Sorgu ve mahkeme neticesinde sabit oldu ki, fırka (örgüt) veya grup halinde veya şahıslar olarak birçok muhaliflerin müşterek veya aynı gayeye hizmet eden ayrı ayrı çalışmaları neticesinde evvela İttihat ve Terakki'nin mühim şahsiyetleri aleyhine bir suikast düzenleyerek memleketi hükümsüz bıraktıktan sonra, Zatı Şahane (Padişah) üzerinde sağlanacak siyasi etkilerle Müşir Şakir Paşayı Sadaret kaymakamlığına (sadrizam vekilliğine) tayin ettirmek ve onun riyaseti

akabinde hazırlanan bildiri “ihtilal komitesi” imzasıyla Avusturya sefaretine bırakılmıştır.⁴⁸⁰

Bu suikast, beraberinde cevaplanmamış birçok soru işareti bırakmış, meselenin arka planında Avrupa devletleri hatta İttihat ve Terakki içerisinde kimselerin de bulunduğu iddia edilmişse de çalışmamızın kapsamı itibarıyla bu bilinmezliklerin üzerinde durulmamıştır.

Mahmut Şevket Paşa suikastının sonuçları itibarıyla İttihat ve Terakki’nin otoriterleşme sürecine zemin hazırladığı açıktır. Bu nedenle, “Suikasttan kim fayda sağladıysa, faili de o olabilir” düşüncesinden hareketle, eylemin arkasında doğrudan İttihat ve Terakki’nin yer alıp almadığı ya da bu suikasttan önceden haberdar olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Olayın örgütsel yapısı ve failerin motivasyonları göz önünde bulundurulduğunda, mevcut kaynaklar bu soruya kesin bir yanıt vermemekle birlikte, dolaylı da olsa böyle bir olasılığın varlığını yok saymamaktadır. Ancak, suikastın planlayıcıları arasında İttihat ve Terakki karşıtı Halaskâr Zabitan çevresinden gelen Çerkes Kazım gibi isimlerin yer alması ve örgütün doğrudan İttihatçılara karşı bir intikam saikiyle hareket etmesi, suikastın İttihat ve Terakki içinden organize edildiği yönündeki tezleri zayıflatmaktadır. Öte yandan, suikast öncesi ve sonrası yaşanan gelişmeler, özellikle Enver, Talat ve Cemal Paşaların kısa sürede devlet yönetimini tek elde toplamaları, İttihat ve Terakki’nin bu olayı bir fırsata çevirerek iktidarını pekiştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Mahmut Şevket Paşa suikastının, İttihat ve Terakki’nin otoriterleşme sürecini hızlandıran bir unsur olduğu; ancak doğrudan İttihat ve Terakki tarafından organize edilmediği yönündeki değerlendirme, çalışmanın ulaştığı verilerle örtüşmektedir.

Mahmut Şevket Paşa’nın ölümünün üzerinden birkaç gün sonra Edirne konusunda yaşanan bir gelişme, İttihat ve Terakki’ye güç katmıştır. Edirne’nin geri alınması için yapılacak bir manevraya “dağılmış bir ordunun kılıç artıklarıyla”⁴⁸¹ girişmek bazı hükümet erkânınca risk teşkil etmektedir. Zira başarısız olunması halinde payitahtın

altında bir geçici kabine oluşturarak üç gün üç gece, İttihat ve Terakki’nin bütün fertleri aleyhine bir katliam tertip etmek ve sonra kabineyi Kâmil Paşanın veyahut Prens Sebahaddin’in reisliği altında kurmak hususlarına karar verilmiş...” Cemal Paşa, *age.*, s. 51.

⁴⁸⁰ Şakir, *age.*, s. 61.

⁴⁸¹ Armaoğlu, *age.*, s. 687.; Akşin, bunu bir “mucize” olarak tanımlamaktadır. Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, c 4., s. 50.

kaybedilmesi ihtimali yüksek görünmektedir. Yıllarca egemenliği altında yaşadığı Osmanlı Devleti'nin mağlubiyete uğratmış olmanın verdiği cesaretle Yunan ve Sırların elindekilere göz diken Bulgarlar bu amaçla taarruz edince 29 Haziran 1913 tarihinde İkinci Balkan Savaşı başlamış oldu.⁴⁸²

Birinci Balkan Savaşında pastadan pay kapamayan ve bunun eksikliğini hisseden Romanya'nın da kendilerinin karşısında savaşa girmesiyle Bulgarlar güç duruma düşmüştür. Bu sebeple Bulgar ordusu Trakya'nın doğusunu geride az bir kuvvet bırakarak tahliye etmiştir. Fırsatı kaçırmak istemeyen kabine derhal müzakere edilmiş ve başkumandan vekilinin verdiği rapora göre ordunun taarruza hazır olması ve hükümetin bunda bir mahzur görülmemesi halinde hemen harekete geçebileceklerini söyleyince taarruz kararı alınmıştır. Hükümet, Edirne üzerine yürüyeceğini Avrupalı devletlere bildirmiş,⁴⁸³ bu devletlerin blöf yaparak ve dahi tehdit ederek Osmanlı Devleti'ne karşı çıkmasına rağmen 20 Temmuz'da⁴⁸⁴ Türk askeri Edirne'ye girmiştir. Edirne'ye giren birliklerin başında bulunan Enver Bey, telgrafla kısa bir beyanat vermiştir; "Buradayız ve burada kalacağız!"⁴⁸⁵

İttihat ve Terakki'nin önündeki en büyük engel Kırklareli ve Edirne'nin geri alınması ile ortadan kalkmış. Böylece Bâbîâlî Baskınına meşruiyet kazandırmak için ellerindeki en büyük avantaj hayata geçmiştir. Ülkede büyük bir sevinçle karşılanan bu hadiseyle başta Enver Bey olmak üzere istirdada dâhil olan subaylar ve İttihat ve Terakki ileri gelenleri ve İttihat ve Terakki hükümeti büyük itibar kazanmışlardır. Bu itibardan gelen cesaretle de ülkenin idaresi ile ilgili konularda kendilerini söz söyleme hakkına sahip görmüşlerdir. Bu durum, İttihat ve Terakki'nin sivil kadrosunda, askerin siyasete dâhil olmasına karşı olan kimseler rahatsızlık yaratmıştır.

Bâbîâlî Baskını ile İttihat ve Terakki, yönetimi tamamen ele geçirmiş; Akşin'in ifadesiyle 'denetleme iktidarından tam iktidar' dönemine geçilmiş ve bu süreç Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek sürmüştür. Baskın sonrasında İttihat ve Terakki'nin sergilemeye çalıştığı ılımlı tutum ise Mahmut Şevket Paşa suikastı ile sona ermiştir. Bu tarihten sonra tek otorite olmak için gemi azıya alan İttihat ve Terakki, muhalefetin tasfiyesine başlamış

⁴⁸² Bayar, *age.*, s. 133.

⁴⁸³ Bayar, *age.*, s. 133.

⁴⁸⁴ Armaoğlu, *age.*, s. 688. Ahmad, bu hadisenin II. Meşrutiyetin sene-i devriyesinde gerçekleştiğini yazmaktadır. Ahmad, *age.*, s. 164.

⁴⁸⁵ Aydemir, *age.*, s. 402.; Edirne'yi kurtarmak için Enver ve Mustafa Kemal'in birlikleri arasında bir yarış baş göstermiş ve bu yarışı Enver'in birlikleri kazanmıştır. Akşin, *age.*, s. 50.

ve böylece Danişmend'in deyimiyle en şiddetli tedhiş devrinin⁴⁸⁶ başlamasına sebebiyet vermiştir.

Harbiye Nazırı İzzet Paşa, İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in askeri disiplin tanımaz tavırları dolayısıyla duyduğu rahatsızlığı sadaret makamına yazdığı bir yazıyla bildirerek artık gerekli bulmadığı İstanbul Muhafızlığının lağvedilmesini talep etmiştir. Paşanın talebi, İttihat ve Terakki tarafından hoş karşılanmasa da kendisine ölünceye kadar Harbiye Nazırlığı teklif edilmiş ancak paşa, bunu kabul etmemiş, ertesi günü de istifa etmiştir.⁴⁸⁷

Mahmut Şevket Paşa'nın birlikte çalışmak istemediği için kabineye giremeyen Talat Bey, suikast sonrası kurulan Sait Halim Paşa kabinesinde Dâhiliye Nazırı olmuştur.⁴⁸⁸ Ancak "hürriyet kahramanı ve Edirne fatihi" unvanlarını taşıyan Enver Bey kabine dışındaydı. Enver'in niyeti boşalan Harbiye Nezareti koltuğuna oturmak ise de henüz kaymakam (yarbay) rütbesi bulunan bir subayın bu makama atanması mümkün değildir. Trablusgarp ve Balkan Savaşlarındaki hizmetleri dolayısıyla üçer sene kıdem alan Enver Bey, teamüllere aykırı olarak birkaç rütbe birden atlayarak mirliva rütbesine ulaşmış, ardından da Harbiye Nazırı olmuştur.⁴⁸⁹ Enver, bu makama kısa bir süre sonra da Başkumandan vekili unvanını da eklediğinde otuz üç yaşındadır.⁴⁹⁰

Enver Bey'in Edirne başarısı için gereken şartları hazırladıkları için bu zaferden Cemal Bey de nemalanmış, kıdemine üç sene eklenerek miralay (albay) iken paşalığa terfi edilmiştir. Böylece hedeflediği Bahriye Nezareti'ne getirilmesi için Nafia Nazırı olduktan kısa bir süre sonra da Bahriye Nazırı olmuştur.⁴⁹¹ Bu atamalarla İttihat ve Terakki 1908'den beri ilk kez tamamıyla kendisine mensup kimselerden oluşan bir kabine kurabilmiştir.

Böylece Lewis' in "...Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'te öldürülmesi, onlara son hürriyet ve demokrasi kırıntılarını da ortadan kaldırmak bahanesini verdi. O tarihten

⁴⁸⁶ Danişmend, *age.*, s. 402.

⁴⁸⁷ Şakir, *age.*, s. 94.

⁴⁸⁸ Şükrü Hanioglu, "Talat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 502-503.

⁴⁸⁹ "...2 Ocak 1914'te yarbaylık tan albaylığa, 5 Ocak 1914'te albaylık tan generalliğe!..." Amca, *age.*, s. 139. Danişmend, Enver Bey'in bu hızlı terfiler sonucu paşa oluşunu muhterisliğine bağlayarak "...sonsuz ihtirasından başka hiçbir vasfı bulunmayan İttihat ve Terakki çetecisi..." diyerek tanımlamaktadır. İsmail Hami Danişmend, *age.*, s. 408.; Enver'in basamakları böyle hızlı bir şekilde atlayabilmesinde saraya damat olmasının (Sultan Reşad'ın yeğeni olan Naciye Sultan ile 1911 de nikahlanmış, 1914 de ise evlenmiştir) etkisinin bulunduğu da muhakkaktır.

⁴⁹⁰ Aydemir, *age.*, s. 337.

⁴⁹¹ Şakir, *age.*, s. 180.

1918'e kadar Türkiye, üç adamın egemenliğinde- Enver, Talat ve Cemal Paşalar- fiili bir askeri diktatörlükle yönetildi...⁴⁹² diyerek tanımladığı dönem, üçünün de paşalığa ve en önemli nazırlıkları ele almasıyla daha etkili bir şekilde başlamıştır.

3.4. Muhalefetin Devre Dışı Bırakılması

Bâbiâli Baskını ile devrilen hükümetin Dâhiliye Nazırı olan Reşit Rey, baskını önceden haber alıp buna karşı tedbir almak istemişse de polis müdürünün meseleye yeteri kadar ciddiyet göstermemesi ve İttihat ve Terakki'nin de bu önlemleri karşı müdahalelerle bertaraf etmesi ile⁴⁹³ kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmiştir.

İktidarda bulundukları sırada İttihat ve Terakki'yi bertaraf etmek için gayret sarf eden İttihat ve Terakki muhalifleri, Bâbiâli Baskını ile tekrar kaptırdıkları güç bayrağını devralmak için Mahmut Şevket Paşa'yı bir suikastla öldürmüşlerse de iktidarı ele geçirmeyi başaramamışlardır. Bu durum, 31 Mart sonrasında olduğu gibi muhalefete dair kamuoyu tarafından bir tepki oluşturmuş ve İttihat Terakki'nin Mahmut Şevket Paşa suikastından doğan meşruiyeti kullanmasına vesile olmuştur.⁴⁹⁴

Böylece İttihat ve Terakki'nin otoriter yönetimi belirgin bir şekilde varlığını ülkede hissettirmeye başlamıştır. Sadaret makamında, Mahmut Şevket Paşa gibi güçlü bir figürün yerini, selefine kıyasla daha pasif kalan Sait Halim Paşa'nın alması, İttihat ve Terakki'nin otoriter bir yönetim tesis etmesini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bu süreçte varlığı en çok hissedilen, Romanın İmparatorluk dönemindeki üçlü yönetime atıfla "triumvira"⁴⁹⁵ olarak da isimlendirilen döneme de adını veren Enver, Talat ve Cemal Paşalar olmuştur.

Mahmut Şevket Paşa suikastı İttihat ve Terakki Fırkası tarafından muhaliflerin tasfiyesi için bir fırsat olarak kullanılmıştır. Suikastın peşi sıra gelen tutuklamalar, özellikle muhalif aydınları hedef almaya başlamıştır. 12 Haziran günü Alemdar Gazetesinin sahibi ve yazı işleri müdürü, ardından İkdâm Gazetesinin yazarları tutuklanmışlardır. Akabinde payitahtın güvenliğini tehdit eden işsiz güçsüz takımından beş yüzden fazla kişi Sinop'a

⁴⁹² Lewis, *age.*, s. 224.

⁴⁹³ Rey, *age.*, s. 274-275.

⁴⁹⁴ Akşin, bu sebeple suikastın cemiyet tarafından bilindiği ancak sessiz kalındığı yönünde görüşlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Sina Akşin, *100 Soruda Jöntürkler*, s. 219.; Ayrıca Kuran, Bâbiâli Baskını kastederek "...! Hükümet, ayrıntılarına kadar vakıf bulunduğu bu durum hakkında hiçbir önlem alamıyordu. Bu nasıl hükümetti!..." demiştir. Kuran, *age.*, s. 390.

⁴⁹⁵ Roma İmparatorluğu'nun M.Ö.43 yılında Octavianus (Augustus), Marcus Antonius ve Aemilius Lepidus üçlüsü tarafından yönetildiği döneme verilen isimdir.

sürülmüş ve taşra vilayetlerinin tamamına yakın yerlerde, bir kısmının suikast ile ilgisi olduğu gerekçesiyle ya da muhalif veya suikasttan hoşnut olduklarını ifade eden birçok kişi de göz altına alınmıştır.⁴⁹⁶

Cemal Bey;

“...İstanbul'da böyle bir hadise çıkarıldıktan sonra, muhtelif mahallelerden toplanarak vaziyetten istifade etmeye çalışabilecek her sınıftan şahısların kimler olabileceğine dair Polis Umum Müdürlüğü vasıtasıyla daha evvelce bir defter düzenlenmişti. Herhangi bir mühim suikastın gerçekleştirilmesinin ardından, bu defterde isimleri bulunan kişilerin hemen tevkif edilmesini Umum Müdür Azmi Bey'e söylemiş ve Merkez Kumandanlığına lazım gelen emirleri vermişim...”⁴⁹⁷

diyen Cemal Bey muhalif olanları fişlediğini, olası ilk teşebbüste bu kimselerin tutuklanacağını zaten belli olduğunu ifade etmiştir. Dahası, Cemal Bey bu tutuklu kişilerin Sinop'a sürülmesi konusunda Sadrazam ve Dâhiliye Nazırından izin dahi almıştır. Nitekim Bâbiâli Baskını sonrasında yurt dışına çıkmalarına müsaade ettikleri sabık hükümet erkânına nispeten de olsa müşfik bir tavırla yaklaşan İttihat ve Terakki, bu cinayet sonrası tutuklama, tasfiye ve idamlar için aradığı fırsatı da bulmuş oluyordu.

25 Haziran 1913 de biten Divan-ı Harp yargılamaları sonucunda Damat Salih Paşa, Muhip Bey, Miralay Fuat Bey, Yüzbaşı Kazım Efendi, Şevki, Mehmet Ali, Ziya, Hakkı, Topal Tevfik, Abdullah Safa, Cevat, Jandarma Kemal idam cezasına çarptırılmışlardır. Ayrıca Reşit Bey, Gümülcineli İsmail Efendi, Şerif Paşa, Kaymakam Zeki Bey, Hikmet, Kemal Midhat, Pertev Tevfik, Nazmi, Abdurrahman, Kavaklı Mustafa ve Jandarma yüzbaşılığından emekli Mehmet ve Prens Sabahaddin⁴⁹⁸ de tutuklanamadıkları için gıyabında idam kararı verilmiştir.⁴⁹⁹ Erkan-ı Harp Miralayı Kemal ve Hukuk Mektebi öğrencilerinden İzzettin, Yüzbaşı Adil ve Şoför İsmail, Şoför Mehmet ve Jandarma Sadık, Kasabın Fehmi ve Şihlîli Mustafa da delil yetersizliğinden beraat etmişlerdir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ Kemal Yakut, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1998.s. 329; Kuran, Sinop için “Meşrutiyet zamanının Fizan'ı” diye yazmıştır. Kuran, *age.*, s. 619.

⁴⁹⁷ Cemal Paşa, *age.*, s. 48-49. “...*Filhakika o günkü idareye muarız (karşı) olarak tanınan, hükümetçe hareketleri şüpheli birçok kimseler de -vakada alakadar olsunlar, olmasınlar- yakalanarak top yekûn divanı harp karar ile Sinop'a gönderilmişlerdi...*” Esatlı, *age.*, s. 41.

⁴⁹⁸ Prens Sabahaddin'in şiddete ve bu suikast tertibine karşı olduğunu yukarıda belirtmiştik ancak listede adı geçmekte olduğundan yakalanması halinde idam edilecektir. Cemal Bey ise Kuşçubaşı Eşref'e Prens'in bu düşüncesinin ve hadisenin tertibiyle ilgili olmadığını bildiğini, amacının onu korkutup İstanbul dışına gitmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Fortna, *age.*, s. 144.

⁴⁹⁹ Çadırcı, *age.*, s. 196.

⁵⁰⁰ Mustafa ÇADIRCI, Hüseyin MERTOL, Ömer ÇELİKKOL, Mahmut Şevket Paşa Suikastı Ve Suikastın İstanbul Basınındaki Yansımaları, *Turkish Studies - Historical Analysis*, Sayı 14, 2019, s. 196.

Bâbiâli Baskını ile fiilen siyasi hayattan çekilmek zorunda kalan muhalefetin siyasi temsilcisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bu gelişmenin ardından İttihat ve Terakki'nin muhalefete yönelik sert tutumundan nasibini almıştır. Fırka, hükümetçe kapatılmamış, kendi kendini fesih kararı da vermemiştir⁵⁰¹ ancak taşrada bir yapılanması kalmamış ve bir kısmı idam edilmiş, bir kısmı Bahr-i Cedit⁵⁰² ile Sinop'a⁵⁰³ sürgün edilmiş, kalan kısmı ise yurt dışına firar etmişlerdir.⁵⁰⁴

Muhalefetin tasfiyesi sadece siyasi ve idari alanda değil, askeri kanatta da devam etmiştir. Bâbiâli Baskını ile büyük bir güç kaybeden Halaskâr Zabitan Grubu,⁵⁰⁵ suikast ile hiçbir varlık gösteremez hale gelmiştir. Grubun dışında, “ordu içinde kendilerinden hizmet umulmayan kimselerle, hükümetin hoşuna gitmeyen”⁵⁰⁶ ve aralarında üst düzey kişilerin de bulunduğu bin iki yüz kadar subay emekliye sevk edilmiştir.⁵⁰⁷

Ülke yönetimini tekeline alan Enver, Talat ve Cemal Paşaların bu tutumu sadece İttihat ve Terakki muhaliflerince değil, İttihat ve Terakki içerisinde de iyi karşılanmamış ve muhalefete sebebiyet vermiştir. İttihat ve Terakki içerisindeki bu ihtilâf, giderek büyüyerek Bâbiâli Baskını muadili bir şekilde hükümetin devrilmesi, Bâbiâli Baskınına bizzat katılan Yakup Cemil, Sapancalı Hakkı, Mümtaz Bey gibi isimler tarafından düşünülmeye ve konuşulmaya başlanmıştır. Ancak hükümetin suikast girişiminden haberdar olması üzerine, yargılanmışlardır. Yakup Cemil hükümeti devirmeye teşebbüs ve vatan hainliği suçlarından idam edilmiştir. Mahkeme ayrıca Sapancalı Hakkı'nın Kastamonu'ya, Hüsrev Sami'nin Yozgat'a; Nevzat ve Murat Beyler'in ise Çorum'a sürülmesine karar vermiştir.⁵⁰⁸ Yargılama sürecinde ceza almayan tek sanık ise Satvet Lütfi olmuştur.⁵⁰⁹

⁵⁰¹ Fırka, 1914 seçimlerine katılmamıştır. Zürcher, *age.* s. 164.

⁵⁰² Esatlı, *age.*, s. 93.

⁵⁰³ “...Bir zamanlar Abdülhamid devrinin Fizan'ı yerine şimdi de İttihat ve Terakki'nin Sinop'u yer almıştı...” Tansu, *age.*, s. 250.

⁵⁰⁴ Tunaya, *age.*, s. 283.

⁵⁰⁵ “...Halaskar Grubunun ancak belli başlı erkânını tutuklamakla yetindiler. Esasen onlardan bir kısmı memleketi terk etmiş veya ölmüşlerdi. İttihatçılar, uzun boylu takibattan sakındılar...” Amca, *age.*, s. 124.

⁵⁰⁶ Samih Nafiz Tansu, *age.*, s. 279. Mustafa Kemal'in de bu listede olduğu söylenmiştir. Esatlı, *age.*, s.

⁵⁰⁷ İsmail Hami Danişmend, *age.*, s. 409.; Liman von Sanders'e göre bu sayı bin yüzdür. Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümen Heyeti, 3. Baskı, İstanbul, 2007. s. 30.; Akşin ise bu subayların yaşlı mektepliler olduğunu yazmaktadır. Akşin, *Türkiye Tarihi*, s. 53.

⁵⁰⁸ İlyas Kara, *age.*, s. 241.

⁵⁰⁹ Prens Sebahattin'in özel kalemi olan bu kişi, Bâbiâli Baskınının hemen ardından İttihat ve Terakki'ye karşı planlanan darbe teşebbüsü olan “Taklib-i Hükümet” girişiminin de baş organizatörüdür. Bkz. Turgut Subaşı, Murat Erdoğan, *agm.*

3.5. I. Dünya Savaşı ve İttihat Terakki: Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı

Yıllarca II. Abdülhamid'i meşrutiyeti ilan etmeye mecbur bırakmak için bütün fedakarlıkları yapan İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, kendisini koruyucusu olarak addettiği Kanun-ı Esasi'ye ve ülkenin demokratikleşmesi çabalarına en büyük darbeyi Bâbîâli Baskınıyla ve sonrasında kurduğu otoriter yönetim ile yine kendisi ortadan kaldırmıştır.

İttihat ve Terakki'nin ve devletin üç paşası olan Enver, Cemal ve Talat Paşalar, en alt basamaklardan başlayarak çıktıkları devlet yönetiminde baskın sonrasında birkaç basamak birden yükselerek zirve noktasına ulaşmışlardır. “Triumvira” olarak tanımlanan bu yeni dönem, Osmanlı Devleti'nin sona ermesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla neticelenen son devri başlamıştır ki bu devir, günümüzde dahi devam eden tartışmaları beraberinde getirmiştir. Fahir Armaoğlu'nun 1888-1918 dönemi için tanımladığı 'Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma' politikası, II. Wilhelm'in iktidara gelişiyle başlayarak II. Abdülhamid döneminden İttihat ve Terakki'nin sona erdiği I. Dünya Savaşı sonuna kadar kesintisiz devam etmiştir.

19. yüzyıl Avrupa ve Amerika'sında hızla ilerleyen sanayi devriminin gerisinde kalan Osmanlı Devleti, bu eksikliğini ikmal yoluna gitmişse de bu gayreti yeterli olamamış, gelişmiş ülkelerle arasındaki fark her geçen gün artmaya devam etmiştir. Bu eksikliğin en belirgin şekilde hissedildiği kurumlardan biri olan ordu, üst üste aldığı yenilgilerden dolayı askeri bilim, silah ve subaylar bakımından eğitilip modernleşmesi gerekmektedir. Bu eksiklik özellikle donanma konusunda daha çok hissedildiği için güçlü bir donanma oluşturmak için bütün imkânlar seferber edilmiştir. Zira Balkan yenilgileri sonucunda artan tehlike karşısında, toprak bütünlüğünü sağlayabilmek için en azından Yunanlılardan daha yüksek bir deniz gücüne sahip olunması gerektiği açıkça belli olmuştur. Bu maksatla İngiltere'den üç büyük savaş gemisi sipariş edilmiştir.⁵¹⁰

Mahmut Şevket Paşa'nın henüz Harbiye Nazırı iken orduda ağırlık verdiği modernizasyon çabaları Almanlardan bu konudaki talepleriyle devam etmiş, hatta ordunun ıslahı için fiili olarak Alman komutasına verilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁵¹¹ Balkan savaşlarının acı yenilgisiyle de görüldüğü gibi sadece donanmanın değil, kara ordusunun da bu modernleşmeye ihtiyacı vardır ve Almanya, Osmanlı Devleti'nin

⁵¹⁰ Bayar, *age.*, s. 181. Sultan Osman, Sultan Reşad ve Fatih dretnotları.

⁵¹¹ Akşin, *Türkiye Tarihi*, s. 53.

kendisinden talep ettiği bu yardımı kabul ederek Liman von Sanders Paşa'yı 1913 yılı sonunda Osmanlı Devleti'ne yollamıştır. Müşirliğe yükseltilen paşaya I. Kolordu komutanlığı ve Osmanlı Ordusu Genel Müfettişliği vazifesi verilmiştir.⁵¹²

İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı Devleti, bu dönemde yalnızca siyasal alanda değil, idarî ve toplumsal yapıda da çeşitli reform girişimlerinde bulunmuştur. Yeni taşra ve mahalli idareler kanunu yürürlüğe konulmuş, kapsamlı bir imar programı başlatılmış, kamu hizmetlerinin daha etkin bir biçimde örgütlenmesine yönelik adımlar atılmış, eğitim meselesine önem verilmiş ve toprak sorununu çözmeye yönelik çabalar yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde Osmanlı toplumsal yaşamında batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır.⁵¹³

Balkan Savaşı sonrası siyasi harita değişince büyük devletler kendi menfaatleri doğrultusunda bu coğrafyadaki değişikliklere müdahil olmaya çalışmış, Osmanlı Devleti ise yaşadığı büyük miktarda toprak kaybı ile en zararlı çıkan taraf olmuştur. Safları çoktan belirlenmiş bir Avrupa dengesinin içerisinde kendisi için en güçlü olduğuna inandığı ülkelerin safına yanaşmaya çalışan İttihat ve Terakki yönetimi, 1878 Berlin Kongresi sonrasında iyice belirginleşen yalnızlığını 20. yüzyıl başlarında da tescil etmiştir. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin baskısıyla Ege Adaları'nı Yunanistan'a bırakmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, bu meseleye diplomatik yollardan bir çözüm arayışına girmişse de bu süreç tamamlanamadan I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, meseleyi uluslararası gündemin gerisine itmiştir.

Milli birliğini 1871 de tamamlayan Almanya, Avrupa'da yeni kurulan dengede kendisine yer bulmakta zorlanıyordu. Bismarck sonrası politikasını değiştirerek Osmanlı ile ittifakı olası gören Almanya ve Osmanlı Devleti birbirlerini ittifak kurulabilecek seçenek olarak görmeye başlamıştır. Bağdat demiryolu projesi, Osmanlı ordusunun modernizasyonu, Alman bankalarının müştereken Osmanlı Devleti'ne bütçe açığı için borç vermesi gibi projelerde bir arada çalışmaya başlaması da bu yakınlığı artırmıştır.

Osmanlı Devleti ise Balkanlardaki topraklarını tekrar geri kazanabilmek ve Arap coğrafyasını elinde tutabilmek maksadıyla I. Dünya Savaşına girmeye istekliydi. Savaşın arifesinde ise Osmanlı coğrafyasını paylaşmak için 1913 Martından 1914 yılı Haziran ayına kadar İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Araplar arasında

⁵¹² Sanders, *age.*, s. 30.

⁵¹³ Lewis, *age.*, s. 225-228.

anlaşma ve istişareler yapılmış, kaçınılmaz savaş ise 1914 yılı Temmuz ayında başlamıştır.⁵¹⁴

İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı Devleti de Kasım ayında, I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında resmen katılmıştır.⁵¹⁵ Ülkenin savaşa girme kararı alması ve savaş sırasında cereyan eden birçok hadise bu üç paşanın tesiriyle gerçekleşmiştir. Bu hadiselerin çoğu günümüzde hala tartışılmaktadır.

Enver Paşa'nın genç yaşına ve muhteris kişiliği ile üzerine aldığı Harbiye Nezareti sorumluluğu ile Kafkas Cephesi'nde yaşanan Sarıkamış harekâtı sonrasında yaşanan hezimet hala romanlara, filmlere konu olacak derecede trajik bir şekilde gerçekleşmiştir. Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak Güney Cephesi'ndeki maceraperest teşebbüsleri ve Arap coğrafyasında sağlamaya çalıştığı disiplin yüzünden üzerine yapışan katil yaftası, ayrıca devletin çok miktarda parasını burada boş yere harcaması ve başına buyruk, otoriter yönetimi ile anılmasına sebep olmuştur. Talat Paşa ise savaş sırasında Ruslarla birlikte hareket ederek ülkenin doğusunda ciddi bir şekilde sorun oluşturan Ermenilere karşı 1915 yılında tehcir kararı almıştır. Van, Bitlis başta olmak üzere ülkenin doğu vilayetlerinde Müslüman halka yönelik yaşanan katliamlara karşı buralarda yaşayan Ermenilerin, Irak ve Suriye'nin iç kesimlerine taşınmasını içeren bu karar dolayısıyla dönemin Dâhiliye Nazırı sıfatından dolayı Talat Paşa, ölümünden sonra dahi bugün tartışılmaya devam etmektedir.⁵¹⁶

Çanakkale ve Kut-ül Âmare cephelelerinde müthiş başarılarla imza atılmış olsa da I. Dünya Savaşı'nın sonunda bu üç paşa, savaşın kaybedilmesinde baş sorumlu olarak kabul edilmişler ve ülkede bir İttihat Terakki karşıtı kampanyanın başlamasına sebep olmuşlardır. Bu süreç İttihat ve Terakki mensuplarının tutuklanmasına, İttihat ve Terakki'nin mallarına el konulmasına ve taşra teşkilatlarının kapatılmasını beraberinde getirmiştir.

Linç kültürünün yükseldiği bu dönemde İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri için de ülkede kalmak mümkün olmadığından birçoğu yurt dışına çıkmayı istişare etmeye

⁵¹⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2015. s. 454-456.

⁵¹⁵ Osmanlı Devleti'nin savaşa katıldığı sırada taraflar şöyledir; İtilaf Devletleri: Sırbistan, Rusya, Fransa, Birleşik Krallık, Belçika, Karadağ ve Japonya. İttifak Devletleri: Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti. Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 6. Ankara, 2013, s. 196-200.

⁵¹⁶ Tehcir sırasında ölen Ermenilerden sorumlu tuttukları İttihat ve Terakki ileri gelenlerine Ermeni örgütleri tarafından suikastlar tertip edilmiş ve Talat, Cemal, Sait Halim Paşa gibi dönemin en ileri gelen devlet erkânı bu cinayetler kurban gitmiştir.

başlamışlardır. Talat Paşa bu fikre karşı çıkararak sorumluların dışındaki İttihat ve Terakki mensuplarının ülke dışına çıkmaları için bir sebep bulunmadığını, kendisinin de kalarak hesap vermek istediğini ifade etmiştir.⁵¹⁷ Ancak Merkez-i Umumi tarafından alınan bir kararla 1 Kasım 1918 gecesı Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Beyrut eski valisi Cemal Azmi, İstanbul eski emniyet müdürü Bedri, İttihat ve Terakki'nin üst düzey isimlerinden Doktor Nazım, Bahaeddin Şakir ve Doktor Rüsuhi Beyler Almanya tarafından sağlanan bir torpido botu ile Odesa'ya geçerek oradan da Almanya'ya kaçmak zorunda kalmışlardır.⁵¹⁸

Bu kaçışın üzerinden birkaç gün sonra İstanbul, başta İngilizler olmak üzere itilaf kuvvetlerince işgal edilmiş, meclis kapatılmıştır. Payitaht, işgali takip eden dört yıl boyunca esir kalmış, nihayetinde padişah dahi ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak onuru kırılan bu millet esareti kabul etmeyerek Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde milli mücadeleyi başlatarak Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

⁵¹⁷ Tansu, *age.*, s. 460.

⁵¹⁸ Bardakçı, *age.*, s. 38.

SONUÇ

II. Abdülhamid'in otoriter yönetimine son verip, daha adil, daha eşitlikçi ve daha özgürlükçü bir idare oluşturma amacıyla yola çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaklaşık otuz yıl sonra, 1908'de bu hedefinde başarıya ulaşmıştır. Ancak bir yıl sonra, 31 Mart Vakası olarak bilinen bir darbe girişimiyle sarsılan ülke, bu girişime karşı duruş sergileyerek mutlakiyetçi yönetimin tekrar geri dönmesini engellemiştir. Bu olay, yetkileri kısıtlanmış olsa dahi, II. Abdülhamid'den kurtulmak için bir vesile olarak görülmüş, 31 Mart hadisesinde rolü olduğu ispatlanmamış olmasına rağmen, tahttan indirilmiş ve yerine daha sakin ve yönetimde aktif rol almayan kardeşi V. Mehmet Reşat getirilmiştir.

II. Meşrutiyetin ilanını coşkuyla karşılayan Osmanlı toplumu ve Osmanlı aydınları özgürlüğün ve beraberinde getirdiği nimetlerin hemen meyvelerini toplayacaklarını ummuşlardır. Ancak, bu beklenti kısa ömürlü olmuştur. 1908 seçimlerinin ardından ülkeyi demokrasiyle tanıştıran İttihat ve Terakki Cemiyeti, devletin içinde bulunduğu zor duruma kesin bir çözüm getirememiş ve Osmanlı Devleti demokrasi mücadelesinde başarısız olmuştur. Her yenilik beraberinde karşıtlarını da doğurması gibi İttihat ve Terakki de muhalifleri tarafından yoğun bir baskı altına alınarak mutlakiyet taraftarlarınca adeta varlık mücadelesi verir hale gelmiştir. Meşrutiyetin varlığını sürdürebilmesi için birkaç aylık kısa özgürlük döneminin ardından muhalefete karşı tahammülsüz hale gelmeyi tek çıkar ol olarak gören İttihat ve Terakki, vaktiyle eleştirdikleri II. Abdülhamid'in baskıcı olarak isimlendirdikleri yöntemlerini kendileri de uygulamaya başlamışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı politikaları, zamanla kamuoyunda tepkilere yol açmış ve bu durum 1911 ara seçimlerine yansımıştır. Seçimlerde, kendisine karşı birleşen muhaliflerden oluşan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na bir oy farkla da olsa yenilmiştir. Ancak, iktidarını koruma uğruna savunduğu değerlere ters düşerek, 1912 genel seçimlerinde çeşitli şaibe ve baskı yöntemlerine başvurarak sandıktan galip çıkmayı sağlamıştır. Buna rağmen, sert tutumunu sürdürmesi, orduda ve siyasi arenada muhaliflerin sayısının artmasına sebep olmuş, bu durumda yönetim üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştır.

İktidardan uzaklaştırılan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kâmil Paşa Hükümeti'nin göreve gelmesiyle birlikte, kendisine yönelik olarak geliştirilen baskıcı uygulamalara karşı yoğun bir mücadele yürütmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte, Osmanlı Devleti'nin en

önemli gündemi Balkan Savaşı olmuştur. Savaş sırasında, kısa bir süre içinde Balkan topraklarının büyük bir kısmı kaybedilmiş ve Edirne'nin düşmesiyle durum daha da kötüleşmiştir. İstanbul'a doğru ilerleyen düşman kuvvetleri, ancak Çatalca'da oluşturulan savunma hattıyla durdurulabilmiştir.

Osmanlı toplumunda, eski payitaht Edirne'nin kaybına yönelik tepkiler giderek artarken, ortaya atılan bir iddia bu huzursuzluğu daha da büyötmüştür. İddiaya göre, Kâmil Paşa hükümeti Edirne'yi düşmana teslim etmeyi planlamaktadır. Halk arasında infiale yol açan bu söylentinin kabul edilemezliği, İttihat ve Terakki'yi yeniden iktidar arayışlarına yöneltmiştir. Kendisini II. Meşrutiyetin kurucusu olarak gören İttihat ve Terakki, kurucusu olduğu Meşrutiyet rejimini devam ettirerek tek adam yönetimini tekrar hayata geçirmeye çalışan muhaliflerine karşı bir duruş sergilemeyi kendisine bir görev bilmiştir. Kendisine göre meşru zeminde hareket imkânı verecek siyasi bir çözüm göremeyen İttihat ve Terakki, bir darbe yoluyla Kâmil Paşa hükümetini devirmeye karar vermiştir.

Osmanlı tarihinin en çok tartışılan konularından biri olan Bâbıâli Baskını, şartlar düşünüldüğünde maceraperest ve gerçekleşme ihtimali düşük bir hadisedir. Ancak Bâbıâli Baskını, organizasyonun başarısı ve talihin de yardımıyla 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleştirmiş ve Osmanlı Devleti'nin siyasi yaşamında dengeleri değiştirerek ülke tarihi için önemli bir milat olmuştur.

Baskın, her ne kadar kansız bir hükümet darbesi olarak tasarlansa da icraata geçildiğinde kan dökölmüş ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa dahil birçok kişi hayatını kaybetmiştir.⁵¹⁹ Buna rağmen siyasetin yeniden şekillenmesine sebep olan baskın başarıyla gerçekleşmiş ve İttihat ve Terakki, iktidarı anti demokratik yöntemlerle de olsa tekrar ele geçirmiştir. Böylece hem kendi üzerlerindeki siyasi baskılara son vermiş hem de Edirne'nin kurtuluşuna vesile olmuşlardır. Ancak bu gelişme muhalifleri susturmaya yetmemiş, Bâbıâli Baskınının üzerinden altı ay dahi geçmeden, İttihat ve Terakki'nin Sadrazamı olan Mahmut Şevket Paşa muhalif güçler tarafından gerçekleştirilen bir suikast sonucu öldürölmüştür.

Bu esnada Edirne meselesi de çözüme kavuşmayı beklemektedir. Ülke, sadrazama yapılan suikastın etkisinden henüz kurtulmadan talihin bir cilvesi olarak Osmanlı Devleti'ne karşı müşterek hareket eden Balkanlıların Osmanlı'dan kopardıkları toprakları

⁵¹⁹ Ziya Şakir, *İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı*, s. 797.; Falih Rıfkı, Nazım Paşa'nın ölümünün iç nifağı artırdığını belirterek şöyle yazmaktadır "...Nazım Paşa'nın cenaze töreninde şehrin altı üstüne geldi..." Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012., s. 71.

paylaşmak konusunda birbirlerine düşmeleri üzerine fırsatı değerlendirerek Edirne üzerine yürüyen Enver Bey, şehrin kurtuluşunu gerçekleştirmiştir. Böylece suikasta karşı oluşan havaya bir de vadettikleri gibi Edirne'yi düşman işgalinden kurtarmayı da ekleyerek Bâbîâli Baskınına meşruiyet kazandırmayı başarmıştır.

İttihat ve Terakki, kazandığı bu meşruiyet ile ülkede bir muhalif avı başlatmış ve kendisine muhalif birçok kişiyi sürgüne yollamış, muhalefetin ileri gelenlerinden bazılarını Mahmut Şevket Paşa suikastına karıştığı gerekçesiyle idam etmiş, geri kalanların önemli bir kısmı da yurt dışına kaçmıştır.

Bâbîâli Baskınının ardından Osmanlı Devleti, yıkılışına kadar etkisi devam eden Enver, Talat ve Cemal Paşalardan oluşan otoriter bir yönetimin altına girmiştir. Diğer bir deyişle İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidar yetkisini bütünüyle bünyesinde toplamış ve devlet yönetiminde tam bir hakimiyet kurmuştur. Bu süreçte, devletin tüm işleyişi üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisini kendilerinde bulmuşlardır. Bu üçlü yönetim, ülkenin I. Dünya Savaşına girmesine karar vermişlerdir. Savaşın Osmanlı Devleti aleyhine sona ermesinin ardından ülkede Enver, Talat ve Cemal Paşalar başta olmak üzere İttihat ve Terakki mensupları aleyhine gelişen” tepkiler dolayısıyla ülkeyi terk etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA. HR.SYS., 2913/55.

BOA. HR.SYS., 2913/58.

BOA., HR.SYS., 2913/60.

BOA. HR.SYS., 2913/62.

BOA. HR.SYS., 2913/63.

BOA. HR.SYS., 2913/64.

BOA. HR.SYS., 2913/65.

BOA., HR.SYS., 2913/67.

BOA. HR.SYS., 2913/73.

BOA. HR.SYS., 2913/77.

BOA. HR.SYS., 2913/76.

BOA. HR.SYS. 2965/40.

BOA., HR.SFR.3, 697/39.

BOA., HR.SFR.3, 697/40.

BOA., HR.SFR.1., 167/73.

BOA., DH.MTV,2/86.

BOA., DH.MTV.,51/30.

BOA., İ. DÜİT. 8/58.

BOA., İ. DÜİT, 8/79.

BOA., İ. HB., 128/9.

BOA., HH.İ..., 210/18.

BOA., BEO, 4138/310295.

BOA, HSD.AFT, 5/76.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II. Devre, I. Cilt, 1. Celse.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, I. Devre, II. Cilt, 31. Celse.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, I. Devre, II. Cilt, 40. Celse.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II. Devre, II. Cilt, 2. Celse

Gazeteler

Bridgeport Evening Farmer, 24 Ocak 1913.

Evening News (London), 24 January 1913.

La Laterne 18 Ocak 1913.

Lock Haven Express Gazetesi, 23 Ocak 1913.

Boston Post Gazetesi, 23 Ocak 1913

Bridgeport Evening Farmer, 24 Ocak 1913

Cumberland Evening Times, 24 Ocak 1913

Hagerstown Morning Herald, 25 Ocak 1913

Hattiesburg News, 24 Ocak 1913

Jacksonville Daily Journal, 24 Ocak 1913

Joplin Morning Tribune, 24 Ocak 1913

La Crosse Tribune, 24 Ocak 1913

Manitowoc Daily Herald, 24 Ocak 1913

La Matin, “Une émeute Renverse”, 24 Janiver 1913.

Haberdar, 1 Şubat 1913, “Samimi Bir Hasbıhal”.

İfham, 23 Ocak 1913.

İkdam, 28 Ocak 1913.

İkdam, 10 Kanunusani 1328.

Sabah, 24 Ocak 1913, “Dünkü Tezahürat”.

Silah, 29 Ocak 1913.

Serbesti, 24 Ocak 1913, “Hakkı İhtilal”.

Tanin, 21 Şubat 1944, “Meşrutiyet Devrine Ait Cavid Bey’in Hatıraları”.

Tan, 31 Ocak 1938, Ali Haydar Mithat, “Mithat Paşa’nın Oğlunun Hatıraları”.

Tasvir-i Efkar, 24 Ocak 1913.

Tercüman-ı Hakikat, 24 Ocak 1913, “Hakkı İhtilal”

Alemdar, 24 Kanun-ı Sani 1919, Ref’i Cevad, “Felakete Girdiğimiz Gün”.

Kitap, Makale ve Tezler

ADIVAR Halide Edip, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.

AFYONCU Erhan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Darbeler ve İsyanlar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

AHMAD Feroz, *İttihat ve Terakki 1908 – 1914*, çev. Nurcan Yavuz, Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd Şti, 5. Baskı, 1999.

AKIN Rıdvan, *Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

AKŞİN Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

AKŞİN Sina, *Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1994.

AKŞİN Sina, *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, 13. Basım, İzmir, 2018.

AKTAŞ Celalettin, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Gazetecilik”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, 6, 89-110.

ALKAN Mehmet, Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi, *Görüş*, Sayı 48, Mayıs 1999 s. 48-61.

ALKAN Necmettin, *Ve Selanik Düştü 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ALKAN Necmettin, “1908 Jön Türk İhtilalinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi”, *Toplumsal Tarih*, C. 175, 2008, s. 48-52.

ALTAY Fahrettin, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912- 1922)*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

AMCA Hasan, *Doğmayan Hürriyet*, Arba Araştırma Basın Yayın Tic., İstanbul, 1992.

APAK Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

- ARMAOĞLU Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- ARSLAN Özlem, “Gümülcineli İsmail Hakkı ve Siyasi Faaliyetleri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- ARTUÇ Nevzat– UZUNASLAN Abdurrahman, *Savaş Siyaset, Cinayet İttihat ve Terakki Üzerine Yazılar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2022.
- AŞİROĞLU Gazi, *Enver Paşa’nın Eşi Naciye Sultan’ın Hatıraları Acı Zamanlar*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1990.
- ATAY Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, (tarihsiz)
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa 1908- 1914*, Remzi Kitabevi, c. 2, 4. Baskı, İstanbul, 1986.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa 1914- 1922*, Remzi Kitabevi, c. 3, İstanbul, 1985.
- AYKAÇ Fazıl Ahmet, *Kırpıntı*, Arba Yayınları, 1991.
- BARDAKÇI İlhan, “Hâlâ mı Akıllanamamak?”, Tarih ve Medeniyet, Şubat 1997, S. 35, s. 44-47.
- BARDAKÇI Murat, *Enver*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- BAYAR Celal, *Ben de Yazdım*, Sabah Kitapçılık San. Tic. A.Ş., c. 3, İstanbul, 1997.
- BAYAR Celal, *Ben de Yazdım*, Sabah Kitapçılık San. Tic. A.Ş., c. 4, İstanbul, 1997.
- BAYUR Hilmi Kâmil, *Sadrâzam Kâmil Paşa Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954.
- BAYUR Yusuf Hikmet, *Balkan Savaşları*, C. II., Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999.
- BENGİ Hilmi, Gazeteci Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003.
- BEYATLI Yahya Kemal, *Siyasi ve Edebi Portreler*, Fatih Cemiyeti, İstanbul, 1986.
- BİREN Naciye Neyyal, *Mutlakîyet, Meşrutîyet ve Çocukluk Hatıralarım*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
- BİRGEN Mehmet Tevfik, *II. Abdülhamid, Meşrutîyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Arma Yayınları, İstanbul, 1993.

- BLEDA Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.
- CEMAL PAŞA, *Hatıralar*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- ÇADIRCI Mustafa, *Mahmut Şevket Paşa Suikastı ve Suikastın İstanbul Basınındaki Yansımaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018.
- ÇAKMAKKAYA Beste, *İttihat ve Terakki'nin Temel Hedefleri ve II. Meşrutiyetteki Rolü*, İstanbul Aydın Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- ÇALIŞKAN Çağrı, *II. Abdülhamid Döneminde Kitaplar Üzerine Sansür Uygulamaları (1876-1909)*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2019.
- ÇALIŞKAN Kerem, *100 Yılın Darbesi*, Caretta Yayınları, İstanbul, 2012.
- ÇAVDAR Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- ÇAVUŞOĞLU Şeref, “Benim Gördüğüm Bâbîâli Baskını”, *Yakın Tarihimiz*, C. 1., Yıl 1962, s. 167-193.
- ÇETİNER Selahattin, *Çöküş Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.
- ÇEVİKER Hazal Ceren, “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi: 23 Ocak 1913 Babîâli Baskını”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(1), s. 159-170.
- ÇINARLI Özgür, “İngiliz Yazılı Basınına Göre Babîâli Baskını ve Uluslararası Sonuçları”, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, c. X, Sayı 17, Mart 2019, s. 1786 – 1808.
- ÇİÇEK Hikmet, *Dr. Bahattin Şakir*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- ÇOLAK Mustafa, KARACAKAYA Recep “Bâb-ı Âli’de Bulunan Alman Görevlilerin Yazıları Işığında Babîâli Baskını”, *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, ed. Editör Mehmet Canatar, 21-23 Mart 2018, Yozgat, s. 1417-1429.
- DANIŞMEND İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, c. 4, İstanbul, 1972.
- DEMİR Hasan Fehmi, *II. Meşrutiyet Dönemi’nde Serbesti Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi’nin Misyonu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
- DUMONT Paul, *Bir İmparatorluğun Ölümü*, çev. Serdar Tanili, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1997.
- DURU Kazım Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.

- DÜLGER Hamza, *1912 Seçimlerinden Babıali Baskını'na Osmanlı Devleti'nde İktidar Mücadelesi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- DÜZDAĞ M. Ertuğrul, “Volkan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 43. Ankara, 2013, s. 123-125.
- EMRE Ahmet Cevat, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, 1990.
- ERGİN Koray, “II. Meşrutiyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi”, *Cerdus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, c. V, Haziran 2017, s. 427-445.
- ERDİNÇ Erol Şadi, *İttihat ve Terakki*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- ESATLI Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki'de Esrar Perdesi*, Örgün Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- FORTNA Benjamin C., *Kuşçubaşı Eşref*, Timaş Yayınları, çev. Selçuk Uygur, İstanbul, 2017.
- GELMEZ Adnan, *Türk Siyasi Hayatında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- GEORGEON François, *Sultan Abdülhamid*, Homer Kitabevi Yayınları, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2006.
- GÖZTEPE Tarık Mümtaz, *Mütareke Günleri*, Cümle Yayınları, Ankara, 2017.
- HAFİZ HAKKI PAŞA, *Bozgun*, Tercüman 1001 Temel Eser., (t.y.)
- HALİL PAŞA, *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş*, Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- HANİOĞLU Şükrü, “Talat Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 39, İstanbul, 2010, s. 502-503.
- HOCAOĞLU Baran, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet ilişkileri 1908-1913*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
- İRTEM Süleyman Kani, *Meşrutiyetten Mütarekeye*, Temel Yayınları, İstanbul, 2004.
- KARA İlyas, *Yakup Cemil*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARABEKİR Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.
- KARAL Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, c. 9, Ankara, 1997.

- KANDEMİR Feridun, “Babıali Vakası”, *Tarih Dünyası*, 1. Seri 195, Cilt: 4, Sayı: 35, 26 Kasım 1952.
- KANSU Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2002.
- KANSU Aykut, *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- KAYGUSUZ Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2. Baskı, İzmir, 2005.
- KILIÇ Aziz, “Adanalı Bir İttihatçı: Ali Münif Yeğena (1874-1951) ve Siyasi Yaşamı”, *History Studies*, Volume 12, Ağustos 2020, İzmir, s. 1999-2008.
- KIRPIK Cevdet, DEVECİ Can, TAŞCI Tekin Aycan (ed.), Mustafa ÇOLAK, Recep KARACAKAYA, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Darbeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2023.
- KORKMAZ Adem, *Midhat Paşa’nın Hayatı, İdari Ve Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.
- KUDRET Cevdet, *Abdülhamid Devrinde Sansür*, Milliyet Yayın Ltd. Şti., 1977.
- KURAN Ahmet Bedevi, “Babıali Baskını”, *Tarih Dünyası Dergisi*, c. II, Sayı 14, Kasım 1950, s. 608.
- KURAN Ahmet Bedevi, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- KURANERCÜMENT, “Birinci Dünya Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 6. Ankara, 2013, s. 196-200.
- KUTAY Cemal, *Osmanlıdan Cumhuriyete*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1992.
- KUYAŞ Ahmet, “Babıali Baskını – 100. Yıl Darbelerin Miladı”, *NTV Tarih Dergisi*, Ocak, sayı 48, İstanbul, 2013, s. 24-35.
- KÜÇÜK Cevdet, “Hareket Ordusu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 125-127.
- LEWIS Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çev. Metin Kırıtlı, 5. Baskı, Ankara, 1993.
- MACFİE A. L., *Osmanlı’nın Son Yılları 1908-1923*, Kitap Yayınevi, çev. Damla Acar, 2003.
- MAHMUT ŞEVKET PAŞA, *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988.

- MEHMED SELÂHADDİN BEY, *İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2017.
- MEHMET SELAHATTİN, *Bildiklerim*, Vadi Yayınları, Ankara, 2006.
- MENTEŞE Halil, *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- MIHÇI Selahaddin, *Refi Cevad Ulunay ve Alemdar Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020.
- MİTHAT Ali Haydar, *Hatıralarım 1872-1946*, Mithat Akçit Yayını, İstanbul, 1946.
- NUR Rıza, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınevi, C. 2., İstanbul, 1967.
- OKYAR Osman, *Fethi Okyar'ın Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- ÖMER SEYFETTİN, *Balkan Harbi Hatıraları*, Dün Bugün Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÖZBEK Sevda, *Darbeler ve Bab-ı Ali Baskını*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- ÖZCAN Azmi, “İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul, 2001, s. 475-476.
- ÖZCAN Azmi, “Meşveret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara, 2004, s. 396-398.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987.
- PALMER Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yılı Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Gençlik Yayınları AŞ., İstanbul, 1995.
- RESNELİ Ahmed Niyazi, *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.
- REY Ahmet Reşit, *İmparatorluğun Son Dönemlerinde Gördüklerim Yaptıklarım*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.
- RIZA Ahmed, *Anılar*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 2001.
- RİLKE Anna Grosser, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Şada*, çev. Deniz Banoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- SANDERS Liman von, *Türkiye’de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümen Heyeti, 3. Baskı, İstanbul, 2007.
- SEMİZ Yaşar, *Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.
- SHAW Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 2. Kitap Deyince Yayınları, çev. Mehmet Harmanlı, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

- SİMAVİ Lütfü, *Sultan Mehmet Reşad Han 'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2007.
- SUBAŞI Turgut, ERDOĞAN Murat, “Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü Taklib-i Hükümet”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8 (Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 2024, s. 547-575.
- ŞAKİR Ziya, *İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.
- ŞAKİR Ziya, *İttihat ve Terakki Nasıl Yaşadı*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.
- ŞAKİR Ziya, *İttihat ve Terakki Nasıl Öldü*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.
- ŞAKİR Ziya, *Talat, Enver, Cemal Paşalar*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011.
- ŞAKİR Ziya, *Mahmut Şevket Paşa*, Ahmet Sait Matbaası.
- ŞALLI Hakan, *Balkan Savaşlarında Bürokrasi Basın ve Kamuoyu*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2021.
- ŞEN İsmail, *Sadrızam Kıbrıslı Kâmil Paşa*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995.
- ŞEYHÜLİSLAM CEMALEDİN EFENDİ, *Siyasi Hatıralar (1908-1913)*, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- ŞIVGIN Hale, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c. VI, sayı 11, Ankara, 2012, s. 1-15.
- ŞİMŞEK Gülsüm, *II. Abdülhamid Dönemi Siyasi Sürgünler*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2018.
- TAHSİN PAŞA, *Abdülhamid Yıldız Hatıraları*, Muallim Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1931.
- TANSU Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.
- TEMO İbrahim, *İttihat ve Terakki Anılarım*, Arba Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- TEVETOĞLU Fethi, “Atatürk- İttihat ve Terakki”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. X, sayı 15, Ankara, 1989, s. 613-624.
- TEVETOĞLU Fethi, *Ömer Naci*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- TEVFİK Süleyman, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım*, DBY Yayınları, İstanbul, 2011.
- TOKMAKÇIOĞLU Erdoğan, *Osmanlı'da İsyanlar*, Panama Yayıncılık, Ankara, 2013.
- TOROS Taha, *Ali Münif Bey'in Hatıraları*, İsis Yayınları, İstanbul, 1996.

- TOROS Taha, ‘‘Ali Münif Bey'in Hâtıraları: İttihadcıların Bâbîâlî Baskını’’, *Hayat Tarih Mecmuası*, II. Cilt, 11. Sayı, İstanbul, 1969.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Hürriyetin İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1998.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c. 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c. 2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- TÜRKGELDİ Ali Fuad, *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949.
- TÜRKMEN Zekeriya, ‘‘II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri’’, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı LXXIX, Aralık 2020.
- TÜRKMEN Zekeriya, ‘‘Hareket Ordusu’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 125-127.
- TOPUZLU Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.
- UÇAROL Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2014*, Der Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2015.
- UĞUR Zeynep Bengisu, *Osmanlı Basınında Babıali Baskınının Temsili*, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- UNAT Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985.
- UŞAKLIGİL Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.
- UZER Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 1999.
- ÜRGÜPLÜ MUSTAFA HAYRİ EFENDİ, *Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri*, İş Bankası Yayınları, 2015, İstanbul.
- VARDAR Devrim, *Reval Anlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Tasfiyesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.
- YAHYA KEMAL, *Siyasi ve Edebi Portreler*, Fatih Cemiyeti, İstanbul, 1986.
- YAKUT Kemal, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1998.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, *Talat Paşa*, Yedigün Neşriyatı, 1943.

- YALMAN Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera Turizm Ticaret A.Ş, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- YIKICI Levent, *İngiliz Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları (1912-1913)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018.
- YILDIZ Sıddık, *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- YİĞİT Yücel, “İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. XIV, sayı 28, İzmir, 2014, s. 103-125.
- YOLCU Cengiz, “Dr. Refik Nevzad'ın Bâbîâli Baskını'ndan Sonra Yayınlanan Risalesi: Ahaliyi Davet!: Ey Millet-i Osmaniye”, *Toplumsal Tarih*, sayı. 222, Haziran 2012, s. 58-64.
- YÖRÜKOĞLU Ayşim Petek, *İttihat ve Terakki İktidarı ve Halaskâran-ı Zabitan Grubu (1908-1913)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.
- YÜCEL Hasan Âli, *Geçtiğim Günlerden*, İletişim Yayınları, 1990.
- ZORLU Mehmet Batuhan, *Halâskâr Zâbitân Grubu'ndan Edirne'nin Kurtarılmasına İktidar Mücadelesi*, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2024.

EK

Ek 1: Baskın Sırasında Göstericilerin Bâbîâli Binasına Girişleri

Kaynak: “Bâbîâli Baskını”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/babiali-baskini>
Erişim Tarihi (12/04/2025)

Ek 2: Bâbiâli Baskını Sırasında Bâbiâli Önü. L'Illustration No. 3649, 1 Şubat 1913

Kaynak: https://katalog.ibb.gov.tr/kutuphane3/sureli/03216_03649_1913M0201_165956.pdf Erişim Tarihi (26/04/2025)

Ek 3: Bâbîâli Baskını Sırasında Olaylara Müdahale Etmesi Gerekirken İzlemekte Olan Redif Taburu

Kaynak: Hasan AMCA, *Doğmayan Hürriyet*, Arba Araştırma Basın Yayın Tic., İstanbul, 1992.

Ek 4: Bâbiâli Baskını Kapağına Taşıyan Le Petit Journal Gazetesi 09 Şubat 1913

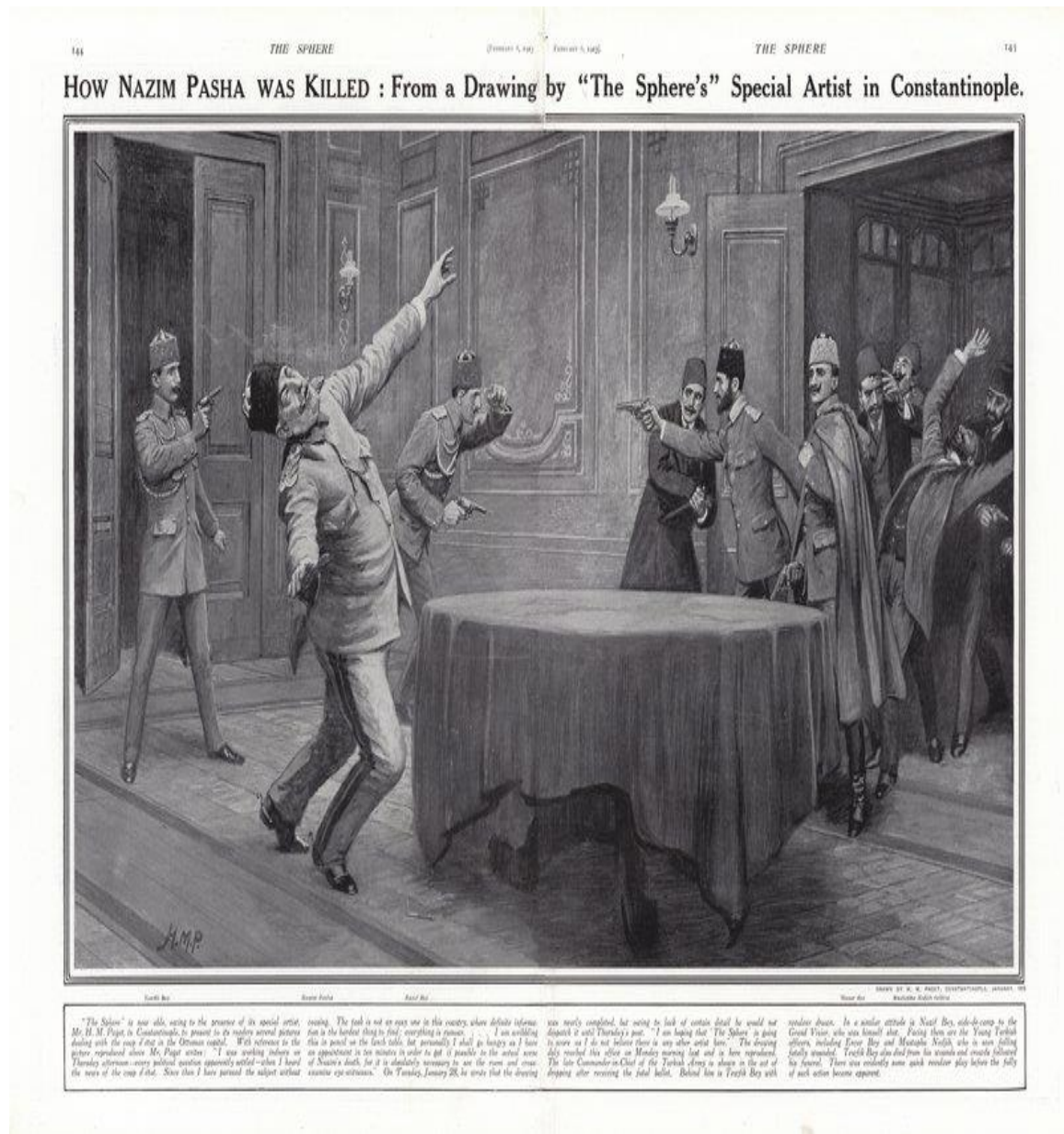
Kaynak: Fransa. <https://gallica.bnf.fr/> Fransız Ulusal Kütüphanesi Erişim Tarihi (26/04/2025)

Ek 5: Bâbiâli Baskınını Kapağına Taşıyan Ogonyok Dergisi 27 Ocak 1913

Kaynak: <https://www.prilib.ru/> Rusya Dijital Kütüphanesi. Erişim Tarihi (26/04/2025)

Ek 6: Henry Marriott Paget'in Resmettiği Nazım Paşa'nın Öldürülme Anı, The Sphere
8 Şubat 1913

Kaynak: <https://britishonlinearchives.com/> British Online Archives. Erişim Tarihi (26/04/2025)

Ek 7: Maliye Nazırı Abdurrahman Bey ve Hariciye Nazırı Gabriel Noradukian Efendi

Kaynak: Resimli Kitap Dergisi, 7. Cilt, Sayı 37, 13 Şubat 1913.

Ek 8: Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve Sadrazam Kamil Paşa

Kaynak: Resimli Kitap Dergisi, 7. Cilt, Sayı 37, 13 Şubat 1913.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Murat ERDOĞAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İnsan ve Toplum Bilimleri
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Erdoğan, Murat. “Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü Taklib-i Hükümet”, <i>Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , Cilt 8 (Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 2024, s. 547-575.	